

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

BAŞKURT TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİLLER

144967

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ramazan KESKİN

144967

Tez Danışmanı
Yard. Doç. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

Ankara 2004

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'ne

Ramazan KESKİN'e ait BAŞKURT TÜRKÇESİNDE ZARF-FİİLLER adlı çalışma,
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ'nde jürimiz tarafından
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN. Doç.Dr. Getin PEKACAR.....

ÜYE. Yrd. Doç. Dr. Ekrem ARSLANOĞLU.....

ÜYE. Yrd. Doç. Dr. Ferhat TAMİR.....

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
BÄT	: Başqurt Äžäbiyätï Tariyxı
BG	: Başkirskiy Gosuniversitet
BKN	: Başqurditan Kitäp Näşriyätï
BTH	: Başqurt Tïlïniñ Hüžligi
BXI-I	: Başqurt Xalıq İcadı I
BXI-V	: Başqurt Xalıq İcadı V
c.	: Cilt
Ä	: Äžäbiyät
Ğ	: Ğümir bïr ğinä
HYQ	: Hämälähï Lä Yiržä Qala
S.	: Sayfa
T	: Täftiläw
TÄ-5	: Tuğan Äžäbiyät 5
TÄ-6	: Tuğan Äžäbiyät 6
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
XBT	: Xäžirgi Başqurt Tili

ÖZEL KARAKTERLER

- Ä, ä : Açık e ünlüsü
İ, ĩ : Kısa i ünlüsü
Ğ, ğ : Arka damak g ünsüzü
Q, q : Arka damak k ünsüzü
Ñ, ñ : Nazal n ünsüzü
Š, š : Peltek s ünsüzü
Ů, ů : Kısa u ünlüsü
Ů, ů : Kısa ü ünlüsü
Ž, ž : Peltek z ünsüzü
X, x : Gırtlaktan çıkan h ünsüzü
W, w : Çift dudak v ünsüzü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	II
ÖZEL KARAKTERLER.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
SÖZBAŞI.....	VII
GİRİŞ.....	1
1.1. Başkurt Türkçesindeki Zarf-Fiiller ve Çeşitleri.....	2
1.2. Türkiye Türkçesindeki Zarf-Fiiller ve Çeşitleri.....	6
II.BÖLÜM.....	10
BAŞKURT TÜRKÇESİNDEKİ ZARF-FİİL EKLERİ.....	10
-A, -y Zarf-Fiil Eki.....	10
-ArAQ Zarf-Fiil Eki.....	30
-ĞAndA Zarf-Fiil Eki.....	32
-ĞAndAn Zarf-Fiil Eki.....	39
-ĞAndAy Zarf-Fiil Eki.....	45
-ĞAnĞA Zarf-Fiil Eki.....	47
-ĞAn hayın Yapısı.....	50
-ĞAnIIQtAn Zarf-Fiil Eki.....	53
-ĞAnsA Zarf-Fiil Eki.....	55
-ĞAnsI Zarf-Fiil Eki.....	59
-ĞAs Zarf-Fiil Eki.....	64
-ı Zarf-Fiil Eki.....	71
-IşlAy Zarf-Fiil Eki.....	72
-mAşqA Zarf-Fiil Eki.....	74
-mAştAn Zarf-Fiil Eki.....	75
-mAştAy Zarf-Fiil Eki.....	79
-mAy Zarf-Fiil Eki.....	80
-mAyInsA Zarf-Fiil Eki.....	84
-mAysA Zarf-Fiil Eki.....	88
-mAysI Zarf-Fiil Eki.....	91
-mişkä Zarf-Fiil Eki.....	93

-mişlây Zarf-Fiil Eki.....	94
-p, -Ip Zarf-Fiil Eki.....	95
-rĠA; -IrĠA Zarf-Fiil Eki.....	141
-rġAy; -IrġAy Zarf-Fiil Eki.....	145
-wInsA; -IwInsA Zarf-Fiil Eki.....	147
III. BÖLÜM.....	151
BAŞKURT TÜRKÇESİNDEKİ ZARF-FİİL EKLERİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI.....	151
-A, -y Zarf-Fiil Eki.....	151
-ArAQ Zarf-Fiil Eki.....	156
-ĠAndA Zarf-Fiil Eki.....	157
-ĠAndAn Zarf-Fiil Eki.....	160
-ĠAndAy Zarf-Fiil Eki.....	162
-ĠAnĠA Zarf-Fiil Eki.....	163
-ĠAn hayın Yapısı.....	165
-ĠAnIIQtAn Zarf-Fiil Eki.....	166
-ĠAnsA Zarf-Fiil Eki.....	167
-ĠAnsI Zarf-Fiil Eki.....	169
-ĠAs Zarf-Fiil Eki.....	171
-ı Zarf-Fiil Eki.....	173
-İşlAy Zarf-Fiil Eki.....	174
-mAştAn Zarf-Fiil Eki.....	176
-mAy Zarf-Fiil Eki.....	177
-mAyInsA Zarf-Fiil Eki.....	179
-mAysA Zarf-Fiil Eki.....	181
-mAysI Zarf-Fiil Eki.....	183
-mişkä Zarf-Fiil Eki.....	184
-mişlây Zarf-Fiil Eki.....	185
-p, -Ip Zarf-Fiil Eki.....	186
-rĠA, -IrĠA ve Olumsuzu -mAşQA Zarf-Fiil Eki.....	198
-rġAy, -IrġAy ve Olumsuzu -mAştAy Zarf-Fiil Eki.....	199
-wInsA, -IwInsA Zarf-Fiil Eki.....	200
SONUÇ.....	201
ÖNERİLER-YENİ PROBLEMLER.....	208

KAYNAKÇA.....	209
ÖZET.....	211
ABSTRACT.....	213

SÖZ BAŞI

Bu çalışmamızda Başkurt Türkçesindeki zarf-fiil eklerini ve bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını ortaya koymaya çalıştık. Bunun için, öncelikle Başkurt Türkçesiyle yazılmış, kaynakçada da belirttiğimiz, şu eserleri taradık: Muhtelif hikayelerden oluşan “Hämmähī Lā Yiržā Qala”; birer roman olan “Ġumīr bīr ġinā” ve “Tāftilāw”; içerisinde örnek halk edebiyatı metinlerinin de yer aldığı birer ilmi eser olan “Başqūrt Xalıq İcadı I”, “Başqūrt Xalıq İcadı V”, “Tuğan Äžäbiyät 5”, “Tuğan Äžäbiyät 6” ve “Başqūrt Äžäbiyät Tariyxı”; bir gramer olan “Xäžirġi Başqūrt Tili” ile Başkurt Türkçesinden Başkurt Türkçesine örnekli bir sözlük olan “Başqūrt Tiliññ Hüžliġi”.

Bu metinlerde geçen zarf-fiil eki örneklerini içinde geçtiği cümlelerle birlikte tespit ettik. Zarf-fiil eki örneklerinin içinde geçtiği cümlelerin çoğunluğu nesir cümleleri olmakla birlikte bazı şiir cümlelerini de çalışmamıza dahil etmeyi uygun gördük. Bu şiir cümleleri daha çok halk edebiyatına ait örneklerdir. Böylece halk söyleyişinde yer alan zarf-fiil ekleri de çalışmamıza dahil olmuş oldu. Ancak çalışmamız daha çok yazı dili esasında şekillenmiştir. Ayrıca taramış olduğumuz metinlerde örneğine az rastladığımız zarf-fiil eklerine “Başkurt Tiliññ Hüžliġi” isimli sözlükten takviyeler de yaptık. Daha sonra bu zarf-fiil eki örneklerini içinde geçtiği cümlelerle birlikte Türkiye Türkçesine aktardık ve yaptığımız bu aktarmaları tasnif ettik. Bu aktarmayı yaparken anadilimiz Türkçenin zenginliğinden, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü’nde öğrendiğimiz Başkurt Türkçesi bilgilerinden, sözlüklerden ve gramer kitaplarından istifade ettik.

Tespit ettiğimiz zarf-fiil eklerini tasnif ederek bu zarf-fiil eklerinin ses düzenlerini, çeşitli kullanılış şekillerini ve fonksiyonlarını ele aldık. Böylece Başkurt Türkçesi metinlerinde yer alan zarf-fiil eklerine ait ses düzenlerinin, bu eklerin çeşitli kullanılış şekillerinin ve fonksiyonlarının Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının neler olduğu daha sistemli bir şekilde ortaya konmuş oldu.

Çalışmamız sırasında vardığımız neticeleri tezimizin Sonuç bölümünde ifade ettik. Ayrıca Başkurt Türkçesindeki zarf-fiil ekleri ile Türkiye Türkçesindeki zarf-fiil ekleri hakkında tezimizin Giriş bölümünde bilgi vermeyi uygun gördük.

Beni bu konuda çalışmaya yönlendiren, çalışmalarımı şekillendiren ve benden bilgi, tecrübe ve tavsiyelerini esirgemeyen eski tez danışmanım Yard. Doç. Zuhale Yüksel’e ve tez danışmanım Yard. Doç. Ekrem ARIKOĞLU’na şükranlarımı sunmak istiyorum.

GİRİŞ

“Bugün, güney ve orta Urallarda, İşimbay (Belaya) ve Kama nehirleri arasındaki tarihî vatanlarında yaşayan Başkurt Türklerinin 1989 sayımına göre toplam nüfusu 1.449.462'dir ve % 68.2'si Başkurdistan Cumhuriyetinde yaşamaktadır.

Tatar ile Kazak lehçelerinin geçiş köprüsü hâlindeki Başkurt Türkçesi, şekil yapısı bakımından Tatar Türkçesi ile hemen hemen aynı özellikleri gösterirken, ses bakımından ondan farklılaşmıştır. Tarihî yazı dilinden, kendisine has peltek ve sızıcı ünsüzlerle ayrılan Başkurt lehçesinde, tıpkı Kazakçada olduğu gibi, ileri derecede ünsüz uyumları görülür.”¹

W. Radloff, A. Samoyloviç, R. R. Arat ve diğer bir çok türkolog Türk lehçe ve şîvelerini kavim isimlerine, coğrafyaya, yönlere, tarihî sürece, devlet isimlerine ve ses hususiyetlerine göre tasnif etmişlerdir.

W. Radloff tasnifinde Türk lehçe ve şîvelerinin ses hususiyetlerini esas almıştır. Lehçe ve şîveleri önce gruplara ayırmış daha sonra bunları adlandırmıştır. Buna göre Başkurt Türkçesini **Garp** şîveleri arasında zikretmiştir. Eski Türkçeye göre Başkurt Türkçesindeki **o>u**, **ö>ü**, **e>i** ve **ç>s** gibi ses değişikliklerini ayırt edici özellikler olarak vermiştir. Ayrıca Başkurt Türkçesinin **Ova** ve **Dağ Başkurtçası** olmak üzere iki ağza ayrıldığından bahsetmiştir.

A. Samoyloviç, Türk lehçeleri arasındaki **z~r** denkliliğini, Eski Türkçeye göre şîvelerdeki **d>y** değişimini, tek veya birden fazla heceli kelimelerin sonundaki **-ğ** ler ile eklerin başındaki **ğ-** ların durumunu ve **bol~ol-** değişimini esas alarak şîveleri altı grup içinde toplamıştır. Ayrıca bu grupları coğrafya, tarihî süreç v.b. yönlerden alt gruplara ayırmıştır. Böylece Başkurt Türkçesini; ses özellikleri bakımından **Tav** grubuna, kavim isimleri bakımından **Kıpçak** grubuna, yönler bakımından **Şimâl-i Garbî** grubuna, tarihi süreç bakımından **Bugünkülerden** grubuna dâhil etmiştir.

¹ Mustafa Öner, Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK Yayınları, Ankara 1998, S. XXXIII

R. R. Arat ise Başkurt Türkçesini; coğrafi yönler göre **Şimâl-i Garbî**, coğrafi isimlere göre **Volga-Ural**, kavmi isimlendirmeye göre **Kıpçak**, Eski Türkçedeki bazı seslerin bugünkü Türk lehçe ve şivelerinde aldığı şekillere göre **Tav** (**ayak, tav, tavlı, kalgan**) gruplarında göstermiştir.²

1.1. Başkurt Türkçesindeki Zarf-Fiiller ve Çeşitleri

Başkurt Türkçesinde zarf-fiil karşılığı olarak “*xäl qıım*., veya “*räwış qıım*., terimleri kullanılmaktadır. Bazı Başkurt dilcilerine göre *xäl kılım* şöyle tarif edilmektedir:

“*Xäl qıım ikınsı bır qıımdan añlaşılğan iştiñ, xäldiñ, xäräkättiñ başqarılıw räwişin bildirä. Mägänähı häm grammatik üžinsäliktäri buyınsa ul üžindä qıım häm räwiş hüž türkümdäriniñ bildälärin tuta, şunlıqtan unı ‘räwiş qıım’ terminı mınän atap yırıtıw maqsatqa yaraşlı bulır inı.*”³ (Zarf-fiil ikinci bir fiilin bildirdiği iş, hâl veya hareketin yapılış tarzını bildirir. Mânâ ve gramer özellikleri bakımından fiil ve zarf gruplarının açıklayıcısı görevini üstlenir, o sebeple bu gramer şekillerini zarf fiil terimi ile adlandırmak amacına uygun düşmüş olur.),,

“*Xäl qıım- qıımdıñ häm räwiştiñ grammatik üžinsäliktärinä iyä bulğan häm zat, han mınän üžgärmäy tırğan qıım türkümsähı. Xäl qıım tıp qıımdan añlaşılğan iş- xäldiñ vaqıtın, başqarılıw räwişin, säbäbın häm başqa üştälmä mägänälärin bildirä.*”⁴ (Zarf-fiil, fiil ve zarf gruplarının gramer özelliklerine sahiptir ve şahsa, sayıya bağlanamayan fiil gruplarıdır. Zarf-fiil asıl fiilin bildirdiği işin zamanını, yapılış tarzını, sebebini ve diğer bazı anlamlarını bildirir. ”

² R.R.Arat, Makaleler, TKAE Yayınları c. I, Ankara 1987, S. 73-140

³ K.Ğ.İşbayev, Z.Ğ.Uraqsin, Xäžirgı, Başqurt Tili, BKN, Ufa 1986, S. 234-237

⁴ N.X.İşbulatov, M.V.Zäynullin, Xäžirgı Başqurt Äžäbi Tili, BG, Ufa 1987, S.143-147

Başkurt Türkçesi gramerlerinde yer alan başlıca zarf-fiil ekleri şunlardır:⁵

-A; -y Zarf-Fiil Eki

Zarf-fiil tekrarlarıyla fiillerin zarf şekillerini yapar. *İlay-ilay* “ağlaya ağlaya”, *yügürä-yügürä* “koşa koşa”, *uynay-külä* “Güle oynaya” örneklerinde olduğu gibi.

Fiillerin yapılış maksadını bildirir. *Xälñ bİLä* kit- “Durumunu öğrenmek için git-” *Urman qırqa* kit- “Odun kesmeye git-” örneklerinde olduğu gibi.

Birleşik fiil yapmakta kullanılır. *Kilä tūr-* “Geledur-”, *yıqa yaž-* “Yıkayaz-” örneklerinde olduğu gibi.

-p; -Ip Zarf-Fiil Eki

Fiillerin yapılış şeklini veya sebebini bildirir. *Üžinñ tüşün bİldırıp* yaž kilä. “Kendi rengini gösterip yaz gelir.” *Därtlenıp* işlänilär. “Kederlenip çalıştılar.” *Tınıs kilıwımdı kürıp*, *bik şatlanıp gittı*. “Sessizce gelişimi görüp, çok memnun oldu.” örneklerinde olduğu gibi.

Birleşik fiiller yapmakta kullanılır. *Kürıp bul-* “gör-”, *yığıp büt-* “yığ-” örneklerinde olduğu gibi.

-ĠAnsA Zarf-Fiil Eki

Fiillerin yapılış şeklini bildirir. *Üžibİž bİlgänsä* işläybİž. “Kendi bildiğimiz gibi çalışıyoruz.” *Ul uylağansa* “Onun fikrine göre” örneklerinde olduğu gibi.

⁵ K.Ğ.İşbayev, Z.Ğ.Uraqsin, Xäžirġi, Başqurt Tİli, BKN, Üfü 1986, S. 234-237; N.X.İşbulatov, M.V.Zäynullin, Xäžirġi Başqurt Äžäbi Tİli, BG, Üfü 1987, S.143-147

Miktar bildirir. Qulınan *kilgänsä* “Elinden geldiği kadar” örneğinde olduğu gibi.

-ĞAnsI Zarf-Fiil Eki

Fiillerin yapılış zamanını bildirir ve iki fiil arasında zaman bakımından mukayese yapar. BİZ Kiyevkă *barıp yitkânsı*, yipşık qar yawŷı. “Biz Kiyev’e varıncaya kadar, sulusepken kar yağdı.” örneğinde olduğu gibi.

-ĞAs Zarf-Fiil Eki

Fiillerin yapılış zamanını bildirir. *Bŷtkäs* “bitince”, *tuqtalmağas* “durdurulmayınca”, *uŷğas* “geçmeyince örneklerinde olduğu gibi.

Fiillerin yapılış sebebini bildirir. *Tuqtalmğas* “bitmediği için”, *qaytmağas* “geri dönmediği için” örneğinde olduğu gibi.

-İşlAy Zarf-Fiil Eki

Fiillerin yapılış zamanını bildirir. *Barışlay* “gittiği zaman”, *äylänışläy* “döndüğü zaman” örneklerinde olduğu gibi.

-İwİnsA Zarf-Fiil Eki

Sonuç cümlelerinde kullanılan bir zarf-fiil ekidir. *Äytŷwİnsä* “söylediğine göre” *asıqlanıwİnsa* “açıklandığına göre” örneklerinde olduğu gibi.

-mAy, -mAysA, -mAyİnsA Zarf-Fiil Eki

-p zarf-fiilinin olumsuzudur. *Qaytmay*, *qaytmaysa*, *qaytmayİnsa* “geri dönmeyip, geri dönmeden” örneklerinde olduğu gibi.

-mıřlăy Zarf-Fiil Eki

Sonuç cümlelerinde kullanılan bir zarf-fiil ekidir. *Äymıřlăy* “söylendiđi gibi” örneđinde olduđu gibi.

Ayrıca tarama yaptığımız metinlerde Başkurt Türkçesine âit řu zarf-fiil ekleriyle ve zarf-fiil olarak kullanılan bazı yapılarla da karşılaşıldı: **-I, -ArAQ, -ĖAndA, -ĖAndAn, -ĖAndAy, -ĖAnĖA, -ĖAn hayın, -ĖAnIIQtAn, -mAşQA, -mAştAn, -mAysI, -mıřkă, -rĖA, -rřAy.**

1.2.Türkiye Türkçesindeki Zarf-Fiiller ve Çeşitleri

Zarf-fiiller, fiil kök veya gövdelerine eklenerek zarf-fiil ekleriyle meydana gelen kelimelerdir.

Tahsin Banguoğlu zarf-fiilleri şöyle tarif etmiştir: “Zarf-fiiller fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir. Bunlar tümü ile zamana bağlı değildirler. Bu yönden ad-fiillere benzer, sıfat-fiillerden ayrılırlar. Fakat yatık fiil olarak onlar gibi olumsuz ve edilen görünümlere girerler. Zarf-fiillerin sıfat-fiiller gibi iyelik eki alanları ve almayanları vardır. Zarf-fiiller isimleşmeye ad-fiillerden ve sıfat-fiillerden daha az elverişlidirler. Çokluk zarf-fiil işleyişinde görülürler. İşleyişte öbür zarflara ve bağlamlara benzediklerinden aşağı yukarı onlar gibi ilişkileri belirten türlere ayrılırlar. Kullanışta bağlamsızlık da olur.”⁶

Muharrem Ergin zarf-fiilleri “gerundiumlar” başlığı altında, “Gerundiumlar hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partisip gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan mücerret bir hareket hâli karşılarlar. Hâl ve durum karşılayan kelimelere zarf diyoruz. Şu hâlde gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir. Onun için partisipe isim fiil dediğimiz gibi, gerundiuma da zarf fiil diyebiliriz. Gerundiumlar hareket hâli ifade ettikleri için mânâ bakımından partisiplerden çok farklı olarak isim değil, fiil olan kelimelerdir. İsim gibi kullanılmaz, isim çekim ve işletme ekleri almazlar. Zaten fiillerin zarf şekilleri olarak daima çekimsiz kullanılan kelimelerdir. Onun için gerundiumlar tasrif edilemeyen fiil şekilleridir diye de tarif edilebilirler.”⁷ diye izah etmiştir.

Zeynep Korkmaz ise zarf-fiilleri, “Cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden etkileyen, fiilden bazı eklerle yapılmış, şahıs ve zaman belirtmeyen zarf görevindeki kelime” ve zarf-fiil eklerini de “Cümlede fiilin zarf görevinde kullanılmasını sağlayan ekler” şeklinde tarif etmektedir.⁸

⁶ Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, Ankara 1995, S. 427-428

⁷ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım, İstanbul 2000, S. 338

⁸ Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1992, S. 178

Türkiye Türkçesi gramerlerinde yer alan başlıca zarf-fiil ekleri şunlardır:⁹

-A Zarf-Fiil Eki

Gerundium tekrarlarıyla fiillerin zarf şekillerini yapar. *Geze geze, koşa koşa* örneklerinde olduğu gibi.

Bazı kalıplaşmış kelimeler dışında tek olarak kullanılmaz. *Diye, kala, geçe, çıka gel-* örneklerinde olduğu gibi.

Birleşik fiil yapmakta kullanılır. *Gelebil-, düşeyaz-, yapadur* örneklerinde olduğu gibi.

-I Zarf-Fiil Eki

Birleşik fiil yapmakta kullanılır. *Aliver-, çekiver-* örneklerinde olduğu gibi.

-Ip Zarf-Fiil Eki

Türkçede en geniş ölçüde kullanılan bir gerundium ekidir. *Alıp, başlayıp, oturup* örneklerinde olduğu gibi.

-ArAk Zarf-Fiil Eki

Türkçede en geniş ölçüde kullanılan bir gerundium ekidir. *Yaparak, okuyarak, gelerek* örneklerinde olduğu gibi.

⁹ Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım, İstanbul 2000, S. 339-348

-IncA Zarf-Fiil Eki

Türkçede kullanılan bu gerundium ekinde bir hareket hâli ifadesinden başka o hareket hâlinin ortaya çıktığı anı göstermek gibi bir zaman ifadesi de vardır. Onun için bu gerundium hâl zarfı olduğu gibi zaman zarfı olarak da kullanılır. *Yapınca, bilmeyince* örneklerinde olduğu gibi.

Bu gerundium *dek* ve *kadar* edatına bağlanırken datif eki almaktadır. *Doyuncaya kadar, gelinceye dek* örneklerinde olduğu gibi.

-AlI Zarf-Fiil Eki

Türkçede “-den beri” mânâsında kullanılarak bir devamlılık, bir süre ifade etmektedir. *Çıkalı, görmeyeli* örneklerinde olduğu gibi.

Bu ifadesi dolayısıyla bu gerundium sonuna bir çok defa *beri* edatını da almakta ve edatı alırken de, gerundium için normal olmadığı hâlde, bazen ablatif şekline geçmektedir. *Geleli beri, gideliden beri* örneklerinde olduğu gibi.

-mAdAn Zarf-Fiil Eki

Menfîlik ifade eden bir gerundium ekidir. Aslında içinde menfîlik eki bulunduğu, menfî fiil gövdesine dayandığı için bu ek yalnız müspet fiil kök ve gövdelerine getirilir. *Oturmadan, uyumadan* örneklerinde olduğu gibi.

-ken Zarf-Fiil Eki

Yalnız *i-* fiilinin gerundium ekidir. Diğer fiillere getirilmez. *i-* fiilinin de *i-ken*’den başka gerundium şekli yoktur.

i- kökü düşüp gerundium ekleştiği zaman bile *–ken* değişmeyerek, vokal uyumu dışında kalır. *Çocuk iken-çocukken, burada iken-buradayken* örneklerinde olduğu gibi.

-Dıkça Zarf-Fiil Eki

İsrar, tekrar ve devamlılık ifadesi taşıyan bir hareket hâlini karşılayarak gerundium gibi kullanılır. *Yazdıkça, büyüdükçe* örneklerinde olduğu gibi.

II. BÖLÜM

-A, -y Zarf-Fiil Eki

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-a** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-ä** şekli ve bir ünlüyle biten fiillere ekin **-y** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zarf görevinde tekrarlar yapar:

1.a. Aynı fiil tabanlarından tekrarlar kurup hâl bildiren zarflar oluşturur:

Başkurt Türkçesi	Türkiye Türkçesi
-a	
Aqnüğüş bit bara-bara Ağıžılğa quşıla, ä Ağıžıl arı — diñgizžärgä aşqına... Ğ/13	Aqnüğüş, gide gide Ağıžıl'e katılıyor lâkin Ağıžıl daha ileri, denizlere akıyor...
«Qalya mäsälähin tiž aılanı, ziräk, ziräk...» -tip uylana-uylana , Qütlübayevtı iyärtip, kabinetına indı Nurixanov. Ğ/19	“Qalya meselesini çabucak anladı, akıllı, akıllı...” diye düşüne düşün , Qütlübayev'i yanına alıp, odasına girdi Nurixanov.
Taştımır ağas arahında sırqıldeşqan yüž tırlı qüştüñ tawışına qulaq hala-hala şişmä yağına yünäldi. Ğ/31	Taştımır ağaçlar arasında cıvıldaşan yüz çeşit kuşun sesine kulak vererek kaynak tarafına yöneldi.
Xalıq şawlaşa-şawlaşa urındarınan tıra başlağas, ul birınsı kilip Yawbaşarovtıñ qulın qıştı. Ğ/141	Halk bağıra çağıra yerinden kalkmaya başlayınca, ilk önce o gelip Yawbaşarov'un elini sıktı.
Taya-taya äkrin ginä atlay. Ğ/248	Kaya kaya yavaşça atlar.
Bıl hüž žä qabatlana-qabatlana tawžarğa taraldı. Ğ/299	Bu söz de yankılanarak dağlara yayıldı.

Üžžärī halqında tuña-tuña uqırğa la rižalar. HYQ/17	Kendileri soğukta üşüverek okumaya da razılar.
Hin yar buylap qısqıra-qısqıra yügirähñ. HYQ/27	Sen uçurum boyunca bağıra çağıra koşuyorsun.
Bına bīž yitīnsī klasqa haman nıqısa-nıqısa biş-altı bala yūrūybūž. HYQ/6	Şu an biz yedinci sınıfa sıkışarak , beş altı çocuk devam ediyoruz.
Muntağay Ğäläw, uqına-uqına , irtük qaytıp kitti. HYQ/105	Muntağay Ğäläw, duâ ede ede erkenden dönüp gitti.
-ä	
Näfisä, üpkähñ bıldırıp, qulındağı grafinın hılkä-hılkä , tırt-tırt başıp kabinettan sıqtı. Ğ/126	Näfisä, öfkesini saçarak, elindeki sürahisini silkeleye silkeleye , kısa adımlarla odadan çıktı.
Kütä-kütä kütüp ala almağas, üžim hüž asırğa mäcbür buldım. HYQ/49	Bekleye bekleye cevap alamadığım için, kendim konuşmaya mecbur oldum.
Tayaqqa tayanmay ğına sañğı kiyip alğan Amantayev, qanatlı qūstay yilpınä-yilpınä aldan tūşkän. HYQ/28	Sopaya dayanmadan kayak yapan Amantayev, kanatlı bir kuş gibi kanat cırpa cırpa önden gidiyor.
Ul hūylänä-hūylänä kilip küriştī. T/49	O söylene söylene gelip el sıkıştı.
Ul tižäktärži kürä-kürä yulğa küž hala türžü. TÄ-6/ 107	O tezekleri göre göre gözünü yola dikti.
Aq ūlatayžñ arqahınan hūyä-hūyä üži aldında ūзақ hūyläştilər. HYQ/96	Ak dedenin sırtını sıvazlaya sıvazlaya kendi önünde uzun uzun konuştular.
-y	
Şunan qıž ilay-ilay üž qayğının hūyläp birži, ti. TÄ-6/ 16	Bunun üzerine kız ağlaya ağlaya üzüntüsünü anlattı.
Ünütülüp yūrūy-yūrūy žä bıl hüžžär, bına indī utiž yıl buyı qaytanan äylänip kilip yūräğın yandıra. Ğ/108	Uzun zaman unutilan bu sözler, işte şimdi otuz yıl sonra tekrardan geri gelerek yüreğini yakıyor.
Nindäyžir sırlı küyün sıltıratıp kūyläy-kūyläy , ul aqtı la aqtı. Ğ/92	Nasıl oldu da o, şırıltılı melodisini söyleye söyleye aktı, aktı...
Ular ūsūhū tuqtap, quldarın butay-butay hūyläşıp aldılar. Ğ/252	Onlar üçü durup, ellerini ovuştura ovuştura konuştular.

Äli lä täžrä tūbündäräk üžinä urın tabıp, qaraştarın tışqa taşlay-taşlay , kartuf tažartırğa kırıştı.Ğ/261	Hemen pencerenin tam dibinde kendisine bir yer bulup, bakışlarını dışarı dikerek , patates ayıklamaya başladı.
Isınlap ta matur yırlayhıñ, yäy küñü Haqmar buyında yırlay-yırlay yıläk yığandar işkä tüşüp kitti. Ä/194	Gerçekten de güzel şarkı söylüyorsun, yaz günü Haqmar boylarında şarkı söyleye söyleye meyve toplayanları hatırlattı.
Başqıstan üşünsü qatqa tuqtay- tuqtay mındık. HYQ/23	Merdivenden üçüncü kata dura dura çıktık.

1.b. Farklı fiil tabanlarından tekrarlar kurup hâl bildiren zarflar oluşturur:

-a	
Tūra-bara Mäwsiläniñ qıwanısı uğa küsti.Ğ/199	Zamanla Mäwsilä'nin kıvancı ona geçti.
Batır batır bulıp türmay, qağıla-huğıla batırlana. T/28	Kahraman kahraman olarak kalmaz, itile kakıla kahramanlaşır.
Armanhız bulıp, bata-suma yürüwigiž gınä qalır! -tip külä predsidadelibiž. HYQ/80	Kötü bir şekilde, bata çıka yürümeniz yeter, diye gülüyor başkanımız.
Yapparov dawıllanıp kilip ingändägi kīwīk qapıl gına ürüla-bärilä sıgıp ta kitkäyni.Ğ/243	Yapparov'un fırtınalar kopardığında olduğu gibi birdenbire itile kakıla çıkıp gitmişti.
-ä	
Ul arala yügirä-atlay xaci mulla kilip yitti. T/57	O arada koşa koşa hacı molla geldi.
Taralışqan bızawžarına iğtibar itmäyinsä, ilägä-yıgıla tütün sıqqan yaqqa yügirzi.TÄ-6/ 60	Dağılan buzağılarına dikkât etmeden, düşə kalka duman tüten tarafa koştu.
Min, isitä-kürä yürügäş, biläm. TÄ-6/8	Ben, isiterek görerek öğreniyorum.
Ä balalarzı itä-türtä qıwıp taratqandar. HYQ/16	Fakat çocukları ite kaka dağıtmışlar.

-y	
Sŭnki Zŭfär, tanawın hipkıl başqañ tŭrimik yġıt, awılda küp yŭrŭy, xalıqtıñ xäbärin yıyıp, tŭkmäy-säsmäy xucahına yitkİRä bilä tŭrgän yġıt.Ğ/22	Çŭnkü Zŭfär, ergenlik çağına girmiş hareketli bir delikanlı, köyde çok dolaşır, halk arasındaki haberleri toplayıp, eksiksizce hocasına ulaştırabilen bir delilkanlıdır.
Baysura tawı bitin qaplap alğan qalın urmandarğa tañ säxäržän tŭrŭp hayrağan handuğastaržın mŭñlı tawıstarın da, kündär buyı arımay-talmay saqırğan käkŭktär tawışın da xäžİR awıldın başqa xalqı hağınıp qına hŭyläyžär.Ğ/277	Baysura dağı tarafını saran sık ormanlarda seher vakti kalkıp öten bülbüllerin hüzünlü seslerini de, günlerce yorulmadan çağırın guguk kuşlarının seslerini de şimdi köyün diğər mensupları özleyerek söylüyorlar.

2. Sayı isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek miktar bildiren zarflar oluşturur:

-a	
Birgänigİž üžigİžgä unlata artıp qaytır, - tigän. TÄ-5/41	“Verdikleriniz size on kat artarak dönecek.” demiş.
İmiş, kolxoz yaqın kiläsäktä säsiwlİK mayžandarın ikilätä arttırasaq.Ğ/191	Güya, kolhoz yakın bir gelecekte ekinlik alanlarını iki kat arttıracak.
Bıl xäl bulırın bir minut ilik kİNä bilhäm äğär, tİlİmdİ qırqlata ütä tişläp tä tıylır inİM...HYQ/168	Bu durumun olacağını bir dakika önce anlasaydım eğer, dilimi kırk kat fazla ısırp vazgeçerdim.
Qurqma, sığımdarıñdı unlata qaplarımın.Ğ/424	Korkma, masraflarını on kat fazlasıyla kapatırım.

3. Birləşik fiillerin kuruluşunda görev alır:

3.a. “al-”, yardımcı fiili ile yapılan birləşik fiillerde kullanılır:

-a (al-)	
Bıybisänin yirı unın üştünän ikınsı bisä <u>ala almay</u> . BXİ-I/372	Bıybisänin ¹⁰ önemi şudur: Onun üstüne ikinci bir hanım <u>alamaz</u> .
Kürtkä batqan ayağın <u>sıgara almayınsa</u> ul yüşütübän yığılıp kitti. T/56	Kürtüne batan ayağını <u>çıkaramayınca</u> yüz üstü yığılıp gitti.
Nayilä apay yaşırıp kınä ükhıp-ükhıp ilawžan <u>uža almay</u> . HYQ/9	Nayilä abla gizlice, hıçkıra hıçkıra ağlamaktan kendini <u>alamıyor</u> .
Büğün kilip küž yaşın <u>tıya almanı</u> . T/42	Bugün gelip göz yaşını <u>tutamadı</u> .
Läkin, bıl tınısıq hımaq küringän küriniş üžaqqä <u>bara almanı</u> . Ä/48	Lâkin, sükûnet gibi görünen bu durum uzun <u>sürmedi</u> .
Balışmä hıwın işkän kişi bızžın yaqtı <u>ünüta almay</u> ... Ğ/152	Kaynak suyunu içen kişi bizim buraları <u>unutamıyor</u> .
Ni xäl ithın, <u>baş tarta almay</u> . Ğ/80	Ne yapsın, <u>reddedemiyor</u> .
-ä (al-)	
Yalgı baştırıwsılar attarına tiž gınä mınıp artınan <u>tüşä almağanğa</u> , iki arala baytaq yir bar inı. T/91	İstirahattaki baskıncılar atlarına çabucak binip peşlerine <u>düşemedikleri için</u> , aralarında epeyce bir mesafe var idi.
Ämmä min bında ni <u>tiyä alam</u> . T/53	Fakat ben şimdi ne <u>diyebilirim</u> .
Xas düşmandarı <u>yiñä almağas</u> , xäylä-mäkir uylap tabalar: xıyanatsı qatını unı düşmanğa tüttüra. BÄT/339	Esas düşmanları <u>yenemeyince</u> , hile hurda düşünüp buluyorlar: Hain karısı onu düşmana yakalatıyor.
Ğilman haman añına <u>kilä almayıraq</u> kabinet urtahında başıp tūra inı. Ğ/126	Ğilman hemen aklı başına <u>gelemeyip</u> odanın ortasında kala kalmıştı.
Nurixanov bır yulı şunday žur <u>hūraw birä alğanına</u> qıwana inı. Ğ/103	Nurixanov birdenbire böyle mühim bir soru <u>sorabildiğine</u> seviniyordu.

¹⁰ Başkurt Türklerinde bir erkeğin ilk hanımı

Yığıt, hūqlanıwın <u>yäşirä almayınsa</u> , başın sayqanı.Ğ/155	Delikanlı, hayranlığını <u>gizleyemeyip</u> , başını salladı.
Atayım da, äsäyım dä, Ğälimä apayımdıñ bıl işinä bir mäğänä lä <u>birä almay</u> , aptırayžar inı.Ä/29	Babam da annem de Ğälimä ablamın bu işine bir anlam <u>veremeyip</u> , şaşırmışlardı.
Şuğa kürä ul unıñ sıgıp kitkän işigınä bik üžaq, bir nämä lä <u>äytä almayınsa</u> , qarap tūržū.Ä/173	Bu yüzden o, onun çıkıp gittiği kapıya uzun zaman, bir şey de <u>söyleyemedən</u> , bakıp kaldı.
-y (al-)	
Yäş batır bik qayğırğan, şulay ža bir ni žä <u>ışläy almağan</u> . TÄ-6/ 26	Genç kahraman çok üzülmüş ve bu yüzden hiç <u>çalışmamış</u> .
Läkin ni tiklīm kabırha la, üž başınan aša <u>ırgıy almanı</u> . Ä/172	Lâkin ne kadar gerilse de, kendi boyundan fazla <u>fırlatamadı</u> .
Bıž bit unı hıžgä üqşağan üsün gınä <u>haylay almaybız</u> .Ğ/38	Biz onu, size benzediği için <u>seçemiyoruz</u> .
Bına bıž, ıržär, <u>ilay almağas</u> , tulışqan nimälär taş bulıp istä — yūräktä qala...Ğ/194	İşte biz, erkekler, <u>ağlayamayınca</u> dolan şeyler taş olarak içimizde, yürekte kalıyor.
Ul yäş vaqıtında küp <u>uqıy almanı</u> , kübıräk batğaqılıqta yūrünü.Ä/96	O, gençliğinde fazla <u>okuyamadı</u> , daha çok bir bataklıkta dolaştı.
Bıž yūqlarğa yatqas ta, ul bik üžaq uxıldap <u>yūqlay almay</u> yattı.Ä/107	Biz uyumak için yattığımızda, o uzunca bir süre oflayıp puflayarak <u>uyuyamadan</u> yattı.
Ul vaqıtta bäläkäy bulğan Şähižä lä tulı mäğlümät <u>birä almay</u> .Ä/302	O vakitler küçük olan Şähižä de tam bir bilgi <u>veremedi</u> .

Bu zarf-fiilin ünlü şekilleri olan **-a** ve **-ä**, bazen yardımcı fiilin ünlüsüyle birleşir.

Bıl yulu la üntalmanı . TÄ-6/ 80	Bu sefer de unutamadı .
Yüzün aralaş hıtip, tışın qışıp quyıwına qarağanda, hızlanahr ža... HYQ/11	Yüzünü arada bir buruşturun, dişini sıkmasına rağmen, sızlanabilir de...
At mñälmäş Salawat, Biş yüz hıbay kilhä lä, Unı uratıp alha la, Qul qawşıpırıp tırmağan. BXİ-V/287	At binemeyen Salawat, Beş yüz süvari gelse de, Onun etrafını sarsalar da, Elini kavuşturup durmamış.

3.b. “bar-,, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (bar-)	
Bıräy tırlı yañı nimägä tap bulğan hayın, yüşü asıla baržı . HYQ/30	Bazı yeni şeylerle karşılaştıkça, yüzü açılmaya başladı .
Başqurttar ilik-iliktän üz ırıwınıñ tarixın yazıp qaldıra barğandar . TÄ-5/72	Başkurtlar çok önceden kendi uruklarının tarihini yazıp bırakmışlar .
Şulay ža qartaya barğan hayın uftanıp-uftanıp ala iken, ti, bıl ikew. TÄ-6/ 25	Böyle yaşlandıkça oflayıp pufluyormuş, bu ikisi.
Ä Sälixtiñ äsähiniñ xälı kündän-kün nasarlana bara . TÄ-6/122	Fakat Sälix’in durumu günden güne kötüleşmeye başlıyor .
Xäžir bıl dastandar üžžäriniñ ikınsı ğümıržärin kisirä, yañı başmaları donya kürä, ğilmi tikşiriniwžär arta bara . BÄT/224	Şu an bu halk destanları ikinci devirlerini geçiriyor, yeni basımları yayımlanıyor ve üzerlerindeki ilmî incelemeler artmaya başlıyor .
Ämmä urın mäşälähı xäžir awırılaşa bara . Ğ/52	Ama yer meselesi şimdi kötüye gidiyor .
-ä (bar)	
Tik uniñ işindä uña almağanı tırğan hayın kürinä baržı . HYQ/6	Yalnız, onun işinde düzelemediği, gittikçe belli olmaya başladı .

Yabalaqlap yawğan yıpşık qar yawrınımdı başa, tübämä lıpaşıp yatıp, başımnı tübäniräk iyä bara . HYQ/3	Lapa lapa yağan sulu sepken kar omuzlarımı kaplıyor ve tepeme birikerek başımı epey eğmeme sebep oluyor .
Balaları, üzi äytkändäy, tıwa türalar, ülä baralar . Ä /302	Çocukları, kendi söylediği gibi, doğuyor ve ölüp gidiyorlar .
Zaqir ağay xäzrättärgä yaqınlaşqan hayın, unıñ tirähindä xalıq kübäyä barğan hayın , türlü mışqıl itw hüžžärin äytiwsılär arta inı. Ä /31	Zaqir ağabey hazretlerine yakınlaştıkça, onun etrafında halk çoğaldıkça , türlü alaycı sözler söyleyenler artıyotdu.
Min türğan hayın tüzimhizlänä barzım . TÄ-6/ 58	Ben gittikçe sabırsızlanmaya başladım .
-y (bar-)	
Isınlap ta, uylap türhañ, şunan başqa sara qalmay bara bit indı!..Ä/77	Gerçekten, düşünürsen, bundan başka bir çäre kalmıyor artık.
Ul yulda bır nämä lä kürmäy bara .Ğ/248	O yolda herhangi bir şey de görmüyor .

3.c. “başla-., yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (başla-)	
Mäsälänin barğan hayın tärängä äyläniwı, barğan hayın qurqınıs tüş alıwı yŭrăktărzi tağı la nığırağ qaqtıra başlanı . Ä /26	Meselenin gittikçe derinleşmesi, gittikçe korkunç bir hâl alması yürekleri tekrar hızlı hızlı carptırmaya başladı .
Aqyal batır xäl-äxwäl huraşa başlağan . TÄ-6/ 31	Aqyal Batır hal hatır sormaya başlamış .
Min tüzgindı tarta birip, unıñ mınän yänäşä bara başlanım . TÄ-6/ 165	Ben dizginleri çekerek, onunla yan yana gitmeye başladım .
Ural batır Äcäldin ün tütüp ültirw haqında xıyallana başlağan . TÄ-5/6	Ural Batır Äcäl’in kendini yakalayıp öldürmek ile ilgili hayal kurmaya başlamış .

Yığıt bıl qatındı <u>üqşata başlağan</u> , uğa üylängän. BXİ-I /109	Delikanlı bu kadından <u>hoşlanmaya başlamış</u> ve onunla evlenmiş.
Şulay tinı lä <u>qıza başlağan</u> Nurixanov başqıstan tüşüp sitkä kitti.Ğ/282	Öyle dedi ve <u>kızmaya başlayan</u> Nurixanov merdivenden inip dışarı çıktı.
İştin bılay kilip sığırın his kütümägän Ğändälipov qapıl, tubıqlanıp, <u>yalbara başlay</u> .Ğ/219	İşin böyle olacağını hiç beklemeyen Ğändälipov birdenbire, tepinip <u>yalvarmaya başlar</u> .
Tūra-bara ündäşmäş İlğuca la, tuqtap, uğa <u>bulışa başlanı</u> ...Ğ/387	Vakit geçtikçe sessiz kalan İlğuca da durup, ona <u>yardım etmeye başladı</u> .
Arınbaşarov aşığıp-aşığıp <u>yaza başlanı</u> . Ğ/435	Arınbaşarov aceleyle <u>yazmaya başladı</u> .
-ä (başla-)	
Unıñ isimnän bar işti salıx Xämäy <u>yürütä başlanı</u> . HYQ/8	Onun adına bütün işleri aksi Xämäy <u>yürütmeye başladı</u> .
Tik turganda ğına ni işläp <u>hüylänä başlanıñ</u> äli. TÄ-5/178	Durup dururken ne diye <u>söylenmeye başladın</u> şimdi.
Ural mınän Qarağaş, irli-qatınlı bulıp, dünya <u>kütä başlağandar</u> , ti.TÄ-6/ 21	Ural ve Qarağaş, evlenip, hayat <u>sürmeye başlamışlar</u> .
Safi xäzrät bik aqrın ğına <u>inä başlanı</u> . Ä /18	Safi efendi çok yavaş bir şekilde <u>girmeye başladı</u> .
Taştimir žä <u>külä başlanı</u> .Ğ/31	Taştimir de <u>gülmeye başladı</u> .
Şulay, qartayğas, küž uñınan <u>tüşä başlayhıñ</u> indı ul.Ğ/128	Böyle, yaşlanınca <u>gözden düşmeye başlarsın</u> .
Şul hıızıq <u>üzäkläşä başlay</u> .BÄT/12	Bu çizgi <u>merkezleşmeye başlar</u> .
-y (başla-)	
Üşü vaqıt, ülgän kişiniñ qırzaşı unıñ isimnän yazıp qaldırılğan huşlaşıw hüžžärin <u>uqıy başlay</u> . BXİ-I /352	O vakit, ölen kişinin arkadaşı onun ismiyle yazdığı veda sözlerini <u>okumaya başlar</u> .
Rüksät itmäştän ilğäri türüp <u>hüyläy žä başlanı</u> . Ğ/257	İzin vermeden öne çıkıp <u>konuşmaya başladı</u> .
<u>Hüyläy başlağas</u> , tamam äşärländirip, dünyanı üñüttüržü la qüyžü. HYQ/16	<u>Konuşmaya başlayınca</u> , bütünüyle tesir ederek, dünyayı unutturdu.

Ul ayaqsı-saqıy birgän bŭqaldarŭı işip işirä, nindäyŭır läzzättän şaşınır xälinä yitişä, üžin-üži tŭymay, <u>bilmäy başlay.</u> BÄT/232	O sakinin verdiğı kadehleri içip sarhoş olur, her nasılsa bu tatlılıkla kendini kaybeder ve kendi kendini duymamaya, <u>bilmemeye başlar.</u>
Yildñ şümlŭ hızğırırwı, burandñ tŭrğan hayın qŭtŭrŭwı äsäyŭı bik nıq <u>bŭrsŭy başlanı.</u> Ä /130	Rüzgârın korkunç bir şekilde uğıldaması, boranın gittikçe şiddetlenmesi anneyi epey <u>rahatsız etmeye başladı.</u>
Şul tiklīm kübäyŭı, xatta işir hıw ŭa <u>yitmäy başlanı,</u> ti. TÄ-5/12	O kadar arttı, hatta içecek su da <u>yetmemeye başladı.</u>
Bir sinayaq işhän, ayaq bıwındarı <u>tŭtmäy başlay.</u> T/51	Bir kadeh içsen, dizlerin <u>tutmamaya başlar.</u>
İldä mal, kış <u>qalmay başlay.</u> BÄT/75	Ülkede mal ve insan <u>kalmamaya başlar.</u>
Yılı yaqtan qarğalar <u>gayta başlay.</u> BXİ-I /198	İlman iklimlerden kargalar <u>dönmeye başlıyor.</u>
Bir <u>hŭyläy başlaħañ,</u> aldñña sığırılıq tŭgıl.Ğ117	Bir <u>konuşmaya başlasan,</u> önünde durulacak değıl.
Tğı akademik huñğı vaqıtta <u>kŭrñnmäy başlanı.</u> Ğ/261	Diğer akademi üyesi son zamanlarda <u>görünmemeye başladı.</u>
Bir aźna- un kŭn ŭyŭä yattı, ämmä studenttar kolxozğa <u>yŭrŭy başlağanda,</u> unñ da awıldı kŭrgñhı kildı.Ğ/384	Bir hafta on gün evde yattı, ama öğrenciler kolhoza <u>gitmeye başladıklarında</u> o da köyü görmek istedi.
Xäŭır Fäxri babay ŭa, bir aź tınslanğan kŭwık bulıp, alğa taban <u>tartılmay,</u> <u>qaltırınmay başlanı.</u> Ä/27	Şu an Fäxri dede de, biraz rahatlamış gibi olup, öne doğru <u>çekilmemeye ve titrememeye başladı.</u>

3.ç. “bıl-, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (bıl-)	
Ul yaqsı iptäş <u>bula bılä,</u> ul küp awırılıqtarŭı, müxtalıqtarŭı yññläytä bılä. Ä/96	O iyi bir eş <u>olabilir,</u> o birçok yükü, muhtaçlığı hafifletebilir.

Üžiniñ tažalıǵı hām kūsš mīnān <u>maqтана bilä.</u> Ä/112	Kendi sağlamlığı ve gücüyle <u>övünebilir.</u>
Awıldı dūrüş <u>fayžalana bilmäybiz,</u> — tip başlanı ũlkä komitet sekretarı. Ğ/44	“Köyden doğru <u>faydalanamıyoruz</u> ” diye başladı bölge komitesi sekreteri.
Ular hüž <u>taba bilälär.</u> HYQ/113	Onlar bir söz <u>bulabilirler.</u>
Ämmä şul iştarzi <u>üyüştura bilgän</u> kiş bulırğa tıyış. Ğ/67	Ama bu işleri <u>tesis edebilecek</u> biri olmalı.
Aryaǵına üži <u>qayta bilä.</u> Ğ/231	Geriye kendi <u>dönebilir.</u>
Yarata alıw, ğaşıq <u>bula bilıw</u> žur bāxıt ul. Ğ/261	Sevebilmek, āşık <u>olabilmek</u> büyük bir şans.
Raş, ũlüşümä tüşkän kūmüş, ni <u>üyüştura</u> <u>bilä</u> Qažnabay!.. Ğ/369	Doğru, payıma düşen gümüş, neyi <u>tesis</u> <u>edebilir</u> Qažnabay.
Hüžindä <u>tūra bilgän,</u> qulnan iş kilgän yigit. Ğ/393	Sözünde <u>durabilen,</u> elinden iş gelen bir delikanlı.
-ä (bil-)	
Qiyäfatı kişniķinä tartım bulha la, <u>hüyläşä bilmäy.</u> T/111	Görünüşü insaninkine benzer olsa da <u>konuşamıyor.</u>
Ular mīnān <u>hüyläşä bilmäyim...</u> BÄT/228	Onlarla <u>konuşamıyorum...</u>
Hay-hay, Ğilman aǵahı ul yaqtan yıraqtan <u>kürä bilä.</u> Ğ/153	Hey hey, aǵabeyi Ğilman o taraftan, uzaktan <u>görebiliyor.</u>
Undayžarzi ğäfü <u>itä bilirgä</u> kārāk... Ğ/261	Öylelerini <u>affedebilmek</u> gerek...
Traktor <u>yürütä bilähigizmi?</u> HYQ/66	Traktör <u>kullanabiliyor musunuz?</u>
-y (bil-)	
Min yäyāw žä <u>yürüy biläm!</u> Ğ/171	Ben yaya da <u>gidebilirim!</u>
Ul hüyläy tūrğan hüžin his kīmdän qurqmay hüyläy, āǵar unıñ biräy hüžinän nasar hüžümtä tıwha, unı uyn-külküǵä habıstırıp, tiž ğinä <u>qaplay bilä.</u> Ä/113	O söylediklerini hiç kimseden korkmadan söyler, eğer onun bazı sözlerinden kötü bir netice doğarsa, onu oyunbazlığına çevirip, çabucak <u>gizleyebilir.</u>
Aqıl mīnān <u>yäsäy bilirgä</u> kārāk. Ğ/324	Akıl ile <u>yaşayabilmek</u> lâzım.

Min <u>uqıy bılmäyım</u> bit, qustım. Ä/221	Ben <u>okuyamıyorum</u> , dostum.
---	-----------------------------------

3.d. “bir-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (bir-)	
Bik nıqışhañ, minı yıwatmay, şım ğına şunda qarañğıla <u>ultıra bir</u> . HYQ/25	Çok zor durumda kalırsan, beni rahatsız etmeden, sessizce burada, karanlıkta <u>oturmaya devam et</u> .
Min tižgındı <u>tarta birıp</u> , unıñ mınän yänäşä bara başlanım. TÄ-6/ 165	Ben dizginleri <u>çekerek</u> , onunla yan yana gelmeye başladım.
Yapparov dilbigäñi üžinä <u>tarta birıp</u> quyı. Ğ/192	Yapparov dizgini kendine <u>çekmeye devam etti</u> .
-ä (bir-)	
İşniñ aşığıs ikänliginä <u>ükinä birıp</u> tä quyı Züfär.Ğ/59	İşinin âcil olduğuna pişman <u>oldu</u> Züfär.
Käyifı bır až <u>tüşä birıp</u> quyha la, hižžirmäñi.Ğ/98	Keyfi biraz <u>kaçsa</u> da sezdirmedi.
-y (bir-)	
Yiri küp, malı küp, bižži yallap işlätä lä <u>bayıy birä</u> . Ä/295	Toprağı çok, malı çok, bizi karın tokluğuna çalıştırıyor ve <u>zenginleşiyor</u> .
Xäyır, min ul turala hiñä <u>hüyläy birıp</u> quyğaynım indı.Ğ/376	Hayır, ben onunla ilgili fikrimi sana <u>söylemiştim</u> .
«Qara hin unı, bır nämä lä bulmağanday, nisik tınıs ultıra»,— tip fikir yürüttü üži, xatta saq qına <u>apturay birıp</u> .Ğ/418	“Bak sen şuna, hiçbir şey olmamış gibi nasıl rahat oturuyor” diye düşündü, hatta biraz <u>şaşıarak</u> .

3.e. “kil-,, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (kil-)	
Ular üžžärinñ dandarın ata-babanan <u>ala</u> <u>kilgändär.</u> BXİ-V/205	Onlar kendi şöhretlerini atalarından <u>almışlar.</u>
Yünlü başlangıstı hündirzi, qayhı biržärin üz mänfägätindä <u>fayžalana kildi.</u> Ğ/270	İyi bir başlangıcı sona erdirdi, bazı kimselerden kendi menfaati için devamlı <u>faydalandı.</u>
Hüzlüktä türkälğan mұxabbät şığırzarında la, xäžirgı kungä tiklim üžgäriş kisirmäy, yırzan yırğa, şığırzan şığırğa <u>qabatlana</u> <u>kilgän</u> traditsiyon obrazdarzi, sağıstırıwžarzi üsratırğa mümkün.BÄT/52	Sözlüğe kaydedilmiş sevgi şiirlerinde de, şimdiye kadar değişiklik geçirmeden, ırdan ıra, şiirden şiire sürekli <u>tekrarlanan</u> geleneğe bağlı şekilleri, kıyaslamaları göstermek mümkün.
X bıwattñ baştarında ekonomik xäli şaqtay nıgına barğan, politik xäli <u>stabillaşa kilgän</u> Volga buyı Bülğar ili başlangıs bir feodal дәwlätkä äwirilä.BÄT/80	X. asrın başlarında ekonomik durumu epey sağlamlaşan, politik durumu <u>sürekli</u> <u>istikrar kazanan</u> Volga yöresi Bulgar devleti öncelikle bir feodal devlete dönüşür.
-ä (kil-)	
Bıwından bıwınğa <u>küsä kilgän</u> yulalarzi bırün icad itilgänsä haqlaw yaqşıraq. BXİ-I/224	Nesilden nesile <u>aktarılagelen</u> gelenekleri eski devirlerde meydana geldikleri şekliyle korumak daha iyidir.
Üzi, ministr tižžän kitäsäk ikän, tigän imış-mimıştarzi <u>isitä kilä.</u> Ğ/464	Kendisi, bakan hemen gidecekmiş, şeklindeki rivayetleri <u>sürekli işitiyor.</u>
-y (kil-)	
Ä yazma äžäbiyät bürüngü дәwıržän ük <u>yäsäy kilgän.</u> TÄ-5/68	Yazılı edebiyat çok eski devirlerden beri var <u>olagelmıştır.</u>
Bıl üžinsälikti äwäl-äwäldän äžiptär üžžäri <u>kürä häm bildäläy kilgän.</u> BÄT/109	Bu hususiyeti çok eskiden beri edipler <u>sürekli görmüş ve açıklamışlar.</u>
Här xäräkätigžzi yurıy <u>hınay kildim.</u> HYQ/135	Her hareketinizi özellikle, <u>sürekli</u> <u>sınadım.</u>

3.f. “tür-, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

a (tür-)	
Ul aŷ ğına buyğa minän üžünŷraq bulha la, bŷr vŷvodqa iläġiw ŷŷŷn, ul süġäläbŷräk, min qalqıbıraq baŷıp, bŷr tigŷŷ bulırğa tırıŷa türġaynıq. Ä /96	O biraz boyca uzun olsa da, aynı tabura düŷmek için, o çömelerek, ben kalkarak, denk olmaya gayret ediyorduk.
Atlağan hayın, «İlk min kürġändärŷi kürġiġŷ, min yaŷäġändi yaŷäġiŷ äli...» tip, tildärinä baŷa türŷŷ. Ä /182	Her sıçradıġında, “İlk benim gördüklerimi görünüŷ, benim yaŷadıklarımı yaŷayınız.” diye diline doladı.
Balaları, üŷi äytkändäy, tıwa türalar, ülä baralar. Ä /302	Çocukları, kendi söylediġi gibi, doġuyor ve ölüp gidiyorlar.
Ul tiŷäktärŷi küräy-küräy yulğa küŷ hala türŷŷ. TÄ-6/ 107	O tezeklere baka-baka yola gözünü dikti.
Saŷa, poçta kilŷwınä här vaqıt ŷatlana türġaynı. TÄ-6/ 235	Saŷa, postanın geliŷine her zaman sevinmiŷti.
Komandirŷiñ tüŷinä yañı ordendär ŷŷtälä, ä rota qırına tūra. HYQ/51	Komutanın göġŷüne yeni niŷanlar takılıyor, bunun yanında bölük tıraŷ oluyor.
-ä (tür-)	
Atay qaytıp kŷrgänsi, älinän-äli tıŷqa sıqtı häm yŷrttı üŷi küŷätä türŷŷ. Ä /130	Baba geri dönünceye kadar, sürekli dıŷarıya çıktı ve evi kendisi korudu.
Kŷtŷlgänsä, yılımdıñ stenalarna baŷtarı qıŷılıp, qŷyaŷ yaqtıhında yaltırap, dulap kilä türġan bŷr niŷä küksindän baŷqa, bŷr tŷrlŷ lä balıq sıqmanı. Ä /187	Beklendiġi gibi, büyük aġ gözeneklerine kafaları sıkıŷıp, güneŷ ıŷıġında parlayıp, çırpınan birkaç küksinden ¹¹ baŷqa, bŷr tŷrlŷ balık çıkmadı.
Küräŷä türġas, tŷŷ awırıp, kŷn kiskä harqtı, ti. TÄ-6/ 17	Mücadele ederken, öġle geçip, gün akŷama döndü.
İlk ul biŷŷiñ üyġä ingändä ŷäläm birip inä, ingändän huñ iŷänläŷä türġaynı. Ä /48	İlk önce, bizim eve girdiġinde selam verir, girdikten sonra hal hatır sorardı.

¹¹ Bir çeŷit tatlı su balıġı

Äbîy žä <u>kütä tūrğandır</u> . TÄ-6/ 94	Büyük anne de <u>beklemiştir</u> .
Tün hayın awılğa <u>inä tūrğan</u> yuldaržan qarawıl üzmäğiz, qüraldarğıž här saq yanığıžža bulhın tigän kăñäštär birildi. HYQ/ 199	Her gün köye <u>giren</u> yollara bekçi bırakmayı ihmâl etmeyin, silahlarınız her zaman yanınızda olsun, şeklinde tavsiyeler verildi.
-y (tūr-)	
Ul bit, şul hin äytmişläy, üzaq <u>yäsäy tūrğan</u> nämä tügıl indı. Ä /170	O, ne de olsa, söylediğin gibi, uzun süre <u>yaşamış</u> değil.
Atayımdıñ artıq dăräcälä qayğırırwı minı tağı la üžim dä <u>añlap bütürä almay tūrğan</u> sıwalsıq uyžarğa batırzı. Ä /34	Babamın ileri derecede üzülməsi, beni yeniden, <u>anlayamadığım</u> karmaşık düşüncelere saldı.
Nıqlabıraq <u>qaray tūrğas</u> , unı müğüzlü kăzä tākähinä uqşattı. TÄ-6/ 79	Dikkât ederek <u>bakınca</u> , onu boynuzlu bir tekeye benzetti.
Atayın tūrğrū hūžlı buldı, üžin dä <u>yalğanlamay tūrğaynıñ</u> . T/73	Baban doğru söylemiş, sen de <u>yalanlamamıştın</u> .
Xäžirgä <u>sıqmayıraq tūram</u> äli. Ä /169	Şu an <u>çıkıyorum</u> .
Bıl žur iş bulha la, dünyala <u>bulmay tūrğan</u> iş tügıl. Ä/26	Bu büyük bir iş olsa da, dünyada <u>olmayan</u> bir iş değil.
İžigı qatını mınän <u>dūnya kūtūp tūra başlay</u> . BXİ-V/175	İžigı karısıyla <u>yaşamaya başlar</u> .
Mäyit yıwğan hıwžı <u>kışi başmay tūrğan</u> yirgä, ağas tūbünä kümälär. BXİ-I/351	Ölü yıkanan suyu <u>insan ayağının basmadığı</u> bir yere, bir ağacın dibine gömerler.
Bala üžimdiki, tip <u>Birmäy tūrğan</u> bıl qatın. BXİ-V/72	Çocuk öz evladım, diye <u>Vermemiş</u> bu kadın.

3.g. “tüş-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (tüş-)	
Kün tağı la <u>yaqtıra tüştü</u> . Ä 93	Gün yeniden <u>aydınlanmaya başladı</u> .

Axun xəzrät, Ğäbdraxman babayzın hüžin tüzimhizlik mınän tılap bütkindän huñ, <u>urınınan quzğala tüştü</u> , unın yüşinä tağı la yitdilik hām asıw ğälämättäri sıqtı... Ä /21	Hoca hazretleri, Ğäbdraxman dedenin sözünü sabırsızlıkla dinledikten sonra, <u>yerinden kalktı</u> ve onun yüzünde yeniden ciddiyyət ve öfke aləmetləri belirdi.
Älğı küñilhiž xäl <u>ünütüla tüştü</u> . Ğ/387	Söylendiğı gibi bu nāhoş hāl <u>unutulmaya başladı</u> .
Bıl evolyutsiya XVIII bıwattın ikınsı yartısında, XIX bıwatta <u>intensivlaşa tüşä</u> .BÄT/519	Bu değışim XVIII. asrın ikinci yarısında ve XIX. asırda <u>yoğunlaşmaya başlar</u> .
Ular S. Sarayi kīwīk şağırzarzın poeziyahında tağı la <u>kamillaşa tüşä</u> .BÄT/542	Onlar S. Sarayi gibi şairlerin manzumelerinde daha bir <u>olgunlaşmaya başlar</u> .
-ä (tüş-)	
Näfisä <u>yänlänä tüştü</u> .Ğ/16	Näfisä <u>canlanmaya başladı</u> .
Olesyagä qarap, äžiräk <u>hağaya tüşäsäktär</u> . HYQ/200	Olesya'ya bakıp, biraz <u>kuşkulanmaya başlayacaklar</u> .
Äli qapqa tüşündä hırayıwsınñ Ğändälip tügilligınä ışanğas, Baygildı <u>därtlänä tüştü</u> . Ğ/49	Hele kapı dibinde dikilip duranın Ğändälip olmadığına inanınca, Baygildı <u>dertlenmeye başladı</u> .
Ul qapıl Xäyrullağa <u>ıyılä tüştü</u> , tawışı kāmını.Ğ/116	O hemen Xäyrulla'ya <u>eğilmeye başladı</u> , sesi kısıldı.
-y (tüş-)	
Läkin xucahının rizahızlıq bildäläri sıqqan yüşün kürp, <u>qawşay tüştü</u> .Ğ/60	Läkin hocasının rızasızlık emareleri gösteren yüzünü görüp, <u>gevşemeye başladı</u> .
Unın bıl räwışli kildı-kittı ultırğanın kürgäs, Xämižä äbiy tağı la <u>yūmsay tüştü</u> .Ä/47	Onun bu şekilde şuursuzca oturduğunu görünce, Xämižä nine tekrar <u>yumuşadı</u> .

3.ğ. “yaž-, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-a (yaž-)	
İdara aldında ul Ŭmüržaqvı bärıp <u>yığa</u> <u>yažzi</u> .Ğ/297	İdare önünde, Ŭmüržaqv’a vurup onu <u>yıkayazdı</u> .
«Ah şul traktor!»— tip qapıl <u>uftana</u> <u>yažıp</u> quyži, läkin qasıp kitıp bulmay inı.Ğ/180	“Ah şu traktör!” diye âniden <u>esef</u> <u>edeyazdı</u> , fakat kaçıp gitmek olmazdı.
Yäş kınä bulha la, üžin barıhınan da üštün, bıldıklı itıp hižıwsı predsedatel malayžar şikillı, urıninan ırğıp <u>tūra yažzi</u> . HYQ/66	Gencecik olsa da, kendini hepsinden de üstün, âlim olarak gören başkan çocuklar gibi, yerinden <u>zıplayayazdı</u> .
Stanokqa barmağımdı <u>qıštıra yažzim</u> , malay! HYQ/138	Tezgâha parmağımı <u>kıstırayazdım</u> , oğul.
Bik qatı yığıldım, ayağımdı <u>hindıra</u> <u>yažzim</u> . Ä/94	Pek sert düştüm, ayağımı <u>kırayazdım</u> .
-ä (yaž-)	
Üštünä at qılap <u>ültirä yažğan</u> , yaray işän qalğan. T/65	Üzerine at sürüp <u>öldüreyazmış</u> , buna rağmen sağ kalmış.
Ruxanižar mınän Üğiday žur qäbiržäri kümiıp <u>bütä yažzi</u> . T/10	Din adamları ve Üğiday büyük mezarları <u>neredeyse kapatacaklardı</u> .
İşik tübündä <u>bärliğısä yažzi</u> qalmaqtar mınän urıštar. T/168	Kapı dibinde birbirlerine <u>gireyazdı</u> Kalmuklar ile Ruslar.
İlğuca mınän Gülşan kitapxana işiğiniñ urtahında — biriñi inıp barganda, ikınsiñi sığıp kilgändä — mañlayğa mañlay <u>bärliğısä yažıp</u> üsraštılar. Ğ/388	İlğuca ile Gülşan kütüphane kapısının ortasında, biri girerken diğeri çıkarken, neredeyse kafa kafaya <u>carpışarak</u> karşılaştılar.
-y (yaž-)	
Qažnabayevtıñ yürägi üşü täñgäldä <u>tuqtay yažıp</u> , <u>tuqtay yažıp</u> kitti, şunan qıwanışlı, aşqınıp tibirgä kırıştı.Ğ/464	Qažnabayev’in yüreği bu seviyede <u>az</u> <u>kalsın durdu</u> , <u>durdu...</u> ardından rahatça ve acele ederek atmaya başladı.

4. Kalıplaşmış kelimeler yapar:¹²

Aşa	
Asıq tǎžrālār aşa küññillī awazdar, ır-mññ tawıstarı işitilip tūra. Ğ/59	Açık pencerelerin arkasından neşeli sesler ve şarkılar duyuluyor.
Lâkin ni tiklīm kabārha la, üz başınan aşa ırğıy almanı.Ä/172	Lâkin ne kadar gerinse de, kendi başından fazla fırlatamadı.
Bütä	
Nemetstar ul şaxtağa utızlap qına kişī kilip ingänin küržilār hām bütä bulğan saralar mññan yığittärži unan qıwıp sığarırga qarar ittilār. TÄ-5/172	Almanlar o maden ocağına otuz kadar kişinin geldiğini gördüler ve mevcut olan bütün imkânlarla yiğitleri oradan atmaya karar verdiler.
Külämästä ularži üzñiñ iri aldında faş ithä, xikäyättä şähär başlıqtarınıñ yawız niyättärin bütä xalıqqa asıp birä. BÄT/412	Fıkırada, onları eşlerinin önünde ifşa ederken, hikayede şehir reislerinin kötü niyetlerini bütün halka açıklar.
Yaž bulğansı, üy işindä bulğan bütä kitaptı uqıp sıqtım. Ä /61	İlkbahar gelinceye kadar, evde bulunan bütün kitapları okudum.
Üž kolxozınıñ bütä xalqı aldında. HYQ/208	Kendi kolhozunun bütün halkı önünde.
İrtä	
Bügün iştarın irtäräk tiwällägäs, şul ferma yolına barıp kütüp ultırırğa niyätlägäyni. Ğ/69	Bugün işlerini erkenden yoluna koyup, çiftlik yoluna gidip beklemek için niyetlenmişti.
Nurixanov, gäžättä , yūqūhūnan irtä uyana. Ğ/79	Nurixanov, âdetince, uykusundan erken uyanır.
Qarata	
Unıñ küžindä miñä qarata sikhiz qıžğanıw şäwlähı inı. HYQ/23	Onun gözündeki, bana dâir , şüphesiz bir acıma düşüncesi idi.

¹² Zeynep Korkmaz, Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları, AÜ Yayınları, Ankara 1969, S. 57-61; A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara 1995, S. 93-95

Qämärziñ küžindä uğa qarata tärän qızıqınıw uyandı. Ğ/458	Qämär'in gözünde ona dâir derin bir merak uyandı.
Qayta	
Qayta sapqan yaw yaman, qayta sıqqan hüž yaman, qayta kilgän qız yaman. BTH/661	Tekrar saldıran düşman kötü, tekrar çıkan söz kötü, tekrar gelen kız kötü.
Qayta qayta uqıw. BTH/661	Tekrar tekrar okumak.
Qırqa	
Ämmä läkin bıl äžäbiyätti, şul yaqtarı üşün qırqa kirı qağıp, aşatlap qına ütip kitip bulmay. BÄT/257	Fakat bu edebiyatı, bu özellikleri yüzünden kat'î surette geri göndermek, atlayıp geçmek olmaz.
Bıl uyınan qırqa kirı qayttı Nurixanov. Ğ/22	Bu fikrinden kesin olarak vazgeçti Nurixanov.
Quşa	
Türlihün uylanı, atahı mınän quşa ütken iräwän kündärzi işläni lä qabat-qabat hıñıldap ilanı. T/6	Bir başka şekilde düşündü, babasıyla beraber geçirdiği hür günleri hatırladı ve uzun süre iç çeke çeke ağladı.
Yal Habraw säsäñ mınän quşa kilıwgä hüyündü lä küyündü lä. TÄ-6/74	Yal, Habraw Säsäñ ile birlikte geldiğine hem sevindi hem üzüldü.
Kürä	
Şuğa kürä täbiğätkä qul hužğan kişilärzi yaratmayım. Ğ/238	Bunun için tabiata el uzatan kişileri hoş görmüyorum.
Şuğa kürä biž bıl kulturanı, bıl äžäbiyätti tıwızıwşa xızırgı tatarzar, başqırttar, üzbäktär, qazaqtar, türükmandär, nuğayzar, qarağalpaqtarziñ, häm başqa türki xalıqtarınıñ babaları aktif qatnaşqandar tip hanaybiž. BÄT/169	Buna göre biz, bu kültürün ve bu edebiyatın teşekkülünde, bugünkü Tatar, Başkurt, Özbek, Kazak, Türkmen, Nogay, Karakalpak ve diğer Türk boylarının ataları aktif olarak yer almışlardır, diye düşünüyoruz.
Şuğa kürä hıžžän üşü urında qalıwıgızı hırayım. T/9	Bunun için sizden burada kalmanızı talep ediyorum.

Ütä	
Min Nayilä apayızı <u>ütä</u> lä qızğanam. HYQ/7	Ben Nayilä ablaya <u>çok</u> acıyorum.
«Haqmar» dramahında sinfi kūrāş vaqıǵaları nindäy küriniştärzä <u>ütä</u> qırqıwlaşıp kitä? Ä/237	“Haqmar” dramında sinfi mücadele vakaları hangi durumlarda <u>aşırı derecede</u> vahşileşiyor?
Yänä	
Airodromğa yitäräk, <u>yänä</u> täbiğättiñ ğäcäp matur urınında tuqtanılar. Ğ/43	Piste ulaşarak, <u>yine</u> tabiatın çok güzel bir yerinde beklediler.
<u>Yänä</u> kürşi awılğa yañı bisä iźläp kitä indī. Ğ/38	<u>Tekrar</u> köye yeni bir eş bulmak için gitti.
Ul şımǵas, <u>yänä</u> bir az hüzhiz ultırzılar. T/181	O susunca, <u>yine</u> , biraz konuşmadan oturdular.
Batqaqqa äwirilip bütkün yirgä tüşür- tüşmäştän qar <u>yänä</u> irip bütü. T/127	Bataklıǵa dönüşen yere düşer düşmez kar <u>tekrar</u> eridi.
Qaray	
Şunan bıl xaqan awǵa sıqqan häm iyärıp yūrǵan yarandarına, kiyiktärzi birgä tuplap, alqınıp aǵıp yatqan žur İla yılǵahına <u>qaray</u> qıwırǵa büyürǵan.BÄT/46	O zaman bu hakan ava çıkmış ve kendisini takip eden yarenlerine, av hayvanlarını birlikte çembere alıp, ileriye atılıp akmakta olan büyük İla nehrine <u>doğru</u> kovalamayı emretmiş.
Äli gınä Äpkäläy bizzin awılğa kildī, İşimgül qartqa <u>qaray</u> kitti.Ä/74	Şu an Äpkäläy bizim köye geldi, ihtiyar İşimgül’a <u>doğru</u> gitti.

-ArAQ Zarf-Fiil Eki

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-araq** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-äräk** şekli getirilir. Yalnız “bul-” ve “yit-” fiillerinde kalıplaşmış olarak kullanılır.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar yapar:

-araq	
Yanıbay Xammatov äžäbiyätkä žur tūrmuş mäktäbī ütöp kildī häm talantlı romansı <u>bularaq</u> tanıldı. TÄ-5/77	Yanıbay Xammatov edebiyata büyük bir hayat tecrübesinden geçerek girdi ve meşhur bir romancı <u>olarak</u> tanındı.
Ul sağında minin hiñä Būryän ämiri <u>bularaq</u> täqdimim bar. T/53	Onun zamanında benim sana Būryän emiri <u>olarak</u> , evlenme teklifim oldu.
Baş kişi <u>bularaq</u> , ul hüž alırğa tıyış hımaq. T/146	Lider <u>olarak</u> , onun söz alması gerek.
Nurixanov, rayonda in tūp igin üštirwsi kolxoz predsdateli <u>bularaq</u> , üžinñ qäžirin bilä. Ğ/35	Nunihanov, ilçede en önemli ekin yetiştiren kolhoz idarecisi <u>olarak</u> , kendisinin kıymetini bilir.
İyi, iyi, min hiñä bını qatın-qız <u>bularaq</u> äytäm... Ğ/112	Tamam, tamam, ben sana bunu bir hanım <u>olarak</u> söylüyorum.
Xatta, partiya üyüşmahı sekretarı <u>bularaq</u> , nıqlabıraq tikşirip tä qararğa tıyışlı ul. Ğ/136	Hatta, partinin teşkilat sekreteri <u>olarak</u> , detaylı bir şekilde incelemesi gerekli.
Ğäyniyar Ğäynulloviç, baş anesteziolog <u>bularaq</u> , şunu äytä alam: Arişlan Rəxmätulloviç xaqı, ul qulınan kilgändin bütähin dä işläni. Ğ/420	Ben Ğäyniyar Ğäynulloviç, baş anestezi uzmanı <u>olarak</u> , şunu söyleyebilirim: Arişlan Rəxmätulloviç haklı, o elinden gelenin hepsini de yaptı.
Qatın kişi <u>bularaq</u> , künläşäm. Ğ/432	Bir kadın <u>olarak</u> , kısıkanıyorum.
Bügün bıl yıyılıştı alıp barırğa, yañı kişi <u>bularaq</u> , unın üžinä tapşırğaynılar. Ğ/138	Bugün bu toplantıyı yürütmek için, yeni birisi <u>olarak</u> , onun kendisini vazifelendirmiştiler.

Zamanının uqımışlı hām yuğarı eruditsiyalı ğalımı hām üz ilñiñ patriyotı <u>bularaq</u> , Mäxmüt Qaşğari bıl işkä žur ixlaslıq, nıqışmalılıq mñnān tūtünğan. BÄT/43	Devrinin bilgili, yüksek tahsilli alimi ve ülkesini seven biri <u>olarak</u> , Mahmut Kaşğârî bu işe büyük bir ihlas ve gayretle sarılmış.
Büründan kilğan üşü yūla, tuy ütärıw elementı <u>bularaq</u> , başqurttarža äli lä yäşäp kilä. BÄT/46	Eskiden kalma bu adet, düğünün bir bölümü <u>olarak</u> , Başkurtlar arasında halen yaşamakta.
Sarayı, üzi şağır <u>bularaq</u> hüž qäžirñ bilip, unıñ mñnān urınlı iş itiwzi maqtay. BÄT/216	Sarayı, kendisi bir şair <u>olarak</u> sözün kıymetini bilip, onunla yerinde işler yapmayı över.
Ularziñ üşü xizmättärinä tayanıp, N. Dubrovin, V. Vaflin, V. Rudaqov, V. Filonenko hām başqa ğalimdar milli geroyzi şağır-improvizator <u>bularaq</u> işkä aldılar. BÄT/365	Onların bu hizmetlerine dayanarak, N. Dubrowin, V. Vaflin, V. Rudakov, V. Filonenko ve başka alimler milli kahramanı şair-sesen <u>olarak</u> andılar.
Sığanaq <u>bularaq</u> , şacärägä müracäğät itiw Quży-kürpästñ Mäskäy mñnān hüyläşiwindä asıq sağıla. BÄT/402	Kaynak <u>olarak</u> , şecerelere müracat etmek Quży-Kürpäs'in Mäskäy ile konuşmasında açıkça yansır.
M. Biksuriñ bütähñän dä bigiräk tärcimäli hüzlıktär tüzüwsı <u>bularaq</u> bildäli. BÄT/424	M. Biksuriñ diğərlerindän, daha çok, izahlı sözlükler yazan bir kişi <u>olarak</u> meşhur.
-äräk	
Biz, qalanıñ sitñä <u>yitäräk</u> , bir kışkäy ğinä üy aldına tuqtaldıq. Ä /120	Biz, şehrin kenarına <u>ulaşarak</u> , küçücük bir evin önünde durduk.
Yarğa <u>yitäräk</u> ular ža tuqtaldı. Ä /189	Uçuruma <u>ulaşarak</u> onlar da duraksadı.
Airodromğa <u>yitäräk</u> , yänä täbiğättñ ğäcäp matur urınında tuqtanılar. Ğ/43	Piste <u>ulaşarak</u> , yine tabiatın çok güzel bir yerinde beklediler.
Bügündä bına «tigindä» tigändñ mäğänähñ añlağas, ayırıwsa Urısayğa <u>yitäräk</u> täwgı salğı yanıwın işitkäs, sapqan at hımaq yüräkhñim. HYQ/78	Bugün burada “Ötede” denilenin mânâsını anlayınca, ayrıca Urısay’a <u>ulaşarak</u> ilk tırpan bileme seslerini işitince, hamle yapan at gibi cesaretlendim.

-ĞAndA Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğanda** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gändä** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qanda** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-kändä** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturur:

-ğanda	
İrtägihñä min attar yanına barğanda , ul harayža inñ indï. TÄ-6/ 109	Bir sonraki gün ben atların yanına vardığımda , o sarayda idi.
Qasandır unıñ yaržamın kürgän kişilär bığñ, üşrağanda säläm birıw urınına, uğa qırın küž mınän yütüržay bulıp qarap qalalar. Ä /208	Ne zamandır onun yardımını gören insanlar bugün, karşılaştıklarında selam vermek yerine, ona yan gözle yiyecek gibi bakıyorlar.
Ul tiwğanda atahı yuq inñ. Ä /265	O doğduğunda babası yoktu.
Bürüngüler, mǔmkinsilik bulmağanda , qäbıržı uratıp räşätkälämägändär. BXİ-I/356	Eskiler, imkân olmadığı zaman , kabrin etrafını parmaklıkla çevirmemişlerdir.
Kümäkläbıräk, bır quldan tütüñanda , tılähä kımđı hındırırğa mǔmkin.Ğ/75	Yardımlaşarak, el ele tutuşulduğunda , istenirse herkesi kırmak mümkün.
Bır aźna- un kǔn ũyžä yattı, ämmä studenttar kolxozğa yürüy başlağanda , unıñ da awıldı kürgihñ kildï.Ğ/384	Bir hafta on gün evde yattı, ama öğrenciler kolhoza gitmeye başladıklarında o da köyü görmek istedi.
Min ũygä qayıp barğanda , kǔn aź ğına yaqtıra başlağan, awıl kişilärı tǔrıp, qatın-qıžžarı hıwğa, iržärı at isirrgä barırğa sıqqaynılar indï.Ä/28	Ben eve geri döndüğümde , gün biraz aydınlanmaya başlamış, köydeki insanlar kalkıp, kadınlar suya, erkekler ise atlara su içirmek için gitmiştiler.
Şarşaw asıłğanda , Äpkäläy kilip inä.Ä/85	Perde açılınca Äpkäläy gelir.

Ul miñä kisäğä qarağanda la bäläkäylänip qalğan kiwİK bulip kürindİ... Ä/31	O bana dünkine bakınca küçülmüş gibi göründü.
Başıbıžğa uttar yawğanda la, Üštübüzgä tawžar awğanda la, — Qarşı huğıstıq bİž küp yawžarğa Häm ildİ birmänİK düşmandarğa. Ä/156	Başımıza ateşler yağdığında da, Üstümüze dağlar cöktüğünde de, Biz birçok orduya karşı savaştık Ve ülkeyi vermedik düşmanlara.
Äyžä, « hıylağanda hıw bulha la İs» tigändär bit babayžar.Ä/178	Haydi, “İkrâm edilince su bile olsa iç.” demişler atalar.
Atahİž bulha la, şatlıq itİp Hağınıp küttüm unıñ tıwahnı, Ul tiwğanda atahı yuq inİ.Ä/265	Babasız olsa da, memnuniyetle Korudum onun torununu, O doğduğunda babası yoktu.
Bütän ülkän tarixtär mİnän sağıştırğanda , bİr tamsı la ähämiyätkä İyä bulmağanday kürİngän bİl bäläkäy gİnä ğayilä tarixİ, älbittä, bİr-ikİ ay buyı awıl arahında hüylänip yürütülür žä ünütülür inİ.Ä/303	Diğer resmi tarihler ile karşılaştırıldığında , hiçbir ehemmiyeti yokmuş gibi görünen bu küçük aile tarihi, elbette, bir iki ay boyunca köy arasında konuşulur ve unutulur idi.
Ul tik türğanda hişkänip kitä.Ä/53	O yalnızken korkuyor.
Ul, his bİr uylamağanda , ğayilähİN, yürtün, mullalığın taşlap, xäbärhİž yuğaldı. Ä /61	O, hiçbir şey düşünemezken , ailesini, evini ve mollalığını bırakıp, habersizce ortadan kayboldu.
Fätxi bİna şularžı uylap ultırğanda , artına Däwlät kilip baştı.Ä/183	Fätxi işte bunları düşünürken arkasına Däwlät geldi.
Başqanda, yir hİlkİnİp, qısqırğanda , taw-taş ğürhıldäp tūra.BÄT/76	Yürüyünce yer sallanıyor, haykırınca dağ taş ğürüldüyor.
Yarhığanda , düşmandarına asıwı qabarğanda , äsİ yaman hüžžär äytİwžän dä tartınmay.BÄT138	Heyecanlandığında ve düşmanlarına öfkelendiğinde , acı, kötü sözler söylemekten de çekinmez.
Säläm qunaqtarğa, rāxim itä kürİğİž! — tip ixlas yİlmayıp kürİştİ ul Fäxriyevkä qul hužğanda .Ğ/367	Selam misafirlere, buyursunlar!, diye, samimiyetle ğülümsedi Fäxriyev’e el uzatırken .

Awıl magazinında kisä bürs <u>alğanda</u> kürgäynim... — tinī ul da. Ğ/262	“Köy mağazasında dün biber <u>alırken</u> görmüştüm...” dedi o da.
Kistärziñ bir kisindä, Nayilä apay tūpkū bülmlä yitili lampa yaqtında, başın uslap, kitap <u>uqıp ultırğanda</u> , Xämäyziñ bisähı yillänip-dawıllanıp kilip inı. HYQ/9	Bir akşam, Nayilä abla dip odada yedili lambanın ışığında, başını avuçlayarak, kitap <u>okurken</u> , Xämäy’in eşi fırtına gibi gelmişti.
Üštünä yäzrälär <u>yawğanda</u> , hinin yanında bulğım kildı. HYQ/46	Üstüne güller <u>yağarken</u> senin yanında olmak istedim.
Kino <u>qarağanda</u> min şım ğına unı küžätäm. HYQ/133	Sinema <u>izlerken</u> ben sessizce onu gözetliyorum.
<u>-gändä</u>	
Artyuxov <u>kütmägändä</u> qapıl qırū ğına hūyläy başlağanlıqtan, Saşa uğa ğacäplänip qaranı. TÄ-5/178	Artyuxov <u>beklenmedik bir anda</u> aniden boş konuşmaya başladığı için, Saşa ona hayret ederek baktı.
Amantayev biž <u>kürgändä</u> lä qart sıraylı inı. HYQ/24	Amatayev bizim <u>gördüğümüzde</u> de yaşlı simalı idi.
Xäzir indı <u>yürügändä</u> unıñ aqhawı saq qına hižilä. TÄ-6/ 133	Şimdi <u>yürüdüğünde</u> onun aksaklığı açıkça anlaşılıyor.
Biž altın yıwğan yaqtan <u>qaytıp kilgändä</u> , ällä nindäy hıbayžar kitıp ultıra inı. TÄ-6/ 99	Biz madende altın işlediğimiz yerden <u>geri döndüğümüzde</u> , bazı süvariler gitmişti.
Küsirip yañı kopiya barlıqqa <u>kiltirilgändä</u> lä, his bir üzgäriş, tūžätmä indirilmäy. BÄT/272	Kopyalanıp yeni kopya meydana <u>getirildiğinde</u> de, bir değişiklik, düzeltme yapılmaz.
Sıñız üzi <u>ülgändä</u> lä! T/6	Cengiz kendisi <u>öldüğü zaman</u> da!
<u>İngändä</u> äytirhiñ, klubtağı televizorzi bğün kiskäräk işlätip yibäräsäkbiz. Ğ/278	<u>Gelince</u> söylersin, kulüpteki televizyonu bugün akşamleyin çalıştıracağız.
İndı küžžän yuğaldı <u>tigändä</u> , tuqtap, yänä artına bürüldü.Ğ/15	Gözden kaybobdu <u>dediği sırada</u> , durup, tekrar arkasına döndü.
Biž üygä <u>qaytıp ingändä</u> , qūyaş bayıp bara inı indı.Ä/39	Biz eve <u>döndüğümüzde</u> , güneş batıyordu.

<u>Kütmägändä</u> buldı indİ.Ä/108	<u>Beklenmedik bir zamanda</u> oldu.
BİR vaqıt şulay yılım mİNän balıq hÜžŭp yŭrŭgändä, indİ yargä <u>sıgarıp yitkändä</u> gİNä, žur bİr yäyİN yılımın yırtıp sıgıp qasa.Ä/164	Bir vakit böyle ağla balık tutarken, ağı tam kıyıya <u>cıkardığında</u> büyük bir yayın ağı yırtarak kaçtı.
Sŭnki bŭyŭk şağır, İrİmbur yaqtarına <u>kİlgändä</u> , epostİŋ qažağ versiyahın yažžırtıp aldırta.BÄT/386	Çŭnkŭ bŭyŭk şair, Orenburg taraflarına <u>geldiğinde</u> , destanın Kazak versiyonunu yazdırtır.
Sittä <u>yäsägändä</u> , miŋä iptäş bulır.TÄ-6/40	Gurbette <u>yaşarken</u> , bana arkadaş olur.
Başqŭrttar mäžräsälä farsı tİlİN häm tacik äžäbiyätİŋ <u>ŭyrängändä</u> Säğdižİŋ «Gŭlstan»ın originalında uqıyžar. BÄT/212	Başkurtlar medresede Fars dilini ve Tacik edebiyatını <u>öğrenirken</u> Sadf’ın Gŭlstan’ını orjinalinden okurlar.
İnstİtutta <u>uqıp yŭrŭgändä</u> miŋä mäktäptä İşlāw- kŭn dā bayram hımaq kŭrİNä İnİ. HYQ/48	Enstİtŭde <u>okurken</u> bana okulda çalışmak, gün ve bayram gibi görünüyordu.
Ul <u>hügİngändä</u> , mİN ũndäşmäy gİNä tāmākİ tŭržŭm.Ä/109	O <u>kendi kendine küfrederken</u> ben seslenmeyip tŭtŭn sardım.
HİN Sırlıbayžİŋ qızİN tŭttŭm <u>tİgändä</u> gİNä, Sārbi qarşıqtİŋ haldat malayİ yitäkläp alıp qaytıp kitkän dā bargan, xi-xi-xi!Ä/202	Sen Sırlıbay’ın kızİNİ beğendim <u>derken</u> , Sārbi kocakarısının asker oğlu, kızı yanına alıp dönüp gitti bile, ha ha ha!
Huŋğİ hŭžžärİN <u>hŭylägändä</u> Buranbay kŭtärİlİp kittİ.Ä/114	Son sözlerini <u>söylerken</u> Buranbay kabardı.
Polkovnik Zençenko bİL hŭžžäržİ <u>hŭylägändä</u> awıžİNan kŭbİktär sästİ. Ä/115	Albay Zençenko bu sözleri <u>söylerken</u> ağızından köpükler saçtı.
Bİnday tİL faktoržarı, grammatik formalar Ural— Volga buyı tŭrki tİlİNİŋ ũşİş tarixİN <u>ŭyrängändä</u> bİK qİmmätlİ mäğlŭmättär, sığanaqtar bulıp tŭra.BÄT/350	Bu şekildeki dil faktörleri, gramatik formlar Ural-Volga boyu Türk dilinin gelişim tarihini <u>öğrenirken</u> pek değerli bilgi ve kaynak oluyorlar.

Ğalimdar başqurt tili morfologiyahınıñ tarixi üşış problemaların <u>tiksirgändä</u> bürünğü qumartqılar tilinä şulay uq yış qına müracäğät itälär.BÄT/35	Âlimler Başkurt dili morfologijisinin tarihî gelişim problemlerini <u>araştırırken</u> , eski eserlerin diline sıkça müracaat ederler.
Kışi aşar äžäm şulay qıwa-qıwa <u>kilgändä</u> qanhırap xäldän taya, üžaqılamay yän dä birä.BÄT/76	İnsan yiyen adam böyle <u>kovalarken</u> kanını döküp hâli tükenir, çok geçmeden can da verir.
Bıltır baqsala <u>ışlägändä</u> , iñ häybät işläğan baqsasılärzan buldı ul.Ä/176	Geçen yıl bağda <u>çalışırken</u> , en iyi çalışan bağcılardan oldu.
Tütayım ğına <u>tigändä</u> , bïyä tibip yibärži,- tigän buldı, ti, Taw batır. TÄ-6/ 30	“Tutayım <u>derken</u> , kısarak tekmeledi.” Dedi, Taw Batır.
-qanda	
Ular, min <u>qaytqanda</u> , hüzhiz ğinä ultırhalar ža, minän huraşqandan huñ, hüžgä kırışip kittilär. Ä /29	Onlar, ben <u>döndüğümde</u> , sessizce oturuyorlarsa da, bana sorduktan sonra, konuşmaya başladılar.
Projektor <u>yaqtırtqanda</u> , min unıñ yüzünä qaranım. Ä /103	Projektör <u>yanınca</u> , ben onun yüzüne baktım.
Ülüm qusağına <u>tartqanda</u> , Yuq, birmäni, bižži haqlanılar. Ä /263	Ölüm kucağına <u>cektiğinde</u> , Hayır, vermediler, bizi korudular.
Ul işik aldına <u>sıqqanda</u> , tañ harğayğaynı indı. Ä /295	O kapının önüne <u>cıktığında</u> , şafak sararmıştı.
Tüşäkkä <u>hulaşqanda</u> — ay ža quyaş, bütä yılılı minän iritiržay bula. Ğ /115	Döşeğe <u>girince</u> , ay ve güneş, bütün sıcaklığıyla eritecek gibi oluyor.
Kisä qına <u>qaytqanda</u> Muntağay Gäläw bisähinän işitip kilgän. HYQ/87	Akşam <u>döndüğünde</u> Muntağay Gäläw hanımından işitmiş.
Min başqurttarži Şvedqa qarşı <u>huğışqanda</u> küržim. T/136	Ben Başkurtları Şved’a karşı <u>savaştıkları zaman</u> gördüm.
İldi yawzar <u>başqanda</u> , Barıhı atqa mینگändä, Min dä atqa minäyım. BXİ-V/185	Ülkeyi düşmanlar <u>bastığında</u> , Hepsi ata bindiğinde, Ben de ata bineyim.
<u>Başqanda</u> , yir hilkiniş, qısqırğanda, taw-taş ğürhıldäp tura.BÄT/76	<u>Yürüyünce</u> yer sallanıyor, haykırınca dağ taş gürldüyor.

Ğäyiplämä indī, Nurbikä kilin, — tinī unı <u>üzatqanda</u> Särbiyamal.Ğ/207	Ayıplama, Nurbikä gelin, dedi, onu <u>uğurlarken</u> Särbiyamal.
BİZ <u>qaytqanda</u> qala işinä tiklīm garmun mīnān kildīk.Ä/124	Biz geri <u>dönerken</u> şehir içine doğru akordeonla geldik.
BİR māl zindanda <u>yatqanda</u> Bamsı-Bäyräk Bayburd düşmanıñnıñ qızın kürä. BÄT/74	Bir ara zindanda <u>yatarken</u> Bamsı Beyrek Bayburt tekfurunun kızını görür.
Xälhiz yigit zindanda işkä kilä almay <u>yatqanda</u> , tüşündä bir qız kürä, läkin unıñ mīnān üsraşıp hūyläşä almay qala. BÄT/221	Gücü tükenen yigit zindanda şuursuz bir halde <u>yatarken</u> , düşünde bir kız görür, lâkin onunla yüz yüze gelip konuşamaz.
Ul düşmanı mīnān <u>alışqanda</u> , küktär kükräp, yiržär titräp tūra. BÄT/339	O düşmanıyla <u>mücadele ederken</u> , gök gürleyip, yer titrer durur.
Binan küp yıldaržan huñ, 1194 yılda, Svyatoslav II kīnāz mīnān <u>yawlaşqanda</u> , ğäskärī taratılıp, üzi äsir tüşä.BÄT/507	Bundan çok yıllar sonra, 1194 yılında kinez II. Svyatoslav ile <u>savaşırken</u> , askeri dağıtılıp kendisi esir düşer.
-kändä	
Bürün bīžžī xälfäğä <u>iltkändä</u> :«itī hīñä, hūyägī miñä»,- tip birälär inī. TÄ-6/ 256	Eskiden bizi hocaya <u>götürdüklerinde</u> : “Eti sana, kemiği bana” diye teslim ederlerdi.
Yūsūf <u>aşlıq tiyätkändä</u> İbīnāmin yūğū işinä qimmätli bir altın hawıt yaşırıp tığa. BÄT/108	Yūsūf’un <u>açlık çektiği bir sırada</u> , İbīnāmin yükünün içine kıymetli bir altın tabağı gizlice koyar.
BİZ qaytırğa <u>at yikkändä</u> , Ğälimä apayžar kilälär inī. Ä /38	Biz dönmek için <u>at sürdüğümüzde</u> , Ğälimä ablalar geliyordu.
İžiw alam tigändä, İlgä alap halğanda, Talaş-tartış <u>kitkändä</u> , Ni uynı bar, ülü xan? BXİ-V/75	İžiw alayım dediğinde, Ülkeye nârâ savurduğunda, İç savaş <u>alıp yürüdüğünde</u> , Ne fikrin var, yüce han?
BİZ mayžanğa <u>yitkändä</u> , bir türküm işsilär yuğarı uramdan mayžanğa inä başlanılar. Ä/125	Biz meydana <u>ulaşınca</u> , bazı işçiler yukarı sokaktan meydana girmeye başladılar.

İkigizgi gına yäyläwgä iltkändä lä işigizgi tişmäz inä lä ul, yinähi.Ğ/176	İkinizi yaylaya götürürken de içinizi delmezdi, güyâ.
Şul hüzzärzi äytkändä , Novikovtıñ yüşü külä, tiştäri yıldıray inä.Ä/119	Bu sözü söylərken , Novikov'un yüzü gülüyor, pis pis gülüyordu.
Aştı aşap bütüp, Zinanıñ säyın kütkändä , Mixail ultırğısında artqaraq qayqayıp, mıyıqtarın hıypanı la, yaltır qara küzzärin uynatıp, Aybulatqa hırawlı qaranı.Ä/284	Yemeği yiyip, Zina'nın çayını beklerken , Mixail iskemlesinde arkasına gerilip, bıyıklarını sıvazladı ve parlak kara gözlerini oynatıp Aybulat'a soru sorar gibi baktı.
Ažatbaxit alış Kirman batşalıǵına qasıp kitkändä , awırlı qatını yulda bala tapqan. BÄT/425	Ažatbaxit uzak Kirman padişahlığına kaçarken , hamile karısı yolda doğum yapmış.

2. İyelik eki alıp kalıplaşmasıyla zaman bildiren zarflar oluşturur:

Bir kilgänində , Mäğüzä apayzarziñ işik artına büşüp, hağalap türzüm. HYQ/8	Bir keresinde , Mäğüzä ablaların kapısı ardına pusup, saklandım.
Üs bisähinä üs aq tirmä, kalğan ğayilähinä tağı bir nisä tirmä qürüp yibärä lä, şunda küzgä tiklīm qımıż işip, qunaq hıylap, irikkänində qalağa barıp kilip, sittän kilgän türälär mınan dünya yimirip, qütürüşüp yäy ütkärä.Ä/278	Üç karısına üç beyaz derme çadır, diğər ailesine yine birkaç derme çadır kurar ve orada bir hayli kımız içip, misafir ağırlayıp, sıkıldığında şehre gidip gelerek, dışarıdan gelen adetlerle heyecanlanarak, coşarak yazı geçirir.
Ütkänində hızzın birınsı sekretar' Ayıtqulov iptäş şuğa riza bulğaynı.Ğ/103	Geçenlerde sizin birinci sekreteriniz Ayıtqulov yoldaş buna razı olmuştu.
Tişkäri bit ul, komsomolda ışlägänində kürhätti indä üžin... Ğ/253	Terstir o, komsomolda çalışırken gösterdi kendini...
İşində awırlıqtar kilip sıqqanında här vaqıt uğa yarşam hırap müracäğät itä. Ğ/43	İşinde zorluklar ortaya çıktığında her zaman ondan yardım ister.
Yañıraq awılğa kilip sıqqanında ul Qütlübayevtı üsratıp hüyläştı.Ğ/208	Yenice köye geldiği sırada Qütlübayev'i rast getirip konuştu.

-ĞAndAn Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğandan** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gändän** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qandan** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-kändän** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur:

-ğandan	
Tik aldan uq kişätäm, bıl hüžžī min artıq balam baržan, yä quyırğa <u>urın</u> <u>tapmağandan</u> äytmäyim. T/55	Yalnız önceden uyarıyorum, bu sözü ben çok çocuğum oduğı için veya bırakmaya <u>yer bulamadığım için</u> söylemiyorum.
Ŭsraşıw ža <u>uylamağandan</u> buldı. T/119	Karşılaşma da <u>düşünmediğı için</u> oldu.
Ä Gülsäsäğī ul <u>uylağandan</u> da kübıräk bälä bulıp sıqtı.Ğ/118	Fakat Gülsäsäk'i <u>düşündüğü için</u> de birçok belâ meydana geldi.
-gändän	
Äsäy miškīn, artıq <u>ğärlängändän</u> , Kürşilärgä ayaq başmanı. Ä /137	Anne miskin, çok <u>utandığı için</u> , Komşulara ayak basmadı.
Vaqtı <u>yitmägändän</u> tüğil, tılähä, irtängi altıla kilip ultırırğa mümkinliğı bar inī. Ğ/390	Zamanı <u>yetmediğı için</u> değil, istese, sabah altıda gelme imkanı vardı.
<u>Asıw kilgändän</u> , <u>yän küygändän</u> , ana şul hūž hūyläğän egoist texnokrattar arqahında, äliğı vlast aldında küshūžlūğümdü tüyğanğa... Ğ/443	<u>Acı geldiğı için</u> , <u>can yandığı için</u> , işte şu konuşan egoist teknokratların arkasında, önceki iktidarın önünde güçsüzlüğümü hissettiğı için...
Bıları bit tıwmıştan <u>at üštündä</u> <u>yürügändän</u> tändäri qatqan, tığıž bula. T/11	Bunlar doğdukları günden itibaren <u>at üstünde oldukları için</u> vücutları katılaşıp, gelişmiş.

-qandan	
Yikānküldä bîr qır qažın <u>atqandan</u> dūnya bŭtkānmî ni? Ğ/246	Yikānkül’de bîr yaban kazını <u>vurduğu için</u> dūnyanın sonu mu gelmiş?
-kändän	
Qŭtlŭyar qunaqqa <u>kitkändän</u> qaytmağan. Ä/306	Qŭtlŭyar <u>misafirlige gittiği için</u> dönmemiş.

2. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturur:

Un higîž kitaptan tŭrğan ul ğilmi tuplamaniñ tăwgî tomı <u>sıqqandan</u> alıp yîğîrmî yıldan aşırw vaqıt użıp kittî. BXİ-I/5	On sekiz kitaptan oluşan bu ilmî derlemenin ilk cildi <u>cıkalı</u> yaklaşık yirmi yıldan fazla zaman geçti.
--	--

3. “Birli” edatını alarak zaman bildiren zarflar oluşturur:

İñ tăwžä ul üžî kîtkän «İskra» gazetahınıñ bîr nisä nomerîn tarattı la Vasya <u>hŭylägändän birli</u> küñilnâ täsbiḡ bulıp nıq hîñgän hŭžžäržî tižîrāk ižlâp taptı.Ä/306	En önce kendi gittiği İskra gazetesinin bazı sayılarını dağıttı ve Vasya’nın <u>söylediğinden beri</u> gönlüne tesbih olarak sindirdiği sözleri çabucak arayıp buldu.
Măwsilä mîñnän <u>ŭsraşa başlağandan birli</u> , uniñ ŭsŭn xatta Yŭžşişmäniñ ittärî lä yaqın inî.Ğ/95	Măwsilä ile <u>karşılaşmaya başladığından beri</u> , onun için, hatta Yŭžşişmä’nin itleri de yakındı.
Yaž başında qalın bŭžžar irîp <u>taşqandan birli</u> uniñ tınıslığın bîr kîm dâ bŭžğanı yuq.Ä/278	Baharın başında kalın buzlar eriyip <u>taştığından beri</u> onun huzurunu hiç kimsenin bozduğu yok.

4. “Huñ” edatını alarak zaman bildiren zarflar oluşturur:

-ğandan huñ	
Matrosov yıgılğandan huñ bir iki minut vaqıt ütti. TÄ-5/181	Matrosov yere yıkıldıktan sonra bir iki dakika zaman geçti.
Bir ni tiklīm vaqıt tınıp tūrğandan huñ , ul şu rayonğa bir batalonğa yaqın kūs taşlanı. TÄ-5/173	Bir hayli vakit geçtikten sonra , o bu ilçeye bir tabura yaqın güç bıraktı.
Üy işin aźıraq yıyıştırğandan huñ , konverttı alıp tışqa sıqtı. TÄ-6/ 248	Evin içini biraz düzenledikten sonra , zarfı alıp dışarı çıktı.
Täwlıktär buyı barğandan huñ , yıwınırğa tuqtağan mälädä, ul hıw buyında alıştan ğına Hüsrevži kürä. BÄT/176	Günlerce gittikten sonra , yıkanmak için durduğı sırada, uzaktan suyun ilerisindeki Hüsrev’i görür.
Bir tas hıw mınän qüyünğandan huñ , «başına bır ğillä sıǵıp», xälī qapıl awırayıp, ayaqtan yığıla. BÄT/201	Bir tas su döktükten sonra , başına bir aǵrı saplanıp, birdenbire halsizleşip, yere yığılır.
Krästiyändär huǵışı baştırılğandan huñ baş kütärıwsıläržän tıntıp alğan tūrılı qaqıžzar arahında şıǵır däftäržarı lä bulıp, ular дәwlät arxivtarında haqlanğandar. BÄT/358	Köylü savaşları bastırıldıktan sonra , isyancılardan toplanan kağıtlar arasında şiir defterleri de olup, bunları devlet arşivinde muhafaza etmişler.
Qažnabayev irıp kitıp kreslohında bir aź ultırğandan huñ , Rozanı saqırži. Ğ/326	Qažnabayev uyuşarak koltuklu sandalyesinde biraz oturduktan sonra , Roza’yı çağırđı.
Tik şunan ğına, awır hulağandan huñ , Timırbay tılgä kildı. T/148	Bunun ardından, aǵır bir iç çekışten sonra , Timırbay dile geldi.
Küz sıǵarğandan huñ , qaş tūžätıwžın xäcätı qalmaş. T/98	Göz çıkardıktan sonra , qaş düzeltmenin haceti yok.
Ay yarım vaqıt unda bulğandan huñ , Qırımğa kirı qaytarži. T/151	On beş gün orada kaldıktan sonra , Kırım’a geri döndü.
Bına ũşunday iştar başqarılğandan huñ , Şuǵayıp Mırziç ällä qayža kitä almaş. Ğ/84	İşte böyle işler yapıldıktan sonra , Şuǵayıp Mırziç hiçbir yere gidemez.

Rus дәwlätinä quşılğandan huñ başqurt xalqınıñ sotsiyal, ekonomik xälindä häm kultura türmüşündä žur üzgäriştär başlandı. BÄT/264	Rusya'ya katıldıktan sonra , Başkurt halkının sosyal ve ekonomik durumunda ve ayrıca kültürel hayatında büyük değişiklikler başladı.
-gändän huñ	
Başqurttarzıñ ısanıwı buyınsa, qäzimgı yılan, yūž yıl yäsägändän huñ , acdahağa äwırilä. BXİ-I/50	Başkurtların inanışına göre, eski devirlerdeki yılanlar, yüz yıl yaşadıktan sonra , ejderhaya döner.
1913 yıldan alıp, yäğni äşärzıñ äligı kitapxanala tabılıwı xaqında fänni matbuğatta xäbär itilgändän huñ , Künsıgış äžäbiyätı mınän şüğüllänıwsı donya ğalimdarı unıñ mınän nıqlap qızıqhına başlayžar. BÄT/174	1913 yılından itibaren, yani eserin yukarıda zikredilen kütüphanede bulunması ile ilgili basında bir haber cıktıktan sonra , Doğu edebiyatı ile meşğül olan dünya alimleri bu haberle epey ilgilenmeye başlarlar.
M. Ä. Äxmätov, Orxon-Yänäsäy yädkärzärindä türkälğan qılımdarzı maxsus üyrängändän huñ , ularzıñ küpsiligi xızırgı başqurt tilindä aktif qullanılıwın asıqlanı. BÄT/35	M. Ä. Äxmätov, Orhun-Yenisey abidelerinde yer alan fiilleri özellikle öğrendikten sonra , bunların birçoğunun günümüz Başkurt Türkçesinde aktif olarak kullanıldığını tespit etti.
Bıl küsiniw Urmanbät biy ülgändän huñ bula. BÄT/163	Bu göç Urmanbät Bey öldükten sonra olur.
İlik ul bižzıñ üygä ingändä säläm birip inä, ingändän huñ işänläşä türgaynı. Ä/48	Öncelikle o bizim eve girdiğinde selam verir, girdikten sonra hal hatır sorardı.
Yafäs iki yūž illı yäş yäsägändän huñ , unıñ higiz ulı qalğan. BÄT/290	Yafes ikiyüz elli yıl yaşadıktan sonra , onun geriye sekiz oğlu kalmış.
Bülğar üsüründä islam dinı ingändän huñ , bıl bäyläniştin tağı asıq bildäläri bar. BÄT/499	Bulgarlar devrinde ülkeye İslâmiyet girdikten sonra , bu ilginin daha açık emâreleri vardır.
-qandan huñ	
Bır až garap yatqandan huñ , awırıw tilgä kildı. Ğ/327	Biraz baktıktan sonra , hasta dile geldi.

Kişini allağa tiñlärgä, allalaştırırğa niyätlängän üşün müsülman fanatikları Xüsäyin ibn Mansur äl-Xälläcdi küp yıldar tırmälä tütqandan huñ , 922 yılda, utta yandırıp yazalap ültirgändär. BÄT/246	İnsanı Allah’a denk tutup, ilahlaştırmaya niyetlendiği için müsülmanlar Hüseyin İbn-i Mansur El-Hallac’ı uzun yıllar hapiste tuttuktan sonra , 922 yılında, yakarak cezalandırdılar.
Ular, min qaytqanda, hüzhiz ginä ultırhalar ža, minän hıraqqandan huñ , hüzgä kırışıp kittilər. Ä /29	Onlar, ben döndüğümde, sessizce oturuyorlarsa da, bana sorduktan sonra , konuşmaya başladılar.
Nisik üsraşırğa tırlısa baş vatqandan huñ , qız haqsığa «darıw yağıp» ikmäk birä. BÄT/221	Nasıl karşılaşacağına kafa yorduktan sonra , kız bekçiye, ilaç sürüp, ekmek verir.
-kändän huñ	
Axun xäzrät, Ğäbdraxman babayzın hüžin tüžimhizlik minän tıñlap bütäkändän huñ , urınan qužgala tıştı, unın yüžinä tağı la yitdik hām asıw ğälämättärı sıqtı... Ä /21	Hoca hazretleri, Ğäbdraxman dedenin sözünü sabırsızlıkla dinledikten sonra , yerinden kalktı, onun yüzünde yeniden ciddiyet ve öfke alametleri belirdi.
Ularzın bir ülüşü — runik alfavitta, küpmiliri — bürüngü uyğır yazmahında, ä islam dinin qabul itkändän huñ barlıqqa kilgändäri ğäräp alfavitında yazılğan. BÄT/32	Onların bir kısmı runik alfabeyle, çoğu eski Uyğur yazısıyla, fakat İslam dinini kabul ettikten sonra meydana gelenler Arap alfabesiyle yazılmıştır.
Qıtay tılınan tärcimä itkändän huñ , yazmalarzın, türki xalıqtarına münäsäbätli bulıwı asıqlana, hām fändä «Orxon-Yänäsäy yazmaları» tigän bildälämä nıgına. BÄT/33	Çince’den tercüme edildikten sonra , âbidelerin Türklere âit olduğu açıklanır ve bilim dünyasında “Orhon-Yenisey Âbideleri” şeklindeki beyânat kuvvetlenir.
Känäşläşkändän huñ , yıl işäbi buldırırğa qarar itkändär. BÄT/46	Fikir allı verişinde bulunduktan sonra , yıl hesabı yapılmasına karar kılmışlar.

Tagı yŭž tapqır « lä ilahi » tip <u>äytkändän</u> <u>huñ</u> märhümdñ üštünän Kŭrân yŭrütälär. BXİ-I/352	Tekrar tekrar yüz defa “La ilahi” <u>dedikten sonra</u> merhumun üstünden Kur’ân geçirirler.
---	---

5. Aynı fiil tabanlarından tekrarlar kurup hâl bildiren zarflar oluşturur:

Şulay mäktäptä iştar <u>hŭlpänäygändän-hŭlpänäyä baržı</u>. HYQ/6	Böylece okulda işler <u>yavaşladıkça yavaşladı</u>.
Ul här kŭn üšä, kiñäyä, Zaxarovtargä hawanı här kŭn <u>taraytqandan-tarayta</u>. Ä /117	O her gün büyüyor, genişliyor, Zaxarovlara havayı her gün <u>daraldıkça daraltıyor</u>.
Vaqıttar ütiw mñnän, yığittñ ısn yŭžŭ Şiringä <u>añlaşılğandan-añlaşıla bara</u>. BÄT/181	Zamanın geçmesiyle, delikanlının gerçek yüzü Şirin için <u>anlaşıldıkça anlaşılır</u>.
Xäžrät <u>asılğandan-asıldı</u>, <u>qızğandan-qızñı</u>. Ä /19	Beyefendi <u>açıldıkça açıldı</u>, <u>kızdıkça kızdı</u>.
Şäräfi ağayñ yŭžŭ <u>yaqtırğandan-yaqtıra baržı</u>. Ä /187	Şäräfi ağabeyin yüzü <u>aydınlandıkça aydınlandı</u>.
Ultırış <u>qızğandan-qıza ğına baržı</u>. Ğ/258	Toplantı <u>kızıştıkça kızıştı</u>.
Här xäldä, Kŭnsığışqa Rossiyanñ yŭğüntühü hām ütip iniwı arta bargan hayın uqımışlı başqurt yŭmŭşsŭlarınñ, tärçimäsılärinñ, ilsılärinñ hām sawžagäržärinñ işmäkärliği <u>kiñäygändän-kiñäyži</u>. BÄT/265	Her halde, Rusya’nın Doğu’ya nüfuzu ve intikali artmaya başladıkça, okumuş Başkurt görevlilerinin, tercümanlarının, elçi ve tacirlerinin işleri <u>çoğaldıkça çoğaldı</u>.
Bıl xäl Mäskäw urıstarınñ rizahızlığın <u>arttırğandan-arttırži</u>. T/107	Bu hal Moskova Ruslarının itirazını <u>arttırdıkça arttırdı</u>.
Tuqtamış xan <u>qızğandan-qıza baržı</u>. T/90	Toktamış Han <u>kızdıkça kızdı</u>.
Tubıq bıwındarı <u>xälhizlängändän-xälhizlänä bara</u>. HYQ/56	Dizinin bağları <u>koptukça kopuyor</u>.
Qaraqtar <u>qŭtŭrğandan-qŭtŭra</u>. T/ 210	Hırsızlar <u>kudurdukça kudurdu</u>.

-ĞAndAy Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğanday** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gändäy** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qanday** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-kändäy** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-ğanday	
Bütän ũlkän tarixtär mınän sağıştırğanda, bñr tamsı la ähämiyätkä İyä bulmağanday küringän bıl bäläkäy gınä ğayilä tarixı, älbittä, bñr-ikı ay buyı awıl arahında hñylänıp yñrñtñlñr žä ññtñlñr inı. Ä /303	Diğer resmi tarihler ile karşılaştırıldığında, hiçbir ehemmiyeti yokmuş gibi görünen bu küçük aile tarihi, elbette, bir iki ay boyunca köy arasında konuşulur ve unutulur idi.
Taştımır saq qına Mäwsilä yağına bñrñlñbñraq ultırğanday ittı. Ğ/157	Taştımır tam da Mäwsilä'ye dönerek oturmuş gibi yaptı.
Mäwsilä yılmayğanday ittı. Ğ/173	Mäwsilä gülümsemiş gibi yaptı.
Qızıqay tınıslanğanday ittı. Ğ/312	Qızıqay rahatlamış gibi yaptı.
Ul küžžärñ üsqñnlandırıp, miñä hñqlanğanday qaray. HYQ/147	O gözlerinde yıldızlar çakıp, bana hayran kalmış gibi bakıyor.
Ūzaqlamay taw baştarınan yawgiržär yıl hıpırğanday yuq buldı. T/232	Çok geçmeden dağ başlarında savaşçılar rüzgâr savurmuş gibi yok oldular.
-gändäy	
Habraw säsäñ!-tip hikirıp türžñ Yal, atahın kürgändäy şatlanıp. T/72	Habraw Säsäñ! diye sıçradı Yal, babasını görmüş gibi sevinip.
Ūtänän- ütä küringän küm-kük hawa tağı la yuğarıraq kñtärñlgändäy tñyñla. TÄ-6/78	Berrak bir şekilde görünen masmavi gökyüzü iyice yukarı çekilmiş gibi hissediliyor.

Unıñ bıl uyın <u>hižgändäy</u> , Baygildı şayartıp hüray quyızı. Ğ/69	Onun bu düşüncesini <u>anlamış gibi</u> , Baygildi alaya alıp sordu.
Bıl xəbär yığittärzi <u>aynıtıp yibärgändäy</u> itti. Ğ/309	Bu haber delikanlıları <u>kendilerine getirir gibi</u> oldu.
Ämmä qüyaştıñ nuri <u>kämigändäy</u> tüyüldü. Ğ/390	Fakat güneş ışığı <u>azalmış gibi</u> oldu.
Xäyir, işitähigizmi, Ağızil urmandarı artında <u>kük kükrägändäy</u> itti? Ğ/302	Hayırdır, duyuyor musunuz, Ağızil ormanlarının arkasında <u>gök gürler gibi</u> oldu?
Şunan qapıl <u>işinä kilgändäy</u> buldı. TÄ-6/ 118	Dolayısıyla birdenbire <u>kendine gelmiş gibi</u> oldu.
Aybulat, Vasyanı <u>täw başlap kürgändäy</u> , hūqlanıp, aptırap qaray.Ä/297	Aybulat, Vasya'yı <u>ilk kez görmüş gibi</u> , ona hayrân olup, şaşırarak bakar.
-qanday	
Bir iş üşün Mäxüp, <u>ut qapqanday</u> , Üžgölänä, qızı, qıtura. Ä /142	Bir iş için Mäxüp, <u>ateş almış gibi</u> , Başkalaşır, kızar, kudurur.
Üşü minutta unıñ iki yağında ultırğan iki yigit tä quldarın bir aź <u>buşatqanday</u> tüyüldü.Ğ/346	O dakika onun iki yanında oturan iki delikanlının da ellerini biraz <u>gevşetmiş gibi</u> hissedildi.
-kändäy	
Arınbaşarovtıñ yilkähinän <u>taw tüşkändäy</u> tüyüldü. Ğ/451	Arınbaşarov'un sırtından <u>dağ kalkmış gibi</u> hissedildi.
Yüzü <u>hurılıp kitkändäy</u> tüyüldü uğa. Ğ/279	Yüzü <u>zayıflamış gibi</u> geldi ona.
Balaları, üzi <u>äytkändäy</u> , tıwa turalar, ülä baralar. Ä /302	Çocukları, kendi <u>söylediği gibi</u> , doğuyor ve ölüp gidiyorlar.
Tiğ lä uğa hižilir-hižilmäş <u>kırpiktärin yilpıtkändäy</u> tüyüldü.Ğ/51	Öbürü de ona belli belirsiz <u>kirpiklerini kırmış gibi</u> geldi.
Bir <u>gümür ütıp kitkändäy</u> tüyüldü, Xäyrulla, qıtqarıwsım minıñ! Ğ/287	Bir <u>ömür geçmiş gibi</u> geldi, Xäyrulla, kurtarıcım benim.
<u>Äytkändäy</u> , Leningradta haqlanğan. BÄT/438	<u>Söylendiği gibi</u> , Leningrad'da muhafaza edildi.

-ĞAnĞA Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğanğa** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gänğä** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qanğa** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-kängä** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur:

-ğanğa	
Barş hıñar ayağında başıp tūra almağanğa yıyılıp kitti. T/38	Barş iki ayağı üzerine basamadığı için yığılıp gitti.
Äšär, zamanına xas bulğanğa , pessimizm ruxı mınän huğarılğan. BÄT/159	Eser, devrine has olduğu için , karamsarlık ruhu ile sulanmış.
Samolet üsmağan, Üfŭlä yaşınläp yamğır yawğanğa , aeroport bikli bulğan. Ğ/322	Uçak kalkmamış, Ufa'da şimşek çakıp yağmur yağdığı için , hava alanı kapalı imiş.
Bazarğa barğanğamı ni? Ğ/375	Pazara gittiği için mi ne?
Yalgı baštırıwsılar attarına tiž gınä mññp artınan tüşä almağanğa , ikı arala baytaq yir bar inı. T/91	İstirahattaki baskıncılar atlarına çabucak binip peşlerine düşemedikleri için , aralarında epeyce bir mesafe vardı.
Bala sağınan birli unı atay yağınan Sınğıž xan näšili bulmağanğa bitärlänilär. T/37	Çocukluğundan beri onu, baba tarafından Cengiz Han nesline dayanmadığı için dışladılar.
Räšit, Sašanñ in yaqın duşı bulğanğa , unı äli bulha üži yanında ğına haqlarğa tırıştı bulha käräk. TÄ-6/ 237	Räšit, Saša'nın yakın dostu olduğu için , onu nerde olsa kendi yanında korumaya çalıştı herhalde.
Asıwı qabarğanğa , maşinahın da saqırtıp türmanı, äyžä, qaytqanın bilmähındär. Ğ/315	Öfkesi arttığı için , arabasını da çağırtmadı: "Haydi, döndüğümü anlamsınlar."

-gängä	
Ul awılda unıñ atahın bar kışı lä <u>bılgängä</u> gäcäplänä inı. Ğ/233	O köyde onun babasını herkes <u>bildiği için</u> garipsiyordu.
Bıl dünyala tik yawıždar ğına <u>yäsämägängä</u> ışanğandar ular, şuğa kirı kilgändär. Ğ/288	Bu dünyada yalnız kötüler <u>yaşamadığı için</u> sevindiler, bunun için de geri geldiler.
Bıl şacärä bıžžıñ zamanda <u>küsirilgängämı</u> , nisıktır, traditsiyon türki äžäbi tılında tügıl, başqurt äžäbi tılında. BÄT/281	Bu şecere zamanımızda <u>kopya edildiği için midir</u> , niyeyse, ananevî Türk edebî dilinde değıl, Başkurt edebî dilindedir.
-qanğa	
Bırınsı sekretar üži telefondañ izläp <u>tapqanğa</u> qıwandı. Ğ/100	Birinci sekreter telefondañ araştırıp <u>buluğu için</u> sevindi.
Mäwsilä <u>baş tartqanğa</u> isıñ büşamı? Ğ/223	Mäwsilä <u>reddettiği için</u> üzülüyor musun?
İlsığä ülim yuq, Fäxri ağay, bız axun xäžrät <u>quşqanğa</u> kildık.Ä/32	Elçiye zeväl yok, Fäxri ağabey, biz hacı hocayı <u>bir araya getirmek için</u> geldik.
-kängä	
Üžıñ <u>äytkängä</u> äytäm. Ğ/28	Sen <u>söylediğin için</u> söylüyorum.
Min <u>kitkängä</u> ilap qayğırmağıž, Batır iržär tıwır tağı la.BÄT/380	Ben <u>gittiğim için</u> ağlayıp üzölmeyiniz, Yiğıt kişiler doğacak yine.
«Alma bış tä awıžğa tüş»,— Tıp <u>äytkängä</u> bışmäy ikän.Ä/157	“Armut piş ağzıma düş”, Diye <u>söylediği için</u> pişmişyormuş.
Ä Şäräfi ağayžıñ üz tıläginä <u>irışkängä</u> küñilü kütärilip kitti.Ä/176	Fakat Şäräfi ağabeyin, isteğıne <u>kavuştuğu için</u> , gönlünü sevinç kapladı.

2. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturur:

Urta mäktäpti <u>tamamlağanğa</u> yıl ğına bulıp ütti.Ğ/32	Orta okulu <u>tamamlayalı</u> bir yıl geçti.
---	---

Min <u>türgängä</u> xäžir ũs sägät indİ.Ğ/375	Ben <u>kalkalı</u> şu an itibariyle üç saat geçti.
Qartı <u>ülgängä</u> xäžir un biş yıl. TÄ-6/ 243	Yaşlı karısı <u>öleli</u> on beş yıl oldu.
Ağayımdan <u>xat kilmägängä</u> yıl tulıp bara indİ.Ä/195	Ağabeyimden <u>mektup gelmeyeli</u> bir yıl doluyor.
İr qulı <u>tıymägängä</u> biş bılıtır bit. HYQ/35	Erkek eli <u>değmeyeli</u> beş yıl geçti.
Batıržarı <u>kitkängä</u> Bir ay tügıl, yıl yitkän. BXİ-V/45	Bahadırları <u>gideli</u> Bir ay değil, yıl geçmiş.
Bİž awıldan sıgıp <u>kitkängä</u> nisä yıl ütti äli? Ğ/275	Biz köyden çıkıp <u>gideli</u> kaç yıl geçti?

3. “Kürä” edatını alarak sebep bildiren zarflar oluşturur:

Kolxoz uramındağılar yış qına, şişmä <u>yıraq bulğangä kürä</u> , qūžūq hıwı İsä. Ğ/53	Kolhoz sokağındakiler sık sık, pınar <u>uzak olduğu için</u> , kuyu suyu içiyor.
Kūnū buyı iyun qūyaşı <u>kıžırğangä kürä</u> , hıw tündä lä hıwınıp ũlgūrmägäynİ. Ğ/92	Gün boyu haziran güneşi <u>ısıttığı için</u> , su gece de soğumamıştı.
Ä Yawbaşar isimli kişiniñ tuğandarın, familiyaların <u>bİlmägängä kürä</u> , bütünläy tūşmūrlämäy.Ğ/107	Fakat Yawbaşar isimli kişinin akrabalarını, âilesini <u>bilmediği için</u> , tam anlamıyla hatırlamıyor.
Bälki, hin sısqan yılında <u>tıwğangä kürä</u> bäläkäy bulğanhındır.Ä/73	Belki, sen sıçan yılında <u>doğduğun için</u> , küçük olmuştun.
Ul üžiniñ yūžin şal mīnän bik nıq bİrkİgängä, yūžū kürİnmäy, şunİñ mīnän bİrgä ilawı haman bİtmägängä, yūräk yarhıwı <u>başılmağangä kürä</u> » ũsqūlūq tūtqan kiwİk, ũžūk-ũžūk tawıstar sığara, üži qaltırıp, hİlkİnİp-hİlkİnİp quya inİ. Ä/22	O, yüzünü şal ile pek sağlam kapattığı için, yüzü görünmeden, onunla birlikte ağlaması hemen <u>bitmediği için</u> , yürek çarpıntısı gibi, kesik kesik sesler çıkarıyor, kendisi titreyip, silkiniyordu.

-ĞAn hayın Yapısı

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğan hayın** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gän hayın** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qan hayın** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-kän hayın** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturur:

-ğan hayın	
Unıñ yüräğın türğan hayın şüm biläñi. Ğ/342	Onun yüreğini zaman geçtikçe bir korku sardı.
Här xäldä, Künsıgışqa Rossiyanıñ yügüntühü häm ütip inıwı arta barğan hayın uqımışlı başqurt yümüşsularınıñ, tärçimäsıläriniñ, ilsıläriniñ häm sawżağärzäriniñ işmākärligi kiñäygändän-kiñäyži. BÄT/265	Her halde, Rusya'nın Doğu'ya nüfuzu ve intikali artmaya başladıkça , okumuş Başkurt görevlilerinin, tercümanlarının, elçi ve tacirlerinin işleri çoğaldıkça çoğaldı.
Mäsälänin barğan hayın tärängä äylänıwı, barğan hayın qurqınıs tüş alıwı yüräktärzi tağı la nığıraq qaqtıra başlanı. Ä /26	Meselenin gittikçe derinleşmesi, gittikçe korkunç bir hâl alması yürekleri tekrar hızlı hızlı çarptırdı.
Atlağan hayın , «älık min kürgändärzi kürigiz, min yaşägändi yaşägiz äli...» tip, tildärinä başa türzü. Ä /182	Her sıcradığında , ilk benim gördüklerimi görünüz, benim yaşadıklarımı yaşayınız, diye diline doladı.
Şulay za qartaya barğan hayın uftanıp- uftanıp ala iken, ti, bıl ikew. TÄ-6/ 25	Böyle yaşlandıkça oflayıp pufluyormuş, bu ikisi.
Yäşligimdı işkä alğan hayın, Şatlıq kümgän hayın küñildı, Tağı la bır qat küz aldınan ütä Maturlığı tıwğan ilimdin.Ä/246	Gençliğimi hatırladıkça, Şadlık kapladıkça gönü, Tekrar göz önünden geçiyor Güzelliği ana vatanımın.

Tik unıñ işində uña almağanı tūrğan hayın kürinä barzı. HYQ/6	Yalnız, onun işinde düzelemediği, gittikçe belli olmaya başladı.
-gän hayın	
Läkin ul barıp bärilgän hayın , yalqın küsäyzi. Ä /179	Lakin o gidip müdahale ettikçe , alevler arttı.
İptäştär, zaman üzgärgän hayın , xalıqtıñ künkürışı, qulturahı la yañıra, talaptarı la arta. Ğ/134	Arkadaşlar, devir değıstikçe , halkın hayat tarzı ve kùltürü de değışiyor, istekleri de artıyor.
İngän hayın bufettan sigaret almay kitmäy. Ğ /47	Her girdiğinde , büfeden sigara almadan gitmez.
-qan hayın	
Tarlawıq tarayıp, yuldı qışqan hayın , kün yaqtılı kämıy, şışmä üzäni lä näžigäygändän-näžigäyä bara. Ğ/149	Geçit daralıp, yolu sıkıştırdıkça , gün ışığı azalıyor, kaynağın çıktığı vadi de daraldıkça daralıyor.
Bına yınäyät artqan hayın , bızziñ mäşäqät kübäyä.Ğ/330	İşte cinâyet artıkça meşakkâtımız çoğalıyor.
Zaqir ağay xäzrättärgä yaqınlaşqan hayın , unıñ tirähində xalıq kübäyä barğan hayın, tırlı mışqıl itw hüžžärin äytıwsılär arta inı. Ä /31	Zaqir ağabey hazretlerine yakınlaştıkça , onun etrafında halk çoğaldıkça, türlü alaycı sözler söyleyenler artıyotdu.
Tawışqa ax ta ux itip kilgen Xäyrättin, yaqınlaşqan hayın , azımın aqrınayttı. TÄ-6/ 89	Sese ah vah çekerek gelen Xäyrättin, yakınlaştıkça , adımlarını yavaşlattı.
Üsraşqan hayın , halmaq qına itip üz tırmüşünan bır vaqığa hüyläp taşlay. TÄ-6/ 252	Her karşılaştığında , ağır başlılıkla kendi hayatından bir olay anlatır.
-kän hayın	
-Unıñ uyzarı, arı kitkän hayın , ümüthüz yul aldılar.Ä/311	-Onun düşünceleri, daha ileri gittikçe , ümitsizce yol aldılar.
Üpkän hayın şaşındı yigit. Ğ/50	Öptükçe şaşırdı delikanlı.
Här bır yañılıqtı iştkän hayın yüräği yışıraq tibä.Ä/172	Her bir yeniliği işittikçe yüreği daha sık çarpıyor.

Asıwlanma, Sezd <u>kůtkān hayın</u> , Miniñ yůrāk yarhıp şat tibır... Ä /245	Öfkelenme, Kongreyi <u>bekledikçe</u> , Yüreğim heyecanlanıp mutluluktan çarpıyor.
---	--

-ĞAnlıQtAn Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğanlıqtan** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gänliktän** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qanlıqtan** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-känliktän** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur:

-ğanlıqtan	
Bıǵasa yǵlalar maxsus yıyıntıq rawışında bastırılmağanlıqtan , kitapqa, poetik ürnäktäržän tış, täw qaraşqa yǵla folklorı mınän urtaqlıǵı bulmağan kürinıştär žä indirildi. BXİ-I/10	Şimdiye kadar ananeler özel bir derleme şeklinde bastırılmadıǵı için , kitaba, poetik örneklerden başka, ilk bakışta folklorik ananeler ile benzerliǵı olmayan şekiller de alındı.
Karuwansılar täǵäyñlängän ilgä imın-aman barıp yitälär häm unda hatıw itälär, läkin, tǵp xäbär itilä tarixı sıǵanaqta, ular, müsülman bulğanlıqtan , ara yıraq tip tırmayınsa, xac qılır üşün Mäkkägä kitälär. BÄT418	Kervancılar önceden belirlenen ülkeye sağ salım ulaşırlar ve orada alışveriş ederler läkin, asıl bilgiler tarihî kaynaklarda verilir, onlar, müslüman oldukları için , aradaki mesafe uzak demeden, hac yapmak için Mekke'ye giderler.
Yullıq aqsahı bulmağanlıqtan , tıwǵan yaqqa qayta almayınsa, küp ızalar sigıp, şunda tǵrlı aş, käsip mınän yaşay başlay. BÄT/421	Yol parası olmadıǵı için , doğduǵu yerlere dönemeyip, çok cefâlar çekip, orada çeşitli yemek ve kazançla yaşamaya başlar.
Läkin, düyüm işki türkilik nigizi küslü bulğanlıqtan , bıl äşärži häm unıñ tılın düttän türki xalıqtar žä üz äžäbi tildärinñ tarixın üyrängändä urap ütä almayžar. BÄT/557	Lâkin, umumî eski devir Türklük esasları güçlü olduǵu için , bu eseri ve onun dilini diğér Türk boyları da kendi edebî dillerinin tarihini öğrenirken görmezden gelemiyorlar.

Artyuxov kütmägändä qapıl <u>qürü ğına hıyläy başlağanlıqtan</u> , Saşa uğa ğacäplänip qaranı. TÄ-5/178	Artyuxov beklenmedik bir anda aniden <u>boş konuşmaya başladığı için</u> , Saşa ona hayret ederek baktı.
-gänliktän	
Dıyıw, bınday qıyıw yığttärzi bik küp kürip tä, bığasa his tä <u>yıñılmägänliktän</u> , bır žä işi kitmäy ğinä: -Minñ üşün barı bır... TÄ-5/9	Dev, böyle yürekli yiğitleri çok görüp, o zamana kadar hiç <u>yenilmediği için</u> , akı başında olarak: -Benim için hepsi bir...
Tik bılarzi <u>tıl bilmägänliktän</u> tügıl, bälki bıl tıldär arahındağı här bır bäläkäy ğinä ayırımlıqtarzi la anıqlaw üşün işlänim» — tip yaža xıqmätinñ inış büligində avtor. BÄT/43	“Sadece bunları <u>dil bilmediğim için</u> değil, belki bu diller arasındaki her bir küçük farklılıkları da açıklamak için çalıştım” şeklinde yazıyor eserinin giriş kısmında yazar.
Läkin äligäsä Başqurtüstandın bürüngü hām urta bıwattar tarixı tıyışinsä <u>üyränilmägänliktän</u> hām faktik materiyaldar sağıştırması azlıqtan, äžäbi-kultura bäyläniştärin tulıraq yaqtırtıw qıyın.BÄT/490	Lâkin şu ana kadar Başkurdistan’ın ilk ve orta asırlar tarihi gerektiğince <u>öğrenilmediği için</u> ve gerçek materyallerin oranı az olduğu için, edebî ve kültürel münasebetlerini tamamiyle aydınlatmak zor.
İndi bıl üşürza, äžäbi tıldin xalıq hıyläw tılınä yügüntühu <u>kinäygänliktän</u> , bıržäm tıl normalarınıñ barlıqqa kilıwı, diyalekt-ara tıl üžinsäliktärinñ üştünlük alıwı xarakterlı.BÄT/569	Şimdi bu devirde, edebî dilin halkın konuşma diline tesiri <u>arttığı için</u> , topyekûn dil normlarının meydana gelmesi, diyalekt özelliklerinin üstünlük kurması şeklindedir.
Ümürzaqov ilik mäktäp direktorı bulha la, niñälir bınday <u>xürmät kürhätilmägänliktän</u> , bırınsı tapqır ülü qıwanıs kisrā inı, Ğilmandan küžžärin almanı.Ğ/133	Ümürzaqov öncelikle bir okul müdürü olsa da, ne sebeptendir bilinmez, bu şekilde <u>hürmet gösterilmediği için</u> , ilk defa büyük bir kıvanç yaşıyordu, Ğilman’dan gözlerini alamadı.

-Ğansa Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğansa** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gänsä** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qansa** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-känsä** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-ğansa	
Gazetala yaźılğansa , bıl täbiğätkä qarşı xaslıq, düşmanlıq qılıw inı. Ğ/270	Gazetede yazıldığı gibi , bu tabiata qarşı bir husumet, bir düşmanlık idi.
Kültägin xürmätinä quyılğan stellala taswirlanğansa , kümıw yulahu bik küp elementtaržan türğan häm şularžın birñi, his şikhız, hıqtaw bulğan. BÄT/41	Kültekin anısına dikilmiş olan tašta tasvir edildiği gibi , defın töreni pek çok unsurdan oluşurmuş ve bunlardan birisi, şüphesiz, ağıtmış.
İniş bülüktä yaźılğansa , Yüsüf sama mınän 1010—1016 yıldar arahında Qaşğaržan Tünyaqtaraq urınlaşqan Balasağun qalahında tıwa. BÄT/56	Giriş bölümünde yazıldığı gibi , Yüsüf tahminen 1010-1016 yılları arasında Kaşgar'dan daha kuzeyde yer alan Balasagun şehrinde doğar.
Min üžim dä bına nāq hin uylağansa uylayım. Ä /170	Ben kendim de bunu, neredeyse senin düşündüğün gibi düşünüyorum.
Bütün bıl xäldär tarixta bulğansa tüğil, yarım äkiyät, riwäyät räwişində macaralı häm fantastik tüştä xikäyä itilä.BÄT/306	Bütün bu häller tarihte meydana geldiği gibi değil, yarı masal veya rivayet şeklinde maceralı ve fantastik biçimde hikâye ediliyor.
-gänsä	
Bıl yulı la ul tılägänsä kilip sıqmanı. Ğ/112	Bu sefer de onun istediği gibi çıkmadı.
Üžibizžä tur, tılägäniñdi aša, tılägänsä yürü. TÄ-6/ 243	Bizde kal, istediğini ye, istediğin gibi hareket et.

Natalya Kirillovna manğullıǵın, yä ihä Mäskäw urıştarı arahında äytilgänsä , Tatarlıǵın bilmäy žä inı. T/119	Natalya Kirillovna Moğolluǵunu veya Moskova Rusları arasında söylendiği gibi , Tatarlıǵını da bilmiyordu.
Alda äytilgänsä , ul legenda başqurttar arahında la taralǵan. BÄT/160	Önceden söylendiği gibi , bu rivayet Başkurtlar arasında da yayılmış.
Tarixsı İ. Aqmanov bildälägänsä , «1704—1711 yıldar vosstaniyehı xızmätsän xalıqtıñ feodal-koloniyal ižiwgä qarşı aktif protesı, unıñ progressiv xäräkätı inı». BÄT/336	Tarihçi İ. Akmanov'un belirttiği gibi , 1704-1711 isyanı emekçi halkın feodal baskıya qarşı aktif bir protestosu, onun ilerici hareketi idi.
Läkin iş küñıl tılägänsä barıp sıqmay. Ä /131	Lakin, iş gönlün dilediği gibi gitmiyor.
Şulay qırzı ular alǵı küñdö, Ular tılägänsä ütti yaž. Ä /252	Böyle yaptı onlar önceki gün, Onların dilediği gibi geçti ilkbahar.
Biz Başqurttar, urışqa la, bütängä lä baş iymäy, üz yiribizgä, hıwzarıbiz, urmandarıbizgä üžibiz xuca bulıp, xandarıbizžı aq kiyizgä üžibiz kütärip, üžibiz bilgänsä häm üžibiz tılägänsä yaşaw üşün küräşäbiz. T/175	Biz Başkurtlar, Rus'a da diğerlerine de baş eǵmeden, sularımız ve ormanlarımıza kendimiz sahip olup, hanlarımızı ak keçeye kendimiz oturtup , kendi bildiğimiz gibi ve kendi dilediğimiz gibi yaşamak için mücadele ediyoruz.
Alda äytilgänsä , Tuqtamış Urzağa xuca bulır üşün Äris xandıñ ulı Timirmülükü ültirgäyni. T/87	Önceden söylendiği gibi , Toktamış Orda'ya hakim olmak için Eris Hanın oğlu Temirmülük'ü öldürmüştü.
Äyžä, üzžäri bilgänsä yaşay birhındär. Ğ/232	Eh, kendi bildikleri gibi yaşasınlar.
-qansa	
Ğäyniyar, unda bütähı lä äžir, üzin quşqansa . Ğ/368	Ğäyniyar, orada hepsi de hazır, emrettiğiniz gibi .
Kün azaǵına tiklim Xužayıbiz quşqansa yülalarıbizžı ütäyik. T/8	Günün sonuna doğru Hüdä'mızın emrettiği gibi borcumuzu ödeyelim.
Nişläp min qarşı bulayım, yüräğim quşqansa üşunda işläyım. Ğ/412	Ne diye ben qarşı oluyorum, içimden geldiği gibi şurada çalışıyorum.

-käsä	
Orkestr, xas kisä min zıyaratta <u>ıştkäsä</u> , matem ahtarı sästı. HYQ/63	Orkestra, aslında akşam benim mezarlıkta <u>ışittiğim gibi</u> , matem ahları saçtı.
Yuq, xäzrät, ular hıyläşıp kınä ultıralar inı, iş <u>bılar äytkäsä</u> tüğıl, — tinı. Ä /27	“Hayır, beyefendi, onlar konuşuyorlardı, iş <u>bunların söylediği gibi</u> değil.” dedi.
Xatta urında ultırğan kişilər gınä <u>hıyläşkäsä</u> , atahınıñ isimnı dä quşıp ündäşä. HYQ/9	Hatta yerde oturan kişilerin <u>söylediği gibi</u> , babasının adını da ekleyip çağırıyor.
Min uylayım, onuñ awırıwı, <u>üñi äykäsä</u> , hıwıq tıyıwžän tüğıl, ä xıyanatınıñ barıp sıqmawınan bulğandır. TÄ-6/ 124	Ben düşünüyorum ki, onun hastalığı, <u>kendisinin söylediği gibi</u> soğuk algınlığından değil, ihanetinin gerçekleşmemesinden olmuştur.
Älbittä, informatsiya Xaris ağay <u>äytkäsä</u> ük qätği formala birilmägän. Ğ/185	Elbette, haber Xaris ağabeyin <u>söylediği gibi</u> kesin bir şekilde verilmemiş.
Sıñğıžnamä» kitabı, anonim avtor hām tıžıwsı <u>äytkäsä</u> , şacärälär hām legendalar nigıžındä kilıp tıwğan. BÄT/304	“Cengizname” adı bilinmeyen yazarının ve derlemecisinin <u>söylediği gibi</u> , şecereler ve rivayetler esasında doğmuş bir kitaptır.
<u>Hız äytkäsä</u> bulır. Ğ/360	<u>Sizin söylediğiniz gibi</u> olur.
<u>Hıyläşkäsä</u> , äžäm bilmäs tıbäginä ilttıržık. T/65	<u>Konuştığımız gibi</u> , kimsenin bilmediği bir yöreye gönderdik.
Qanbay xan <u>äytkäsä</u> , hin unan qasıp sıgırğa tıyışhın. T/92	Qanbay Han’ın <u>söylediği gibi</u> , sen oradan kaçmalısın.

2. Fiil tabanlarına gelerek miktar bildiren zarflar oluşturur:

Yüzşısmä yağında <u>bır qayža la bulmağansa</u> yaşınlöp, kük kükröp, şulay qıyma yamğıržar yawa indı ul iliktän. Ğ/248	Yüzşısmä tarafında <u>hiçbir yerde olmadığı kadar</u> şimşek çakıp, gök gürleyip, böyle sağanak yağmurlar yağıyor eskiden beri.
--	--

Ğilman Sämïrxanoviç űzaqlamay qaytıp yitïrgä tïyış, — tip <u>ğümïrżä bulmağansa</u> äwäş yawap birżi Näfisä.Ğ/276	Ğilman Sämïrxanoviç çok geçmeden geri dönmeli, diye, <u>dünyada olmadığı kadar</u> içten bir cevap verdi Näfisä.
Yuq, İlğuca batır qılandı, ul <u>qulman kilğänsä</u> huğıştı, bandittar mïnän ayqaştı. Ğ/383	Hayır, kahraman İlğuca atıldı, <u>elinden geldiğince</u> savaştı, çetelerle mücadele etti.
<u>Quldan gilğänsä</u> işlärgä gïnä qala... TÄ-6/ 115	<u>Elden geldiği kadar</u> çalışmak için kalıyor.
Bïybisä bulğan qıżzıñ atahı niqax tuında <u>tilägänsä</u> qalım malı, mähär hurırğa xaqlı. BXİ-I/372	Bïybisä olan kızın babasının nikah eğlencesinde <u>istediği kadar</u> başlık parası ve mehir talep etmeye hakkı vardır.

3. İyelik eki alıp kalıplaşmasıyla hâl bildiren zarflar oluşturur:

<u>Üğgïzgä mäğlüm bulğanınsa</u> , mäktäp qışqa remonthız indï. HYQ/38	<u>Bildiğiniz gibi</u> , okul kışa tamiratsız girdi.
Başqurttarzıñ tarixi arenağa üż isımdärï mïnän xalıq (yäyihä qäbilälär soyuzı) bularaq sıqqan däwırï lä ana şul IX—X bıwattarğa tura kilä, hăm, alda <u>äytılğanınsä</u> , bïr nindäy yuğaltıwżarğa, kataklizmdarğa qaramayınsa, üżżärinñ, ruxi baylıqtarın, üżınsälïklï kultura traditsiyaların üżlűkhűż haqlap alıp kilgändär.BÄT/547	Başkurtların tarihi arenaya kendi isimleriyle bir halk (Veya kabileler ittifakı) olarak çıktıkları devir işte bu IX-X. asırlardır ve daha önceden <u>söylenildiği gibi</u> , bazı yok oluşlara, tufanlara rağmen, kendi mânevî zenginliklerini, dikkäte değer kültürel ananelerini devamlı korumuşlardır.

-Ğansı Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğansı** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğansı** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qansı** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-kansı** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturur:

-ğansı	
Mäwsilä şişmä hıwı ağıp yañınan taźarğansı kütüp ultırzı la, künäktärin sumırıp hıw aldı. Ğ/14	Mäwsilä kaynak suyu akıp tekrar duruluncaya kadar bekledi ve kovalarını daldırıp su aldı.
Yañı partkom sekretarın haylağansı bil mäsälä nı xäl itip quyrğa käräklıktı añlanı ul. Ğ/84	Yeni parti komitesi sekreterini seçinceye kadar bu meselenin halledilmesi gerektiğini anladı.
Ul yamğır başlağansı qaytıp ingäynı. Ğ/249	O yağmur başlayıncaya kadar dönmüştü.
Bälki, Nayilä apayğa därıs başlağansı bıray yaržam käräk bulır. HYQ/22	Belki, Nayilä ablaya ders başlayıncaya kadar yardım gerekir.
Bıž bır nisä partiya şaxmat uynağansı , Fäniyä lä yügıra-atlay qaytıp yittı. HYQ/154	Biz birkaç parti satranç oynayıncaya kadar , Fäniyä dā koşa-koşa geri döndü.
Üyžägilär yawap qaytarğansı Bulat tüzıp tä kittı. T/44	Evdekiler cevap verinceye kadar Bulat sözü sıralayıp gitti.
Sıt il dā sultan bulğansı , üz ilındä ultan bul tiyžär. T/86	Yabancı bir ülkede sultan oluncaya kadar , kendi ülkende ayakkabı tabanı ol, derler.
Ğälimä apay, kis bulğansı , urınınan qužğalıp ta qaramanı. Ä /41	Ğälimä abla, akşam oluncaya kadar , yerinden kımıldayıp da bakmadı.

Yağ <u>bulğansı</u> , üy işində bulğan bütä kitaptı uqıp sıqtım. Ä /61	İlkbahar <u>gelinceye kadar</u> , evde bulunan bütün kitapları okudum.
Bulmaha, samawır <u>qaynağansı</u> , barıp qayt indī, atahı. Ä /174	Olmazsa, semaver <u>kaynayıncaya kadar</u> , varıp gel, babası.
Arba <u>quğğalğansı</u> , iki hubay şäp itip awıldı äylänip sığa. BXİ-I/352	Araba <u>hareket edinceye kadar</u> , iki süvari hızlı bir şekilde köyü dolaştı.
Hažaqtarı bütkänsi, Qılıstarı <u>hınğansı</u> , Kükrägində yarahı, Yığrımğa <u>tulğansı</u> , Yıgılıp <u>ıştän tayğansı</u> , Üs yüz kişini qırğan. BXİ-I/287	Sadakları <u>boşalıncaya kadar</u> , Kılıçları <u>kırılıncaya kadar</u> , Göğsündeki yara, Yirmi <u>oluncaya kadar</u> , Yıgılıp <u>kendini kaybedinceye kadar</u> , Üç yüz kişiyi öldürmüş.
Min qazanğa <u>barğansı</u> , Qar yawmağay, qan yawğay. BXİ-V/210	Ben Kazan'a <u>varıncaya kadar</u> , Kar yağmamıştı, kan yağmıştı.
-gänsi	
Äy, hızzın minän <u>läpildägänsi</u> ! Ğ/145	Hey, sizinle <u>çene çalıncaya kadar</u> !
Üş-başın qar hırığan, büküräyıp hărăkähiz turgan kişini min <u>yakın uq kilgänsi</u> kürmägänmin däbaha! HYQ/4	Üstünü başını kar kaplamış, kamburlaşıp hareketsiz bir hâlde duran kişiyi ben, <u>yakınlaşıncaya kadar</u> görmemişim hiç.
Min şul yirgä kitâyım dä <u>ülgänsi</u> iriktä yaşayım. T6/ 40	Ben oraya gideyim de <u>ölünceye dek</u> hür yaşayayım.
Aş <u>äzirlägänsi</u> qarsıqtı bir az yıwındırır üşün ul üžinñ hām Mäwliyanñ räsımdarı tüzilgän albumdı kiltirip quyzi. TÄ-6/244	Yemek <u>hazırlayıncaya kadar</u> yaşlı kadını biraz oyalamak için, o kendisinin ve Mäwliya'nın resimlerinin dizili olduğu albümü getirdi.
Kisägi qarttar <u>küringänsi</u> baytaq kişi yıyılıp ülgürzū. T/123	Dünkü ihtiyarlar <u>görününceye kadar</u> bir hayli insan toplandı.
Läkin ul <u>kündü kürgänsi</u> yıldarzın ütiwi şart. T/89	Fakat o <u>gün görünceye kadar</u> yılların geçmesi şart.
Ular unda üžžärinñ işin <u>bütürgänsi</u> , bız žä bında tayyar äzirlänip kütüp türürgä qarak. Ä /281	Onlar orada kendi işlerini <u>bitirinceye kadar</u> , bizim de hazırlanıp beklememiz gerek.

Ular <u>kilgänsi</u> , bir aź yal itip türürğa kăräk. Ä /77	Onlar <u>gelinceye kadar</u> , biraz dinlenmek gerek.
Atay <u>qaytıp kīrgänsi</u> , älinän-äli tısqa sıqtı hām yūrttı üzi küžätä türžü.Ä /130	Babalık <u>geri dönünceye kadar</u> , sürekli dışarıya çıktı ve evi kendisi korudu.
Min üygä inip <u>sisīngänsi</u> , miñä bir hüž žä äytmänilər Ä /28	Ben eve girip <u>üzerimi değışinceye kadar</u> , benimle hiçbir şey komuşmadılar.
Künüm büthä, ataqay, Tüşäğimdä <u>ülgänsi</u> , Batıržar mīnän kitäyīm. BXĪ-V/186	Günüm dolsa, babacığım, Döşəğimde <u>ölünceye kadar</u> , Kahramanlarla gideyim.
-qansı	
<u>Tik yatqansı</u> ... Ğ/69	<u>İssiz kalıncaya kadar</u> ...
Başqa kantondıñ danın <u>taratqansı</u> , üz kantoniğıžžıqın tarathañ ni bula? Ä /87	Başka bir kantonun ününü <u>yayıncaya kadar</u> , kendi kantonunuzunkini yaysan ne olur.
<u>Tañ atqansı</u> , küžimdä lä yümmanım indä. Ä /109	<u>Tan atıncaya dek</u> , gözümü dahi yummadım.
-Yapparov, kandidaturañ <u>ilatqansı</u> küldüržü äli hiniñ.Ğ/38	-Yapparov, senin adayın <u>ağlatıncaya kadar</u> güldürdü.
-känsi	
İptäştär, tüp mäsälägä <u>küskänsi</u> bir nāmāñı asıqlap kitirgä kăräk. Ğ/270	Arkadaşlar, asıl meseleye <u>geçinceye kadar</u> bir şeyi açıklamak gerek.
Yäy <u>ütkänsi</u> işläyīm dä, bınan kitäm... Ğ/198	Yaz <u>geçinceye dek</u> çalışayım da, buradan giderim...
Dzodqa <u>barıp yitkänsi</u> , bütün bir gümır ütkän kiwīk tüyüldü. TÄ-5/184	Beton tahkimata <u>ulaşıncaya kadar</u> , bütün bir ömür geçmiş gibi hissedildi.
Ul ulı tarafınan yažılğan xattağı hüžžärži <u>yūqlap kitkänsi</u> küñilnän bir nisä tapqır uqımı. TÄ-6/ 248	O oğlu tarafından yazılan mektuptaki sözleri <u>uyuyuncaya kadar</u> birkaç defa okudu.
Min unıñ artınan, ul xalıq arahına <u>barıp yitkänsi</u> , iyärıp baržım. Ä /33	Ben onun arkasından, o halkın arasına <u>girinceye kadar</u> , onu takip ettim.
Ulay bulğas, ular <u>kilip yitkänsi</u> , bīrāwgä lä äytmä, qızıq bulhın äli. Ä/234	Öyleyse, onlar <u>gelinceye kadar</u> kimseye söyleme, sürpriz olsun.

Märgän ildän kilgänsi, İldi tuplap <u>bütkänsi</u> , Nuğay xanı, yaw yıyıp, Näžirşanıñ yäyläwın Qapıl kilip başqan, ti. BXİ-V/191	Avcı memlekettän <u>gelineye kadar</u> , Memleketi <u>toplayınca kadar</u> , Nogay hanı, asker toplayıp, Näžirşanıñ yaylasını Birdenbire gelip basmış.
--	--

2. Fiil tabanlarına gelerek miktar bildiren zarflar oluşturur:

-ğansı	
Üşülarzı qılırğa küshüz ikänimdi tüyüp <u>awırttırğansı</u> tişimdi qısa inim. HYQ/47	Bunları yapmak için gücümün olmadığını hissedip <u>acıyınca</u> <u>kadar</u> dişimi sıkıyordum.
Himiz itti <u>tuyğansı</u> aşap, batırzar yuqlarğa yatqandar. TÄ-6/ 29	Semiz eti <u>doyuncaya</u> <u>kadar</u> yiyip, bahadırlar uyumak için yatarlar.
Yañğız qalğas Üğiday <u>künili buşağansı</u> ilanı. T/6	Yalnız kalınca Üğiday <u>rahatlayınca</u> <u>kadar</u> ağıladı.
Bınday yıyındarza in birinsı yitim balalarzı ultırtıp, <u>tuyğansı</u> aşatalar. BXİ- I/286	Bu gibi toplantılarda ilk önce yetim çocukları oturtup, <u>doyuncaya</u> <u>kadar</u> yedirirler.
-gänsi	
Ular Batırşanı, yüz qamsı huğıp, <u>awız- mürününan qan kilgänsi</u> tuqmap, kişiliktän sıgarıp, bik alışqa, Uraldın kişi ayağı başmağan şır urmanı isinä alıp barıp taşlağandar, ti. TÄ-5/15	Onlar Batırşa'yı, yüz kamçı vurup, <u>ağzından burnundan kan gelinceye dek</u> dövüp ve insanlıktan çıkarıp, çok uzağa, Ural'ın insan ayağı basmamış ıssız bir ormanına götürüp bırakmışlar.
Ämir Yal, kisä <u>qulımdan kilgänsi</u> üzibizžin ırwıbizžğa yaržam itäsäkmın tigäynin. T/52	Emir Yal, dün " <u>Elimden geldiğince</u> kendi uruğumuza yardım edeceğim." demiştin.
-qansı	
İkthi lä <u>hındarı qatqansı</u> läzzätläniş külüşti.Ğ/86	İkisi de <u>suurlarını kaybedinceye kadar</u> keyiflenenerek gülüştiler.

Min kiyinip qarağas, İvanov <u>hındarı</u> <u>qatqansı</u> , <u>küzzärinän yäštärİ</u> sıqqansı küldü, Nina, bında tüžä almağas, bülmägä inip, biklänip küldü. Ä /97	Ben giyininip baktığımda, İvanov <u>iki</u> <u>büklüm oluncaya</u> , <u>gözlerinden yaş</u> <u>akıncaya kadar</u> güldü; Nina ise, burada gülemediğinden, odaya inip yere kapaklanıp güldü.
-känsİ	
Qüymaqtı <u>bütkänsİ</u> aşaw şart. BXİ-I/283	Kuymak <u>bitinceye kadar</u> yemek şart.

-ĞAs Zarf-Fiil Eki

(Sedalı bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-ğas** şekli; sedalı bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-gäs** şekli; sedasız bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiillere ekin **-qas** şekli; sedasız bir ünsüzle biten ince ünlülü fiillere ekin **-käs** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturur:

-ğas	
Xatta bñ zaman Qürqüt ata bik nıq qartayıp xäldän tayğas , unıñ yänñ alırğa kilgän äcäl, qubıž mññuna sıxırlanıp, qırq yıl buyına üžiniñ ülim salğıhın hiltaw ämälñn taba almağan, ti. BÄT/71	Hatta bir zaman Korkut Ata pek fazla yaşlanıp takâttän düşünce , onun canını almak için gelen ecel, kopuzun büyüleyici sesinin sihrine kapılıp, kırk yıl boyunca ölüm saçma emelini yerine getirememiş.
Haldatqa alıñğas , här vaqıt birğä buldıq. Ä /96	Askere alındığımızda , her zaman birlikte olduk.
Üžžärñ buldıra almağas , kilmäy qayža barhındar. Ä /174	Kendileri başaramayınca , gelmeyip de nereye gitsinler.
Barıhı la Mürat Sultandıñ äytkāñı dñrüş ikändi raşlağas , ul tñp hüžgä küstñ. T/123	Hepsi de Mürat Sultān'ın söylediğinin doğru olduğunu tasdik edince , o asıl konuya geçti.
İlñn yaqlamağas , haqlamağas xandıñ ni xäcätñ bar. T/47	Ülkesini müdafa etmeyince ve korumayınca hanın ne haceti var.
Ulım bñ až barğas , yılqı üyürñnä üçrarhıñ, şul üyüržä bñ Aqbužat bulır. TÄ-5/7	Oğlum, biraz gidince , bir yılkı sürüsüne rastlayacaksın, o sürüde bir Aqbužat olacak.
Bik küp taw artilğas , işäphñž urman užğas , häthñž hıw kiskäs, ularğa bñ üy kürindñ, ti. TÄ-5/16	Pek çok dağ aşınca , sayısız orman yanından geçince , sayısız su geçince , onlara bir ev göründü.

Bir minut <u>uğğas</u> , düşman pulemyotu tağı ata başlanı. TÄ-5/184	Bir dakika <u>geçince</u> , düşman makinalı tüfeği atış yapmaya başladı.
<u>Kitä tūrğas</u> , tıgı babay äytkān yılqı üyürünä barıp sıqtı, ti. TÄ-6/ 14	<u>İlerlediğinde</u> , diğer ihtiyarın bahsettiği yılkı sürüsüne vardı.
İrtägihinä awılğa <u>tüş awğas</u> qına qayttıq. TÄ-6/ 169	Ertesi gün köye <u>öğle olduğunda</u> döndük.
Bızžın vazifalar tıngıhız, <u>käräk bulğas</u> , tüzähin! Ğ/44	Vazifemiz rahat değil, <u>gerektiğinde</u> , sabredersin.
Şulay, <u>qartayğas</u> , küž uñınan tüşä başlayhın indı ul. Ğ/128	Bu şekilde <u>yaşlanınca</u> , gözden düşmeye başlarsın.
İsim-atın da <u>bulmağas</u> , añaşıla. Ğ/231	Adın sanın da <u>olmayınca</u> , anlaşılır.
Kolxozsılar <u>külüp tuyğas</u> , aşkırtırmayğına hüž başlanı. Ğ /38	Kolhozcular <u>gülünce</u> , acele etmeden konuşmaya başladı.
Bınday täbiğät mınan <u>sağıştırğas</u> , maqtawın da kärkekmäy indı. Ğ/157	Böyle bir tabiatla <u>mukayase edince</u> , övmen de gerekmez.
Şulay küpmı tūrğanmındır, tänim <u>qaltırana başlağas</u> aña kildim. HYQ/4	Böyle çok mu kaldım bilmem, tenim <u>kendiliğinden titremeye başlayınca</u> , kendime geldim.
Bırnsı sentyabrä, balalar <u>yıvılğas</u> , urmandan mäktäp drektori la qaytqan. HYQ/16	İlk eylülde, çocuklar <u>toplanınca</u> , ormandan okul yöneticisi de dönmüş.
Bir až <u>üzi uqığas</u> , ul kitaptı minä birä. HYQ/145	Biraz <u>kendisi okuduktan sonra</u> , o kitabı bana verir.
Ay, yığıtım, <u>saqırğas</u> , Urzama túbäp kilganhin. BXİ-V/63	Ey, yiğidim, <u>çağırınca</u> , Ordama mahsus gelmişsin.
-gäs	
Atayım üygä <u>ingäs</u> , min üžimdı üygä inirgä tıyış himaq taptım da unın artınan üygä indim. Ä /34	Babam eve <u>girince</u> , benim de eve girmem gerek, diye düşündüm ve onun arkasından eve girdim.
İrtägihinä tıgläržin ültirilw xäbäri <u>işitilğas</u> , minı kilip tütürzar indı tip, minut, sağät hayın kütäm. Ä /109	Ertesi gün diğerlerinin öldürüldüğü haberi <u>duyulunca</u> , gelip beni tutuklarlar diye, her dakika ve her saat bekliyorum.

Batırşa tütölüp Mäskäwgä <u>kiltürilgäs</u> , Şlisselburgqa yabılırzan alda, imperatritsa Elizaveta Petrovna isiminä žur xat — ğarıznamä yaža. BÄT/344	Batırşa yakalanıp Moskova'ya <u>getirilince</u> , Şlisselburg'a hapsedilmeden önce, imparatoriçe Elizaveta Petrovna adına uzun bir mektup yazar.
Ğälimä apayızı yaqlap, unı qızğanıp bir gınä hüž äytıwsı lä <u>kürinmägäs</u> , bir gınä kişiniñ awızınan da unıñ fayžahına qaratıp äytılğan hüžži <u>işitmägäs</u> , bigıräk tä qurqıwğa qaldım. Ä /31	Ğälimä ablayı müdafa edip, ona acıyıp tek bir söz edecek kişi <u>cıkmayınca</u> , tek bir kişinin dahi ağzından onun lehine söylenmiş söz <u>duymayınca</u> , daha çok korktum.
Äsäyım, qüymaq <u>bışırıp bütürgäs</u> säy äžirläy başlanı. Ä /45	Annem, kuymak <u>pişirdikten sonra</u> , çay hazırlamaya başladı.
Bir ülmögä <u>xüküm itilgäs</u> , ülrögä mäxkümbiz indı. Ä /83	Bir defa ölüm <u>hükmedildiği zaman</u> , ölmeye mahkûmuz.
<u>İşlämägäs</u> , kolxozğa inälärmı ni? Ä /169	<u>Çalışmayınca</u> , kolhoza girerler mi?
Attar <u>iyärlängäs</u> , qayhı tarafqa kitıw turahında fikirläştılär. T/143	Atlar <u>eğzerlenince</u> , ne tarafa gidileceği hakkında düşündüler.
Attarızı lapaş aştına indirıp <u>bäylägäs</u> , üygä užzılar, düğa tüttüler. T/144	Atları ahıra sokup <u>bağladıktan sonra</u> , eve geçtiler, duâ ettiler.
Yarahın yıwıp bälägiz žä, <u>işinä kilgäs</u> , miñä kürhätirhigiz. T/24	Yarasını temizleyip sarınız ve <u>şuuru</u> <u>verine gelince</u> , bana gösterirsiniz.
Künñli <u>büşkärgäs</u> , yin hıžğanıp işkä tütündü. T/7	Gönlü biraz <u>yatısınca</u> , kollarını sıvayıp işe sarıldı.
Läkin ul yažalap <u>ültirilgäs</u> , fanatiktar unıñ isimnı dä, äşäržärin dä ünüttürürğa, äžäbi miraşın yuq itirgä tırışqandar. BÄT/248	Lakin o cezalandırılıp <u>öldürülünce</u> , fanatikler onun ismini de eserlerini de unutturmak için, edebi mirasını yok etmeye çalıştılar.
Yüžžän aşqan bir qarttıñ Ayaq başqanın <u>kürgäs</u> , Bir hüž äytır bıl qart tip, Şämdäy bulıp tıñlağas, Bulmaha, bir hüž äytäyım. BXİ-V/41	Yüz yaşını geçmiş bir ihtiyarın Ayak bastığını <u>görünce</u> , Bir söz söyler bu ihtiyar diye, Dikkatlice <u>dinlevince</u> , Olmazsa, bir söz söyleyeyim.

Qalmıqtar kürinmägäs , Tarğın bir tiräkkä mñip qarağan BXİ-V/199	Kalmıklar görünmeyince , Tarğın bir direğe çıkıp bakmış.
Väsım yawap birmägäs , türüp, vannağa inip kitti. Ğ /426	Väsım cevap vermeyince , kalkıp, banyoya girdi.
Mäkırın bilgäs , Nayilä apay unan qasırğa tırışa, hüyleşirgä lä tilmäy. HYQ/8	Hilesini anlayınca , Nayilä abla ondan kaçmaya çalışır, konuşmak da istemez.
İrtışta kışi bik kübäygäs , tabındar Ağızıl buyzarına kitkändär. BÄT/69	İrtışte insanlar çoğalınca , Tabınlar Ağızıl boylarına gitmişler.
Yüsüf Mısır ilinä batşa bulıp tägäyünlängäs , şulay gäzıl idara itä. BÄT/110	Yüsüf Mısır'a padişah olarak tayin edilince , ülkeyi böyle adil idare eder.
-qas	
Ul qaytıp mäzräsä asqas , awılдаğı yäštär yažğı ülän kiwık qapıl kütärilip kittilər. Ä /61	O dönüp medrese açınca , köydeki gençler birdenbire saman gibi savrulup gittiler.
Bir üyüşqas , bisälärzi lä birläştirirzär äli. Ä /198	Bir kez anlaşınca , kadınları da birleştirirler hemen.
Qüyaş bayıwğa awışqas , yümüşsü kildı, ilsini xan yanına aşqa saqırzi. T/202	Güneş batmaya yüz tutunca , haberci geldi, elçiyi han yanına yemeğe çağırdı.
Azaq, tan atqas , kimdärzir kilip sıqtı at mñnän. Ğ/25	Bilähare, tan atınca , kimileri atla geldi.
Bik ipli kışi bulıp sıqtı, iki-üs hüž mñnän añlatqas uq xuplanı. Ğ/208	Pek kibar biri olup çıktı, iki üç sözle anlatınca takdir etti.
Türmännän gaytqas , İlguca unıñ mñnän hüyleşmägän dä. Ğ /387	Mezardan geri dönünce , İlguca onunla konuşmamış da.
Şuğa la Äkräm ağay üşü hüžzi qužğatqas qulağım qarp itip qaldı. HYQ/14	Bunun üzerine, Äkräm ağabey bu sözü ortaya atınca , kulak verdim.
Säy qaynap sıqqas , tabın başlana. BXİ-I/195	Çay kaynayınca , ziyafet başlar.
-käs	
Şunu işitkäs , minıñ yüräğimä asıw tuldı. Ä /108	Bunu işitince , yüreğime bir acı doldu.

Bıl hüžžī <u>ıştkäs</u> , äkrīn gīnā mıǵırzanıp, hüǵnıp, tāmākī tartıp ultırǵan Novikov qapıl kütärilip kitti. Ä /95	Bu sözleri <u>ışitince</u> , sessizce mırıldanıp, sövüp, sigara içmekte olan Novikov hemen kalkıp gitti.
Hüsrev <u>kitkäs</u> , qız üžī lä ğazaplana. BÄT/178	Hüsrev <u>gidince</u> , kız da kahrolur.
Ul <u>kitkäs</u> , taǵı kīmdär mīnän kǵñäşläşä äli ul, kīmdärgä sīrīn hüylär? Ğ/77	O <u>gidince</u> , daha kimlerle görüşür, kimlerle sırrını paylaşır?
Üžin kīmdär kütüwīn <u>bilışkes</u> , işti Felldmarşal Şeremetyevtan başlarǵa buldı. T/168	Kendini kimlerin beklediğini <u>anlayınca</u> , işe Mareşal Şeremetyev'ten başlayacak oldu.
Ul Tawlıqayǵa <u>kilip tüşkäs</u> bulǵan xäldäržī bāynä-bāynä hüyläp biržī. Ğ/99	O Tawlıqay'a <u>gelince</u> olanları ayrıntılı bir şekilde anlattı.
Azaq, bīr-ikīhīnā <u>yüžrūq kūrhatkäs</u> , tuqtanılar. Ğ/117	Bilâhare, birkaçına <u>yumruk gösterince</u> , durdular.
<u>Awıžın bışkäs</u> ük añlarhıñ. Ğ/143	<u>Ağzın yandığında</u> anlarsın.
Qırpaq <u>tüşkäs</u> ük... HYQ/10	Küçük kar taneleri <u>düşünce</u> ...
Mīñ yāşkä <u>yitkäs</u> , acdaha yuxaǵa äwīrlä. BXİ-I/50	Bin yaşına <u>gelince</u> , ejderha cadıya döner.
Bıl yawaptı <u>ıştkäs</u> , İžiwkayžīñ Habraw Arqahınan hüygän, ti. BXİ-V/46	Bu cevabı <u>ışitince</u> , İžiwkay'in Habraw Sonunda âşık olmuş.

2. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur:

Xas düşmandarı <u>yiñä almağas</u> , xäylä-mākīr uylap tabalar: xıyanatsı qatını unı düşmanǵa tütürä. BÄT/339	Asıl düşmanları <u>yenemediği için</u> , hileye başvururlar: Hain karısı onu düşmana yakalatır.
Üyžä minän başqa bīr kīşī lä <u>qalmağas</u> , ul şälīn alıp rätlänī lä, ikīgä būkläp, kirī yabındı. Ä /41	Evde benden başka bir kimse <u>kalmadığı için</u> , o şalını alıp düzeltti ve ikiye katlayıp geri örtündü.
<u>Bulmağas</u> , bulmanı. Ä /205	<u>Olmadığı için</u> , olmadı.

Azaq, nıq <u>qartayılğas</u> , qalağa küstik... Ğ/107	Bilâhare, iyice <u>yaşlandığı için</u> , şehre taşındık.
Hin, ir mınan <u>yäşäp qaramağas</u> , bilmäyhñ... Ğ/115	Sen, bir eşle <u>yaşamadığın için</u> , bilmezsin...
Huñğı iki yılda urış batşahına <u>yahaq tülämägäs</u> , xälübız saq qına yaqşırğanday buldı. T/177	Son iki yılda Rus Çarına <u>vergi ödemediğimiz için</u> , durumumuz tam anlamıyla daha iyi oldu.
Ä indı ul yığıt <u>qaytqas</u> minñ mınan hñyläşkiñ kilä ikän, qarşı tüğilmñ. Ğ/226	Fakat şimdi delikanlı <u>geri döndüğü için</u> benimle konuşmak istemiş, karşı değilim.
Üzaqlamay batşa <u>ülöp kitkäs</u> , yiyäñi İbrahimdi batşa itkändär. BÄT/249	Çok geçmeden, padişah <u>öldüğü için</u> , yeğeni İbrahim'i padişah yapmışlar.
Bügün, kilini yıyılışqa <u>kitkäs</u> , Yappar mınan gñä qaldı. TÄ-6/ 247	Bugün, gelini toplantıya <u>gittiği için</u> Yappar ile kaldı.
Kütä-kütä kütüp <u>ala almağas</u> , üžim hüž asırğa мәcbür buldım. HYQ/49	Bekleye bekleye cevap <u>alamadığım için</u> , kendim konuşmaya mecbur oldum.

3. Bu zarf-fiilin kendinden sonra “**ta, tä**” bağlama edatını alarak fiillerin zarf şekillerini yapar:

Bılar bır nisä <u>yırzı yırlağas ta</u> , Ğälimä apay ükhıp ilarğa kırıştı. Ä /43	Bunlar birkaç <u>sarkı söyleyince</u> , Ğälimä abla hıçkırarak ağlamaya başladı.
Xan türbähñän <u>qužğalğas ta</u> Yänužaq atın Qalmaktar dalahına yünältti. T/202	Hanın türbesinden <u>ayrılınca</u> Yänužaq atını Kalmuk bozkırına yöneltti.
İki kün samahı <u>yatqas ta</u> , ul da bızzi qaltırzı...TÄ-5/170	Yaklaşık iki gün <u>yatınca</u> , o da bizi terketti.
Ul <u>ülgäs tä</u> , yäşin hürtmäñi. Ä /138	O <u>öldüğü zaman</u> , göz yaşını hiç silmedi.
Bız yuqlarğa <u>yatqas ta</u> , ul bik üžaq uxıldap yuqlay almay yattı.Ä/107	Biz uyumak için <u>yattığımızda</u> , o uzunca bir süre oflayıp puflayarak uyuyamadan yattı.

<u>Ülgäs tä</u> kilişmäyim! — tinī tīgihī, bürülüp qaramayinsa. Ğ/67	<u>“Öldüğünde de</u> anlaşımam!” dedi diğeri, dönüp bakmadan.
--	---

4. Fiil tabanlarına huñ edatını alarak gelip zaman bildiren zarflar oluşturur:

-ğas huñ	
<u>Ünütmağas huñ</u> , nindäy işkä alıw ul? HYQ/25	<u>Unutmadıktan sonra</u> , nasıl bir hatırlamaktır bu?

5. Fiil tabanlarına –dan ekini alarak gelip sebep bildiren zarflar oluşturur:

-ğastan	
Hin <u>kitkästän</u> , qanatım qayırlıdı. Ä /138	Sen <u>gittiğin için</u> , kanadım kırıldı.

-ı Zarf-Fiil Eki

(Yalnız **tağı** kelimesinde kalıplaşmış olarak bu ekin -ı şekli bulunur.)

1. Kalıplaşmış kelimeler yapar:

Tağı¹³	
Şağırzın tağı la tığır xistârî, âytîr hüžžârî qalğan. BÂT/193	Şairin yine de dökecek hisleri, söyleyecek sözleri kalmış.
Mâžräsä isindä tağı la şaw-şıw quptı. Ä/27	Medresenin içinde yeniden bir gürültü koptu.
Lâkin ul miñä bîr hüž žä äytmänî, bîr tapqır küžžârîn tultırıp qaranı la tağı şälîn bûrkändî. Ä/41	Lâkin o, bana tek bir söz söylemedi, bir defa gözleri dolarak baktı ve tekrar şalını örtündü.
Kûn tağı la yaqtıra tüştü. Ä 93	Gün yeniden aydınlanmaya başladı.

¹³ Zeynep Korkmaz, Türkçede Eklerin kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları, AÜ Yayınları, Ankara 1969, S. 61-62

-İşlAy Zarf-Fiil Eki

(Bir ünsüzle biten düz-kalın ünlülü fiillere ekin **-ışlay** şekli; bir ünsüzle biten düz-ince ünlülü fiillere ekin **-ışlāy** şekli; bir ünsüzle biten kısa ve yuvarlak-kalın ünlülü fiillere ekin **-üşlay** şekli; bir ünsüzle biten kısa ve yuvarlak-ince ünlülü fiillere ekin **-üşlay** şekli getirilir. Ekin ünlülerle biten fiillere gelmiş şekline örnek bulunamamıştır.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zaman ve hâl bildiren zarflar oluşturur:

-ışlay	
Kusimov yıylışqa barışlay äramäliktä ultırğan bür türküm gvardeetstar yirgähindä tuqtaldı. XBT/ 237	Kusimov toplantıya gidince çalıktı oturan bir grup muhafız yerinde durdu.
Ällä, min qalanan qaytıslay Tawlıqayğa tuqtalğaynım, unda la kolxoz üyüşabız, tip turalar inä. Ä/ 198	Herhâlde, ben şehirden dönünce Tawlıqay'da kalmıştım, orada da kolhozda buluşuruz, diye bekliyorlardı.
Bına äli arğı üsqa kitip barışlay satan Fäxrižñ bisäh Şäräfi kilindä üsrattım. Ä /210	İşte diğer tarafa gittiğimde topal Fäxri'nin hanımı Şäräfi geline rastladım.
Minñ bürküttär qurbanın üşup barışlay tibä. Ğ/284	Kartallarım kurbanlarını uçtuklarında vurur.
Şunñ üštäwınä, ular awılda tırğanda, kitaptarın uqıybız häm ular awıldan kitkändä, qaytıslay birir üşün, ularzan uqrğa bür nisä kitap hürap alıp qalabız. Ä/62	Üstelik, onlar köydeyken, kitaplarını okuyoruz ve onlar köyden gittiklerinde, geri döndüklerinde vermeleri için, onlardan okumak için birkaç kitap istiyoruz.
Şul Välişin bına, Mäskäwžän qaytıslay , Üfügä tıyži, duştar yanına. Ä/268	Şu Välişin işte, Moskova'dan dönerken , Ufa'ya uğradı, dostlarının yanına.

-ışläy	
Küttüwgä barıp äylänişläy şul ikī arala magazinga sıgırğa la ũlgürgän. XBT/ 237	Beklemek için gidip döndüğü bu iki arada mağazaya gitmek için de zaman ayırmış.
Tağı aşıqqa kilişläy , bılar İbñämindī lä alalar. BÄT/108	Yine ekin için gelindiğinde , bunlar İbñämin'i de alırlar.
Asıwıñ bulğas, unı bürküttärgä Taşlar inñ tawżar ütışläy . Ä/248	Öfken olunca, onu kartallara bırakırdın dağları geçerken .
-üşläy	
Birñsı bab tütüşläy Muxämmät päyğämbärgä bağışlangan. BÄT/235	Birinci bab tamamen Muhammed peygambere bağışlanmış.
-üşläy	
Taranan metinlerde ekin bu şekilde örnekle karşılaşılmadı.	

2. İyelik eki alıp kalıplaşmasıyla zaman bildiren zarflar oluşturur:

Nurixanovtıñ uçastkanı tütüşläyi mññän üzñä küsirip alğıhı kilä. Ğ/84	Nurixanov'un ülkeyi kontrol etmesiyle ele geçirmek ister.
--	--

-mAşqA Zarf-Fiil Eki
(-rğa.. zarf-fiilinin olumsuzu)

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-maşqa** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-mäškä** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur:

-maşqa	
Min barmaşqa qırtalaşham da, buldıra almanım. Ä /87	Ben gitmemek için çabalasam da başaramadım.
Yimirlmäğän bir ginä yirži lä qaldırmaşqa uylay turgandır indī, — tinī. Ä/180	Yıkılmamış tek bir yer bırakmamak için düşünüyordur şimdi, dedi.
Dürüşüräği, yul yürüp, kürip qayttı la awılınan qabat sıqmaşqa üžinä üži hüž birži.Ğ/11	Daha doğrusu, yol katederek, görüp geri döndü ve köyünden tekrar çıkmamak için kendi kendine söz verdi.
-mäškä	
Unda politsiya kordonı tūra, işsılärži ütkärmäškä qamsı hiltäyžär. Ä/125	Orada polis kordonu var, işçileri geçirmemek için cop sallıyorlar.
Ä indī deputat itıp ütkärmäškä bütä küstärin halasaqtar. Ğ/476	Fakat milletvekili yapmamak için bütün güçlerini ortaya koyacaklar.

-mAštAn Zarf-Fiil Eki

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **–maštān** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile sonu ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **–mäštān** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-maštān	
Ūzaq uylap tūrmaštān, baylığını küp ũlŭşın yarlılarğa taratıp bīrgān dā, ti, kŭşŭ yitkān tiklīm altın-kŭmŭş, gāwhār-yaqut, tağı ällä nindāy hazınalar alıp qaytır yulğa sıqqan, ti. TÄ-6/ 34	Çok fazla düşünmeden, zenginliğinin büyük bir kısmını fakirlere dağıtmış ve gücü yettiği kadar altın, gümüş, cevher yakut ve daha bir çok hazineler alıp, dönüş yoluna çıkmış.
Läkin sotsiyal milli-koloniyal ižiwžān, yawız türäläržān ıza-yafa sigiwžān tüzimligi tamam tŭkängān xalıq, Batırşanın ũndāmähindä iyuldä baş kŭtärirgä täğäyin kŭndi kŭtŭp tūrmaštān, stixiyalı räwiştä kŭtärilip sığa başlay. BÄT/344	Lakin sosyal ve milli bir baskıdan, kötü törelerden cefa çekmekten metaneti tamamen tükenmiş olan halk, Batırşa'nın liderliğinde ekimde başkaldırı için belirlenen günü beklemeden, kendiliğinden ayaklanır.
Bıl dāwiržin äžäbi ištäliktär qazaq yaqi bulmaha qarağalpaqtaržin isim minän atalmaštān nuğaylı dāwirin, xalıqtarının äžäbi mirası tip qarala. BÄT/144	Bu devrin edebî hatıralarına daha Kazak veya Karakalpakların ismiyle adlandırılmadan Nogay devri insanların edebî mirası diye bakılıyor.
-mäštān	
Bıl şacärälä lä tırışıp-tırışıp tatarsa kŭsŭirgä tırışqan avtor üzi hižmäštān yış qına başqurt- salap yažıwğa la tŭşŭp kitä. BÄT/284	Bu şecerede de özene bezene Tatarca kopya etmeye uğraşan yazar farkında olmadan sıkça Başkurtça yazar.

Ällä awırıymı ikän tip, <u>bıldirmäştän</u> gınä quldarın tütüp qarayım, qızıw tügıl, normal kïwık kürinä, läkin quldarı qaltıray. Ä /108	“Yoksa hastalanıyor mu?” diye <u>hissettirmeden</u> ellerini tutup bakıyorum, ateşli değil, normal gibi görünüyor, lakin elleri titriyor.
Gülbikä qapqanan inä, kilip tıñlap tūra, <u>bıldirmäştän</u> arttan kilip, Ayhılıwžıñ küžin tūta. Ä /194	Gülbikä kapıdan girer, gelip dinler, <u>hissettirmeden</u> arkadan gelip, Ayhılıw’ın gözlerini kapatır.
Timirläng Tuqtamıştı, unıñ baş qalahı Sarayzı <u>hižžirmäştän</u> barıp başırğa uy tütqaynı. T/11	Timurlenk Toktamış’ı ve onun başkenti Saray’ı, <u>fark ettirmeden</u> , gidip basmayı düşünmüştü.
Xatta, üžı lä <u>hižmäştän</u> , yılmayıp uq yibäržı. Ğ/44	Hatta, kendi de <u>farkında olmadan</u> , güldü.
Qarağıž hām <u>kisikmäştän</u> tuqtatıǵız!.. Ğ/227	Bakınız ve <u>gecikmeden</u> kalınız.
<u>Rūxsät itmäştän</u> ilgäri tūrıp hūyläy žä başlanı. Ğ/257	<u>İzin vermeden</u> , ileri gidip konuşmaya başladı.
Xatta, üžı lä <u>hižmäştän</u> , yılmayıp uq yibäržı. Ğ/44	Hatta, kendi de <u>anlamadan</u> , güldü.
Qarağıž hām <u>kisikmäştän</u> tuqtatıǵız!.. Ğ/227	Bakın ve <u>gecikmeden</u> durdurun.

2. Kalıplaşmış kelimeler yapar:

Qaramaştan	
Şuğa <u>qaramaştan</u> , unday ülgülär дәwір түрмүш-künkүрішiнiң, ictimағи, sotsiyal, шәхси мүнәсәбәттәрžiң, etik-didaktik qaraştaržıñ күр түрлү yaqtarın sağıldıra. BÄT/48	Buna <u>rağmen</u> , onca örnek devrinin günlük hayat tarzını; sosyal ve şahsi ilişkilerin, etik ve didaktik bakışın bir çok yönünü yansıtır.
Şulay bulıwına <u>qaramaştan</u> , aqtıq küstärin yıyp, bırbırhın ısqındırmanılar. TÄ-6/ 90	Böyle olmasına <u>rağmen</u> , son güçlerini toplayıp, bırbirlerini bırakmadılar.

Fevral azağı bulıwğa qaramaştan qar yūqa ğına inī. T/142	Şubat sonu olmasına rağmen kar daha incedi.
Şuğa qaramaştan , qızǵıñ hūyūw xisī saq qına la kāmīmāy, unıñ ısn mūxābbātī Hüsrevzi dūrūş yulğa baştırırğa yaržam itä. BÄT/181	Buna rağmen , kızın sevgi hissi tamamen azalmaz, onun gerçek sevgisi Hüsrev'i doğru yola sokmaya yardım eder.
Min, unıñ küžin kürähim kilıwğa qaramaştan , kürä almanım. Ä /41	Ben, onun gözünü görmek istememe rağmen , göremedim.
Būžrälänip ap-aq muyınına harılğan yūmşaq harı sästärī, imhındırıwsı irındärī, nāfis İyāğı, yarım asıq qabarınqı kükräktärī yığıtı, üži äytmişläy — küpti kürgän bulıwına qaramaştan , äsir itkäyni. Ğ/49	Kıvır kıvır olup bembeyaz boynuna dolanmış sarı saçları, iştah açıcı dudakları, nefis çenesi ve yarı açık dolgun göğüsleri delikanlıyı, kendisinin söylediği gibi, çoğunu görmüş olmasına rağmen , esir etmişti.
Bılay yaş bulıwına qaramaştan , ğäyrätli ğınä kürinä inī ul kransı yanında. Ğ/27	O böyle genç olmasına rağmen , gayretli görünüyordu vinç operatörü yanında.

3. -r, -Ir sıfat-fiil ekini alıp kelime tekrarı yaparak fiil tabanlarından zaman bildiren zarflar oluşturur:

-r ... -maştan	
At tuqtar-tuqtamaştan hikirip tūşıp, ayırata kūr tawış sıgarırğa tırşıp ũndäştım min. HYQ/65	At durur durmaz sıçrayıp inerek, ayrıca yüksek bir ses çıkarmak için çabalayıp seslendim ben.
Sılbır başı bütändäržär baytaq artta qalıp, tılär-tilämäş kınä hiltänip kilgän Muntağayğa yaşirtın küž hirpti. HYQ/101	Sıranın başı herkesten epey artta kalıp, ister istemez sallanıp gelen Muntağay'a gizlice göz kıptı.
-Ir ... -maştan	
Ämmä Qarağalpaq yirinä ayaq başır-başmaştan uq şahdıñ ulı- tǵıt varişi ũz yanına aşqınır tip his kütmäğäyni. T/185	Fakat Karakalpakistanın ülkesine ayak basar basmaz şahın oğlu, yani tahtın varisi, kendi yanına gelmek için acele eder diye beklememişti.

Nayilä apay <u>yaqtırır-yaqtırmaştan</u> zaldağı biržänbır uttı la hündürži. HYQ/58	Nayilä abla <u>gün doğar doğmaz</u> salondaki yegâne ateşi de söndürdü.
-İr ... -mäştän	
Nurixanov <u>yitir-yitmäştän</u> tuqtap qaldı. Ğ/298	Nurixanov <u>ulaşır ulaşmaz</u> durdu.
Huñğı hüžin xan <u>äytir-äytmäştän</u> Yal ämir hikirip türžü la, xänyärin hurıp alıp, işikkä taşlandı. T/91	Son sözünü han <u>söyler söylemez</u> emir Yal sıçradı ve hançerini çekerek, kapıya atıldı.
Ul yaşı <u>yitir-yitmäştän</u> üz irki mınan frontqa kitti hām huğış bütür yıldı qultıq tūbünän ük qulın üžžürüp qayttı. HYQ/83	O yaşı <u>dolar dolmaz</u> , kendi iradesiyle cepheye gitti ve savaşın bittiği yıl koltuğa kadar eli kopup geri döndü.
-Ür ... -maştan	
Taranan metinlerde ekin bu şekilde örnekle karşılaşılmadı.	
-Ür ... -mäştän	
Üşü hüžžär äytılıp <u>bütür-bütmäştän</u> , Bibinur tuqtanı. Ğ/195	Bu sözler <u>biter bitmez</u> , Bibinur durdu.
Batqaqqa äwırılıp bütkan yirgä <u>tüşür-tüşmäştän</u> qar yänä irip bütü. T/127	Bataklığa dönüşen yere <u>düşer düşmez</u> kar yine eridi.

-mAštAy Zarf-Fiil Eki
(-ržAy, -IržAy... zarf-fiilinin olumsuzu)

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **–maštay** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile sonu ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **–mäštäy** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-maštay	
Xūžayım, qabat <u>barmaštay</u> bulıp qayıtp kittim. Ğ/377	Allah'ım, tekrar <u>gitmeyecekmiş gibi</u> geri döndüm.
Tuqtaqmış mınan Timirlängitñ duşlığı māñgı <u>ayırılmaštay</u> bulıp başlanğaynı bit. T/26	Toktamış ile Timurlenk'in dostluğu hiç <u>ayrılmayacakmış gibi</u> başlamıştı.
-mäštäy	
Hüžsän Yapparov his <u>tıñılıq birmäštäy</u> <u>bulıp kilä inĭ</u> . Ğ/180	Geveze Yapparov hiç <u>huzur vermeyecekmiş gibi</u> geliyordu.

-mAy Zarf-Fiil Eki
(-p, -Ip... zarf-fiilinin olumsuzu)

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-may** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile sonu ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-mäy** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zarflar oluşturur:

1.a. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar yapar:

-may	
Aşamay yaşap bulmay. Ğ /18	Yemedən yaşanmaz.
İngän hayın bufettan sigaret almay kitmäy. Ğ/47	Her girdiğinde büfeden sigara almadan gitmez.
Uylamay äytän — awırmay ülgän tiyžär. Ğ /112	“ Düşünmeden konuşmuş, hasta olmadan ölmüş” derler.
Kolxozsılar külp tuyğas, asıqtırmay ğına hüž başlanı. Ğ /38	Kolhozcular gülünce, acele etmeden konuşmaya başladı.
Bına xäžir min hıžgä His biräwžän tayşanmay , Zavodsığa hatılğan Türäläržän qawşamay Hüyläp biräm barıhın. BXİ-V/257	İşte şimdi ben size Hiç kimseden çekinmeden , Fabrikatörlere satılmış Törelerin dışına çıkmadan Söylüyorum hepsini.
Bında kilip, üyalmay hüž hüyläğan bulahın tağı! Ä /24	Buraya gelerek, utanmadan söz söylemiş olursun yine.
Buranbay asıqmay ğına yawap birži. Ä/114	Buranbay acele etmeden cevap verdi.
His ün, tawış sığarmay tıñlağan yığittäržiñ küžinän irikhıžžän yäş ağa inı. T/149	Hiç ses soluk çıkarmadan dinleyen yiğitlerin gözlerinden istemeyerek yaş akıyordu.

Tik bîžgä irtägänän dä qaldırmay üžindîñ fikrindî bildir. Ä /180	Yalnız bize yarın olmadan kendi düşünceni bildir.
Tümändärži tarqatmay urman Aryağına alıp sıǵıǵıž! T/23	Tümenleri dağıtmadan ormanın öbür tarafına alınız.
Saşa iptäštärinñ artınan küžin dä almay qarap yattı. TÄ-5/179	Saşa arkadaşlarının ardından gözünü alamayıp baktı.
-mäy	
Bıǵa tiklîm kürinmäy ışıqlanıp yatqan ikän. Ğ/157	Bu zamana kadar görünmeden , sipere saklanmış.
Ural tawžı mäñgî düşmanğa birmäy küž kîwîk haqlağan batırzaržın isimñ biräm-biräm hananı. T/78	Ural, daǵı ebedî düşmanlara vermeyip gözü gibi koruyan kahramanların isimlerini birer birer saydı.
Ni işlärgä bilmäy , äwliyä yiržin qap urtahında yaşap qararğa qarar itkän. BÄT/68	Ne yapacağını bilmeden , evliya yerin tam ortasında yaşamaya karar vermiş.
Bıl bälänän nisik qütülürğa bilmäy , şah, awırlı qızın timir handıq işinä biklätip, diñgîžgä taşlata. BÄT/247	Bu beladan nasıl kurtulacağını bilmeden , şah, hamile kızını demir bir sandık içine kapatıp, denize attırır.
Hüžži qayzan başlap kitirgä bilmäy , aptırıp qaldılar. Ä/29	Söze nereden başlanacağını bilmeden , şasıp kaldılar.
İyi, yırtam, tik bir şart mınan: bığundän başlap üpkäläşmäy , tatıw ğına yaşayhıǵıž. Ğ/121	Tamam, yırtarım, tek bir şartla: Bugünden itibaren birbirinize kızmadan , tatlı tatlı yaşarsınız.

1.b. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar yapar:

Bašta tanımay , bir-birihnä qaraşıp turalar. Ä /200	İlk önce tanımayıp , birbirlerine bakıp dururlar.
Yawızlıqtarı üsün ağalarınan üs almay , atahı xaqına ğäfü itä. BÄT/108	Kötülükleri için ağabeylerinden öc alamayıp , babasının hatrına affeder.

Unıñ hüyüklü Răşit lă şul atahınıñ kiriliginä, komsomolliq namışın xurlağan äsı hüžžärinä tüžä almay , Türküstan yağına sıgıp kitti. Ä /181	Onun sevgili Răşit'i, şu babasının inadına ve komsomolluk namusunu horlayan kötü sözlerine sabredemeyip , Türkistan taraflarına çekip gitti.
Legendala hüylänıwınsä, Qırqut yäştän uq, kışi ğümırınıñ qışqalıǵı mınan his rizalaşmay , ülmığä qarşı küřäşirgä uylağan. BÄT/70	Rivayette anlatıldığına göre, Korkut daha gençliğinde, insan ömrünün kısalığını kabul etmeyip , ölüme karşı mücadele etmeyi düşünmüş.
Min, qapqa tübündä ğinä qarap türüwıma qänäğät itmäy , uramğa sıqtım. Ä /30	Ben, kapı dibinden bakmama kanaat etmeyip , sokağa çıktım.
Küž tüywın kütärä almay , tülpar ülä. BXİ-I/59	Nazar değmesini kaldıramayıp , Tulpar ölür.

1.c. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar yapar:

Üzaqlamay maşınanıñ ğıwlap qužǵalıp kitkänligi işitildi. Ğ /15	Çok geçmeden arabanın gürültülü bir şekilde hareket ettiği işitildi.
Däwlät küp tä ultırmay sıgıp kitti. Ä /180	Däwlät çok da oturmayıp çıkıp gitti.
Xäzrät tä, üzaq türmay , käyifhızlänip sıgıp kitti. Ä /28	Beyefendi de, uzun kalmayıp , keyfini kaybedip çıkıp gitti.
Artıq küñil mäşğül itirlık iş bulmağas, üzaq ta ultırmay , bütäbız žä yuqlarğa yattıq. Ä /42	Artık gönlü meşğül edecek bir iş olmayınca, uzun vakit oturmadan , hepimiz de uyumak için yattık.
Üzaqlamay qunaqtar kilir. Ä /75	Çok geçmeden misafirler gelir.
Ämmä hüž tamamlanmay şunda üžüldü. T/40	Fakat söz bitmeden oradan ayrıldı.
Äytäm, razvedçiktar kürmäy qaytqandar. TÄ-5/178	Söyleyeyim, casuslar görmeden dönmüşler.
Küp tä ütmäy yiltırätip Barşı kiltırzilär. T/35	Çok geçmeden çabucak Barş'ı getirdiler.

His b�r kişi m�n�n <u>h�yl�shm�y</u> , y�qlarğa yattım. � /109	Hiçbir kimseyle <u>konusmadan</u> , uyumak için yattım.
�g�r �� ���n <u>k�rm�y</u> , h���n t��laha�, ısınlap ta b�l ��r kişi i��n tip uylar��! �/74	Eğer kendisini <u>görmeden</u> , s���n� dinlersen, gerçekten de bu büyük bir adamı, diye düşünürsün.
��l h�������n hu� <u>k�p t� �tm�y</u> , idara �lti��� buldı. � /183	Bu s��lerden sonra, <u>�ok da geçmeden</u> , idare toplantı oldu.

2. –rAQ derecelendirme ekini alarak fiillerin h l zarfını yapar:

B�� qala tip aw�� h�w� t�g�b��,— tip <u>uylamayraq</u> �sqındır��. �/46	“Biz ��hir diye ağzımızın suyunu akıtıyoruz.” diye <u>düşünmeden</u> laf etti.
��lman haman <u>a��na kil� almayraq</u> kabinet �rt�h�nda ba��p t��ra in�. �/126	��lman hemen <u>aklı başına gelemeyip</u> odanın ortasında kala kalmıştı.
<u>Uylamayraq</u> h�� �ytt�m �ik�ll�... �/197	<u>Düşünmeden</u> konuştum herhalde...
���a aldanıp, <u>abaylamayraq</u> qalha�, tama���nd� �t��rh���. HYQ/90	Buna aldanıp, <u>farkına varmadan</u> kalırsan a��z�n� yakarsın.

-mAyInsa Zarf-Fiil Eki
(-p -Ip... zarf-fiilinin olumsuzu)

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **–mayinsa** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile sonu ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **–mäyinsä** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zarflar oluşturur:

1.a. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar yapar:

-mayinsa	
Ülgäs tä kilışmäyım! — tinı tıǵıhı, <u>bürölüp qaramayinsa</u> . Ğ/67	“Öldüğünde de anlaşımam!” dedi diğeri, <u>dönüp bakmadan</u> .
«Ah, sibär, şaytan algırı, sibär!.. — tip uylanı Ğilman, küžžärin qızžan ayıra <u>almayinsa</u> . Ğ/84	“Ah, peri, şeytan götürsün, peri!..” diye düşündü Ğilman, gözlerini kızdan <u>ayıramadan</u> .
Mäwsilä Taştımıržı itäǵınän <u>ısqındırmayinsa</u> , alğa äyžänı. Ğ/149	Mäwsilä Taştımır’i eteğinden <u>bırakmadan</u> , ön tarafa çekti.
- Mäwsiläm, Balşışmä!.. — tip, his <u>yahıqmayinsa</u> , bır ük hüžžı qabatlay ža qabatlay. Ğ/151	Hiç <u>bıkmadan</u> “Mäwsiläm, Tatlım!” şeklindeki bir sözü tekrarlar da tekrarlar.
Yıǵıt, hüqlanıwın <u>yäşirä almayinsa</u> , başın sayqanı. Ğ/155	Delikanlı, hayranlığını <u>gizleyemedən</u> , başını salladı.
Himıž quyzıñ ğümırı qışqa bula, — tinı hām uğa <u>kütärilip tä qaramayinsa</u> ütöp kitti. Ğ/269	“Semiz koyunun ömrü kısa olur.” dedi ve <u>böbürleden</u> geçip gitti.
Bır ni žä <u>añlamayinsa</u> , min unıñ artınan kittim. TÄ-6/119	Hiçbir şey <u>anlamadan</u> , ben onun peşinden gittim.

Şul vaqıt Vălimă äb'y, şıpırt qına kilip, qūlağın işikkä quya ikän dä ularzıñ hüžžärin, bırıñın dä qaldırmaynsa , tıñlap tūra ikän. Ä /131	O an Vălimă nine, sessizce gelip, kulağını kapıya koyarmış ve onların sözlerinin hiçbirini kaçırmadan dinler dururmuş.
Başqurt ırwžarınıñ bürüñgü babaları bulıp işäplängän legendar uğıž, qıpsaq şacäräläržä yazma traditsiyalar qışahında ğına qalmaynsa , bütän türki xalıqtarındağı kīwīk, awıž-tıl epik traditsiyalarına la küsä. BÄT/135	Başkurt uruklarının eski ataları olarak kabul edilen tanınmış Oğuz ve Kıpçak şecerelerinde, yalnız yazılı ananeler çerçevesinde kalmayıp , bütün Türk topluluklarında olduğu gibi, sözlü epik ananelere de geçer.
Ul üyžüñ yūrtqa qarağan bır täžrähiniñ qapqastarın yapmaynsa qaldırırğa quştı. Ä /130	Evin avluya bakan pencerelerinden birinin kapaklarını kapatmadan bıraktı.
Min bılarzıñ şunday zähärlı hüžžärin, tūrtmä tildärin işitkäs, tüzä almaynsa , ğärlänip qayıtp kittim. Ä /33	Ben bunların bu şekildeki kötü ve dikenli sözlerini işitince, gereğini yapamadan , utanıp geri döndüm.
-mäyinsä	
Mazutlı qulın ni işlätürgä bilmäyinsä , aptırap tūrğan yığıtıñ qulın üži tütüp aldı Qızıqay. Ğ/72	Mazot bulaşmış olan ellerini ne yapacağını bilmeden , şasıp kalan yiğidin elini tuttu Qızıqay.
Ğäfär aqıllım, atıñdı tuğarıp, yähätläp arbağa küsirip yik!- tıñ ul küž yäštärin yäşirmäyinsä . HYQ/57	“Ğäfär akıllım, atının koşumlarını çıkarıp, çabucak arabaya götürüp koş.” dedi o, göz yaşlarını gizlemeden .
Atayığıž mınän bırgä hunarğa yūrūmäyinsä , niñä üyžä ultırähıñ?TÄ-5/5	Babanızla birlikte ava gitmeyip , ne diye evde oturuyorsunuz?
Üži, buş vaqıtın nisık ütkärirgä bilmäyinsä , yılğa buyına kirı tūştı. TÄ-6/79	Kendisi, vaktini nasıl geçireceğini bilmeden , nehir boyuna geri geldi.
Bıl şişmāñı, bır tamsı hıwın da birmäyinsä , un ikı başlı qart dıyıw haqlap yata ikän, ti. TÄ-6/19	Bu su kaynağını, bir damla dahi suyunu vermeden , on iki başlı yaşlı bir dev korurmuş.

Taralışqan bızawžarına <u>ig̃tibar itmäyinsä</u> , ilägä-yıǵıla tütün sıqqan yaqqa yügırži. TÄ-6/ 60	Dağılan buzağlarına <u>dikkât etmeden</u> , düşe kalka duman tüten tarafa koştı.
Bıl ni müğcizä?- tinı Yänüžaqqa, ğäcäpläniwın <u>yäşirmäyinsä</u> . T/223	“Bu ne mucize?” dedi Yänüžaq’a, şaşkınlığını <u>gizlemeden</u> .
Batşa iştiñ aın <u>tüşünüp bütümäyinsä</u> farmanın birži. T/170	Padişah işin aslını <u>anlamadan</u> fermanını verdi.
Yänüžaq <u>ikilänmäyinsä</u> yawap birži. T/214	Yänüžaq <u>ikiletmeden</u> cevap verdi.
Küriniwınsä, bıl hüžžär başqurt tılındä mäğänäläri <u>üzgärmäyinsä</u> haqlanğan häm äligi kündä lä bik aktiv qullanıla. BÄT/45	Görüntişe göre, bu sözlerin anlamları Başkurt dilinde <u>değişmeden</u> korunmuş ve günümüzde hala kullanılmaktadır.
Bıl ni müğcizä?- tinı Yänüžaqqa, ğäcäpläniwın <u>yäşirmäyinsä</u> . T/223	“Bu ne mucize?” dedi Yänüžaq’a, şaşkınlığını <u>gizlemeden</u> .
Xan awžan qaytqas, qatınıniñ qız bala tabıp, unı <u>ültirmäyinsä</u> , ulına birip yibäriwın işitkäs, asıwlanıp bisähiniñ bütüna uq mınän atıp yaralay. BÄT/309	Han avdan döndüğünde, karısının bir kız çocuğu dünyaya getirip, onu <u>öldürmeyip</u> , oğluna verip gönderdiğini duyunca, sinirlenip karısının bacağına okla vurup yaralar.
Qarsıq bıl hırawğa bütünläy <u>yawap birmäyinsä</u> , tup-tura üziniñ yümüşün äytip haldı. TÄ-6/ 247	İhtiyar kadın bu soruya tam olarak <u>cevap vermeden</u> , doğrudan kendi görevini söyledi.
Nä äytirgä <u>bilmäyinsä</u> , Urınınan qužğalğan. BXİ-V/74	Ne diyeceğini <u>bilmeden</u> , Yerinden kalktı.

1.b. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar yapar:

Bir üži, xalıq fikiriñ <u>hanğa huqmayinsa</u> , dünya butay. Ğ/244	Bir tek kendisi, halkın fikrine <u>saygı göstermeyip</u> , dünyayı karıştırır.
Kürtkä batqan ayağın <u>sıgara almayinsa</u> ul yūztübän yığılıp kitti. T/56	Kürtüne batan ayağını <u>cıkaramayıp</u> yüz üstü yığılıp gitti.

Şulay ža bığa ğına <u>ısanmayınsa</u> ikınsı tanış ofitseržan hūranım. T/162	Böylece buna da <u>inanmayıp</u> ikinci bir tanıdık subaydan sordum.
Rāxmāt, apay,— tinī ul da, şım ğına ultırıwın <u>kiliştürmäyinsä</u> . Ğ/116	“Teşekkürler, abla” dedi o da, sessizce oturuşunu <u>yakıştıramayıp</u> .

1.c. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar yapar:

Äžiräk tınıslanğansı başıp türžü la, Nāfisä yanına <u>tuqtalıp ta tūrmayınsa</u> , tışqa atıldı. Ğ/127	Biraz sakinleşinceye kadar yürüdü ve Nāfisä’nin yanında <u>kalmayıp</u> , dışarı fırladı.
Pokamis, iştär şäp- tinī Ğäyzulla, Xismätullanıñ hūrawın <u>kūtūp tūrmayınsa</u> . TÄ-6/ 97	“Pokamis, işler harika” dedi Ğäyzulla, Xismätulla’nın sormasını <u>beklemeden</u> .
Sosin, unıñ iñbaşınan qulın <u>almayınsa</u> , hüžin dawam ittiržı. TÄ-6/ 234	Sosin, daha en baştan onun elini <u>sıkmadan</u> , sözünü devam ettirdi.
Sarayğa yä <u>xuca bulmayınsa</u> , yä huğış yulında <u>ülmäyinsä</u> tınmas ul. T/96	Ya Saray’a <u>sahip olmadan</u> veya savaşta ölmeden huzur bulmaz o.
Bibinur <u>işi lä kitmäyinsä</u> , üştäldä yatqan žur aşxana bısağın tiğñä hužžı. Ğ/219	Bibinur <u>aklı başından gitmeden</u> , masada duran büyük mutfak bıçağını diğerine uzattı.
Ğabdraxmanov hüžin <u>äytıp bütmäyinsä</u> tuqtap qaldı. TÄ-6/ 234	Ğabdraxmanov <u>sözünü bitirmeden</u> durup kaldı.
Şul <u>vaqıt ütmäyinsä</u> yanıma bīrāw žä kilmähin. T/6	<u>Zaman geçmeden</u> yanıma kimse gelmesin.
Qırq kün <u>ütmäyinsä</u> , tündä uttı hündirirgä yaramay. BXİ-I/327	Kırk gün <u>geçmeden</u> , geceleyin ateş söndürmek iyi değildir.

2. –raq derecelendirme ekini alarak fiillerin hâl zarfını yapar:

Üžı lä <u>uylamayınsaraq</u> qılandı şul. Ğ/320	Kendisi de <u>düşünmeden</u> yerine getirdi.
---	--

-mAysA Zarf-Fiil Eki
(-p, -İp... zarf-fiilinin olumsuzu)

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **–maysa** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile sonu ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **–mäysä** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zarflar oluşturur:

1.a. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar yapar:

-maysa	
Qûrândî lâ almaysa, Yânînan artıq kürmäysä, Qûr'ân üsûn utqa inîp, Üžin şahit <u>qılmaysa</u> , Dünya malın qızğanıp, Qûrândî utqa taşlap, Günah-şümlüq tüşürlük Yaman işti işläğan. BXİ-V/248	Kur'ân'ı da almadan, Canından üstün görmeden, Kur'ân için ateşe girip, Kendini şahit <u>etmeden</u> , Dünya malını esirgeyip, Kur'ân'ı ateşe atıp, Günaha girecek Kötü iş işlemiş.
Kişî attarınan <u>qalışmaysa</u> , Nisîk itîp kînâ işlär ul? Ä /149	İnsan atlarından <u>geri kalmadan</u> , Nasıl olur da çalışır?
Qayhı bîr iptäştär, nasarlîq işlähälär žä, turanan-tura üžžärî <u>tanmaysa</u> , iptäştärinîñ küžînä qarap hüyläp birîrgä qurqıp, ğäyiptärin yaşırıp yürüyzär. HYQ/130	Bazı arkadaşlar, kötülük işleseler de, açıkça kendileri <u>inkâr etmeyip</u> , arkadaşlarının gözüne bakarak söylemeye korkup, suçlarını saklamaktalar.
<u>Yüqlamaysa</u> , tünü buyı hinî arbağa ultırtıp, awıldan alışta başıw yulı buylap qıñğırav sınılatıp sabıp yürürmün dä tañ aldınan kirî urınına iltıp taşlarımın... HYQ/163	<u>Uyumayıp</u> , gece boyu seni arabaya koşup, köyden uzakta tarla yolu boyunca çan çalarak koştururum ve şafak öncesi geri yerine getirip bırakırım.

<u>Aşıqmaysa</u> ğına kildī lā ul. Ä /140	Yalnız <u>acele etmeden</u> geldi o.
Aldına žur <u>maqsat quymaysa</u> , bäläkäy maqsatqa la irişip bulmay. HYQ/148	Önüne büyük bir <u>hedef koymadan</u> , küçük hedefe erişilmez.
-mäysä	
Ällä, <u>irīnmäysä</u> , barayımmı Kük bīyānīñ xälīñ bīlīrgä? Ä /149	Bilmem, <u>erinmeden</u> , geleyim mi Boz kırsağın durumunu öğrenmek için?
Tawğa qarşı arbanan <u>tüşmäysä</u> , Attarızı yara, ti, alama! Ä /149	Dağa doğru arabadan <u>inmeden</u> , Atları gruplara ayırır, kötü!
Ul üžinīñ iptäş qūştarı, yanwaržarı arahında üštī, üžinīñ ni üšün bılay yañğız ikänin <u>bīlmäysä</u> üštī. BXİ-V/204	O arkadaşları kuşlar ve hayvanlar arasında büyüdü, kendisinin niçin böyle yalnız olduğunu <u>bilmeden</u> büyüdü.

1.b. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar yapar:

Läkin tawlı yulda üsürhüñ <u>üşmaysa</u> . Ğ/175	Lakin engebeli bir yolda (daha) <u>düşmeden</u> düşersin.
Ul atmaha, min qūştū Küžžän <u>yažlıqtırmaysa</u> , Ata halıp ala inīm, Minän alışlaşqansı. BXİ-V/69	O vurmasa, ben kuşu Gözden <u>kaçırmadan</u> , Vurur idim, Benden uzaklaşıncaaya kadar.
Qūrändī lā <u>almaysa</u> , Yäninän artıq kürmäysä, Qūr'än üšün utqa inip, Üžin şahit qılmaysa, Dünya malın qızğanıp, Qūrändī utqa taşlap, Günah-şümlüq tüşürlük Yaman işti işlägän. BXİ-V/248	Kur'ân'ı da <u>almadan</u> , Canından üstün görmeden, Kur'ân için ateşe girip, Kendini şahit etmeden, Dünya malını esirgeyip, Kur'ân'ı ateşe atıp, Günaha girecek Kötü iş işlemiş.

2. –rAQ derecelendirme ekini alarak fiillerin hâl zarfını yapar:

-Xanım, bıl ildññ xalqın yıyžıq- tip kilip şıbırlanılar Timirlängkä, unuñ tärän uyınan ayırırğa <u>bažnatlanmaysaraq.</u> T/38	“Hanım, bu ülkenin halkını topladık” diye gelip fısıldadılar Timurlenk’e, onu derin düşüncesinden ayırmaya <u>cesaret edemedən.</u>
---	--

-mAysI Zarf-Fiil Eki
(-p, -Ip... zarf-fiilinin olumsuzu)

(Bir ünsüzle biten kalın ünlülü fiiller ile kalın bir ünlüyle biten fiillere ekin **-maysı** şekli; bir ünsüzle biten ince ünlülü fiiller ile sonu ince bir ünlüyle biten fiillere ekin **-mäysİ** şekli getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zarflar oluşturur:

1.b. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar yapar:

-maysı	
Ällä añlap, ällä <u>añlamaysı</u> , Qulaqtarziñ ižinä başqan. Ä /142	Bilmem anlayıp, bilmem <u>anlamadan</u> , Kulakların, ¹⁴ izinde yürümüş.
Yüqlay inñ qay saq yatqan kilış, <u>Qužğalmaysı</u> , al tañ atqansı. Ä /147	Uyuyordu, bir zaman, yattığı şekilde, <u>Kımıldamadan</u> , kızıl tan atana kadar.

1.b. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar yapar:

- mäysİ	
Taşlap üyñn, sıgıp kitkäs şulay, <u>Kİrgİhİ kilmäysİ</u> kolxozğa, Ni bulha la, vaqıt uzhın tiyıp, İşkä barıp kİrži sovxozğa. Ä /144	Bırakıp evini, çıkıp gidince böyle, <u>Gİresi gelmeyip</u> kolhoza, Ne olsa da, vakit geçsin diye, İşe gidip girdi sovhoza.

1.c. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar yapar:

Ällä ni <u>yibärmäysİ</u> . Ä /281	Bilmem ne <u>göndermeden</u> .
---	---------------------------------------

¹⁴ Zengin, toprak ağası

-Sültan bĭr žä şayarıp <u>timäysĭ</u> ... T/197	Sultan bir de şımarıp <u>demedēn</u> .
Bĭyžiñ acarın <u>kürmäysĭ</u> , Attan tüşmäš kişimĭn! BXĭ-V/49	Beyin gücünü <u>görmeden</u> , Attan inmeyen bir kişiyim.
Alañ üžim <u>kürmäysĭ</u> , Unıñ sırn <u>bilmäysĭ</u> , Qul tamırın tütmaysı, Atım mĭñp, ikĩñdĩñ Arağıžğa şumlũ uy Bĭr kürĭwžä halmayım, tigän. BXĭ-V/269	Açıkça kendim <u>görmeden</u> , Onun sırnını <u>öğrenmeden</u> , Elinin nabzını tutmadan, Atıma binip, ikinizin Arasında endişeli bir fikri Bir defa görmekle bırakmam,demiş.

-mışkâ Zarf-Fiil Eki

(Yalnız “kür-”, “ışt-”, “bıl-” ve “hiž-” fiillerinin olumsuz şekillerinde ve “halış-” fiilinden önce kalıplaşmış olarak ekin **-mışkâ şekli** kullanılır.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-mışkâ	
İkîbîž žä sitkâ qarap kürmämışkâ halışıp uža inîk. HYQ/138	İkimiz de dışarıya bakıp görmemiş gibi yaparak yanından geçtik.
Sibägätullina la, xatta baş vracıñ üžî lä bını ışitmämışkâ halıştı. Ğ/336	Sibägätullina da, hatta başhekimin kendisi de bunu ışitmemiş gibi davrandı.
Üžî lä hižä, tik hižmämışkâ halışa inî, äli unıñ üşü qız mınän hüyläşkiñ kilä. Ğ/197	Kendisi de farkeder, lakin farketmemiş gibi davranıyordu, şimdi bu kızla konuşmak istiyor.
Züfär Năfisä turahındağı hüžžî ışitmämışkâ halıştı la quyži, hüžžî yurıy Măwsilä tirähindä quyırttı. Ğ/289	Züfär, Năfisä hakkındaki sözleri ışitmemiş gibi davrandı, sözü kasten Măwsilä tarafına çekti.
Bütähî lä külä, läkin bîr Yapparov qına ışitmämışkâ halışa, Züfärgä hüž quşıp mataşa inî. Ğ/67	Hepsi güler, lakin bir Yapparov duymamış gibi davranır, Züfär’e laf atıp takılır.
Kirîhînsä, ışitmämışkâ halışıp, qıştawın bildi. Ğ/104	Tam aksine, ışitmemiş gibi davranıp, sıkışıklığını anladı.
Tîgîhî ışitmämışkâ halıştı, sınayağına kofe üştäni. Ğ/ 471	Diğeri, ışitmemiş gibi davrandı, fincanına kahve ekledi.
Xan bilmämışkâ halıştı. T/36	Han anlamamış gibi davrandı.

-mişləy Zarf-Fiil Eki

(Yalnız “äyt-” fiilinde kalıplaşmış olarak ekin **-mişləy** şekli kullanılır.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

Xäžir indī Yŭžšışmälä, kolxoz predsedatelī <u>äytmışläy</u> , tik ŭž kışılär gĭnä qaldı, yäğni ısın patriyottar. Ğ/20	Şimdi Yŭžšışmä’de, kolhoz başkanının <u>söylediği gibi</u> , yalnız kendileri kaldı, yani gerçek vatanseverler.
Bŭžrälänip ap-aq muyınına harılğan yŭmşaq harı sästärī, imhındırıwsı irindärī, năfis İyăğī, yarım asıq qabarınqı kükräktärī yĭğittī, ŭžī <u>äytmışläy</u> — küptī kürgän bulıwına qaramaştan, äsir itkäynī. Ğ/49	Kıvrır kıvrır olup bembeyaz boynuna dolanmış sarı saçları, iştah açıcı dudakları, nefis çenesi ve yarı açık dolgun göğüsleri delikanlıyı, kendisinin <u>söylediği gibi</u> , çoğunu görmüş olmasına rağmen, esir etmişti.
Ul bit, şul hin <u>äytmışläy</u> , ŭžaq yăşây tŭrğan nămä tŭğil indī. Ä /170	O, ne de olsa, <u>söylediğin gibi</u> , uzun süre yaşamış şey değil.

-p, -İp Zarf-Fiil Eki

(Kalın ve ince ünlülerle biten fiillere ekin **-p** şekli getirilir. Ünsüzlerle biten düz-geniş-kalın, düz~dar-kalın ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ı-** ünlüsü; ünsüzlerle biten düz-geniş-ince, düz-dar-ince ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-i-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ü-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ü-** ünlüsü getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek zarflar oluşturur:

1.a. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar yapar:

-p	
Bınıhın ığtibarlap tıñlağas, min dä ayırzım. Ä/96	Bunu dikkâte alarak dinleyince, ben de fark ettim.
Aqsa, säy, şakar bulğan kündü biräy duşın parlap qunaqqa saqıra. Ä /59	Paranın, çayın ve şekerin olduğu gün birkaç dostunu çift olarak misafirliğe çağırır.
Ular artınan biş-altı candarm yäyawlöp użı. Ä /124	Onların arkasından beş altı jandarma yaya olarak geçti.
Kükröp yawğan yaǵı yamǵırzar... Ä /134	Gürleyip yağan yaz yağmurları...
Aralaş baraban uhıldap kürhünüp quya. HYQ/3	Arada sırada davullar uğuldayıp gürlüyor.
Yabalaqlap yawğan yıpşık qar yawrınımdı başa, tübämä lıpaşıp yatıp, başımnı tübäniräk iyä bara. HYQ/3	Lapa lapa yağan sulu sepken kar omuzlarımı kaplayıp, tepeme birikerek başımı epey eğmeme sebep oluyor.
Ularzı türlüsä dawalap qarağandar, tik hawıqmağandar. BÄT/88	Onlara türlü şekillerde isteyerek bakmışlar, yalnız iyileşmemişler.

Qunaqtarǵı bıyıp, uynap , yırlap qarşı alabız. BXI-I/203	Misafirleri dans edip, oynavıp , şarkı söyleyerek karşıyoruz.
-İp	
Bız Başqırttar, urısqı la, bütängä lä baş ĩymäy, üž yirıbızgä, hıwzarıbız, urmandarıbızgä üžibız xuca bulıp , xandarıbızǵı aq kıyızgä üžibız kütärip, üžibız bılğänsä häm üžibız tılğänsä yäşäw üşün küräşäbız. T/175	Biz Başkurtlar, Rus'a da diğerlerine de baş eğmeden, sularımız ve ormanlarımıza kendimiz sahip olup , hanlarımızı ak keçeye kendimiz oturtup, ¹⁵ kendi bildiğimiz gibi ve kendi dilediğimiz gibi yaşamak için mücadele ediyoruz.
Künñil büşkürgäs, yin hızganıp işkä tütündü. T/7	Gönlü biraz yatısınca, kollarını sıvayıp işe sarıldı.
Yırlasıp , küñil asıp ultıra turgas, kis tungä awıştı. T/52	Şarkı söyleyip eğlenirken akşam geceye döndü.
Päyğämbär düğa qılıp , sultandın tılğın ütäy zä üzi yolına kitip bara. BÄT/201	Peygamber dua edip , sultanın isteğini yerine getirir ve kendi yoluna gider.
Xälhiz yigit zindanda işkä kilä almay yatqanda, tüşündä bir qız kürä, läkin unın mınan üşrasıp hüyläşä almay qala. BÄT/221	Gücü tükenen yigit zindanda şuursuz bir halde yatarken, düşünde bir kız görür, lâkin onunla yüz yüze gelip konuşamaz.
Başın iki usı isınä alıp , türlü plandar qurıp qaranı. Ä /180	Başını iki avucunun icine alıp , türlü planlar tasarlayarak baktı.
Unın üñünä utlı kişaw tuğıp butayhın da sıgarıp atahın. Ä /183	Onun inine kızgın bir maşa sokup karıştırıyorsun ve cıkarıp vuruyorsun.
Bıl qandı işhägiz, hızgä arışlan küş inäsäk tä, yigit bulıp yitäsäkhigiz. TÄ-6/12	Bu kanı içerseniz, size aslan gücü verecek ve bir yigit olarak yetişeceksiniz.
Ata hüžin yıqmağan Ural tiñdäşi yuq batur yigit bulıp üşip yitkän. TÄ-6/ 13	Baba sözünü kırmayan Ural eşi benzeri olmayan bir bahadır olarak büyümüş.
Läkin ul yıyılğanda, Nemets haldatı la qaplanıp barıp tüştü. TÄ-5/174	Lâkin o toparlanınca, Alman askeri de yere kapaklanıp düştü.

¹⁵ Türklerde hükümdarlı alameti

Bir kündü Muxämmätulla babay, <u>ıǵı-zıǵılanıp</u> , yalan azbarzan sıqmanı. TÄ-6/ 103	Bir gün Muxämmätulla dede, <u>yaygarayı koparıp</u> , ahırdan hiç çıkmadı.
Hıǵğa hıylap birǵğa İlsı <u>bulıp</u> kildim min,- Tiyip hüžin bütkan huñ, Bıl biş ırwı hıylaşkan. BXİ-V/41	Size söylemek için Elçi <u>olarak</u> geldim ben, Deyip sözünü bitirdikten sonra, Bu beş uruk konuşmuş.
-İp	
<u>Büžrälänip</u> ap-aq muyınına harılğan yümşaq harı sästärı, ımhındırıwsı irındärı, näfis iyäǵı, yarım asıq qabarınqı kükräktärı yığıtı, üži äytmişläy — küpti kürgän bulıwına qaramaştan, äsir itkäynı. Ğ/49	<u>Kıvır kıvır olup</u> bembeyaz boynuna dolanmış sarı saçları, iştah açıcı dudakları, nefis çenesi ve yarı açık dolgun göğüsleri delikanlıyı, kendisinin söylediği gibi, çoğunu görmüş olmasına rağmen, esir etmişti.
Qažnabayev <u>irıp kitıp</u> kreslohında bir az ultırğandan huñ, Rozanı saqırızı. Ğ/326	Qažnabayev <u>uyuşarak</u> koltuklu sandalyesinde biraz oturduktan sonra, Roza'yı çağırdı.
Sültandıñ quşıwı buyınsa kişilärži itkiläp- türtküläp <u>tünäräk itip</u> bastırzılar. T/57	Sultanın emri doğrultusunda insanları ite kaka <u>çembere alıp</u> bastırdılar.
-Üp	
Üžindä Arğınbayevqa qarşı <u>türüp</u> hüž äytirgä küs tapmanı.Ğ/271	Kendisinde Arğınbayev'a qarşı <u>durup</u> söz söyleyecek güç bulmadı.
-Üp	
Ularžan ayırılğas, Buranbayızı <u>alğa tüşürüp</u> , qaytıw yaǵına atlanıq. Ä /124	Onlardan ayrılınca, Buranbay'ı <u>önümüze katıp</u> , dönüş için yola çıktık.
Bütä şäkirttär, uğa qarap ğibrät alğan kiwık, awır <u>kürhünüp</u> , ufıldap quyzılar.Ä/22	Bütün öğrenciler ona bakıp ibret almış gibi, bir hayli <u>kederlenerek</u> oflayıp pufladılar.
Şul yiržä Ğälimä apay, huşınan yazğan kiwık, yirgä <u>büğülüp</u> tüştü.Ä/34	Burada Ğälimä abla, kendini kaybetmiş gibi, <u>bükülüp</u> yere düştü.
Şäräfi ağay yıraq <u>tüşüp</u> , iki başınan tigiz ğınä tartırğa quştı.Ä/187	Şäräfi ağabey uzakta <u>kalıp</u> , iki başından aynı anda çekmek istedi.

Ularǵı xalıq yaratıp tıñlar, quldan qulğa yürütüp uqır bulğan.BÄT/115	Onları halk meydana getirip dinler, elden ele dolaştırarak okurmuş.
Mühabät qılanıstar mınan gınä küzligin sisip hürtüp yañınan kiyzi. Ğ/270	Güzel bir hareketle gözlüğünü çıkartıp silerek yeniden taktı.

1.b. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar yapar:

Tübü bir bulıp ikı milli versiyala yaşağan bıl äşär qaraǵalpaqtarǵa Asan-Qayǵı tulǵawı bulıp haqlanha, başqurttarǵa ihä avtorı ünütülüp anonim qubayır räwişin alğan. BÄT/161	Orjinali tek olup iki milli versiyondan olušan bu eser, Karakalpaklar arasında Asan Qayǵı tulǵawı ¹⁶ olarak korunurken, Başkurtlar arasında ise söyleyeni unutulup anonim bir qubayır ¹⁷ şeklini almıştır.
Ul därtläñip işkä tütünüp ta kitti. HYQ/30	O dertlenip kendini işe verdi.
Xäzrät tä, üzaq türmay, käyifhizläñip sıǵıp kitti. Ä /28	Beyefendi de, uzun kalmayıp, keyfini kaybedip çıkıp gitti.
Bir aǵ ultırǵas, ayaqtar üyüp awırta başlanı. Ä /95	Biraz oturunca, ayaklar uyuşup acıtmaya başladı.
Yawbaşarovtı maşına tapağan! — tip qütü üsüp qısqırzı Ümürzakov.Ğ/279	“Yawbaşarov’u araba ezmiş!” diye çok korkup haykırdı Ümürzakov.
İskändärzi, Batıyzi, Aqhaq Timırzi xätürgä tüşürüp , üziniñ personajdarın ularzan üştün quya.BÄT/401	İskender’i, Batu’yu, Aksak Timur’u hatırlayarak , kendi şahsiyetini onlardan üstün tutar.
Üşülerzi qılırğa küshüz ikänimdä tüyüp awırttırǵansı tişimdä qışa inim. HYQ/47	Bunları yapmak için gücümün olmadığını hissedip acıyincaya kadar dişimi sıkıyordum.
Yänä kürşi awılğa yañı bisä izläp kitä indä. Ğ/38	Tekrar köye yeni bir eş bulmak için gitti.

¹⁶ Halk şairleinin durum hakkında şarkı veya şiir söylemesi

¹⁷ Melodisiz ır, tarihi bir vâkıayı veya kahramanı metheden şiir

Ul ayaqsı-saqıy birgän bŭqaldarŭı ışıp iŭırä, nindäyŭır lăzzättän ŭaşınır xälİNä yitŭŭŭ, üŭİN-üŭİ tŭymay, bİlmäy baŭlay. BÄT/232	O sakınin verdiŭi kadehleri icip sarhoŭ olur, her nasİlsa bu tatlılıkla kendini kaybeder ve kendi kendini duymamaya, bilmemeye baŭlar.
---	---

1.c. Fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar yapar:

Qırawbikägä qarap , hŭŭİN äytİp bŭtŭrmäy. Ä /76	Qırawbikä'ye bakıp , bir söz söylemez.
Xan da bıŭa qul quyıp , İŭlăwsİlärİN yıyıp, Bıl qatınŭa İyärtİp, Barın ŭundıq ŭŭatıp , Xŭkŭm İŭŭİN bŭtkän, ti. BXİ-V/73	Han da buna el koyup , Takipçilerini toplayıp, Bu kadına götürüp, Hepsini hemen uŭurlayıp , Kararını vermiş.
Bında kilİp , ŭyalmay hŭŭ hŭylägän bulahın taŭı! Ä /24	Buraya gelerek , utanmadan söz söylemiş olursun yine.
Biŭ ırıwŭan biŭ batır, Harayŭa kilİp , yanımda Känäŭ itİr bİy bulhİn. BXİ-V/40	Beŭ uruktan beŭ bahadır, Saray'a gelip , yanımda Danıŭacak bey olsun.
Răwİf ağay!- tinİ hăm artına la qaramay, tŭrŭp yŭŭırŭİ. HYQ/156	"Răwİf ağabey!" dedi ve ardına bile bakmadan, kalkıp koŭtu.
Ul hă tigănsİ bİr kŭr gİNă bİyănİ tŭtŭp huyŭı la, ti, ŭlkän qazın tultırıp , it haldı, ti. TÄ-6/ 27	O hemen semiz bir kısıraŭı yakalayıp keŭti ve bŭyŭk bir kazan kurdurup , iŭine et saldı.
Taŭ harıhınan tŭrŭp , yİŭİttăr attarŭı ŭlän utlarŭa yibărŭİ. T/142	Sabahın alaca karanlıŭında kalkıp , delikanlılar atları çayıra otlamaları iŭin saldılar.
Bŭrŭlŭp inİwŭän baŭqa sara qalmaŭayın. Ğ/264	Dŭnŭp iŭeri girmekten baŭqa çäre kalmamıŭtı.
Ul hŭylänă-hŭylänă kilİp kŭriŭtı. T/49	O sŭylene sŭylene gelip el sıkıŭtı.

Ular üsühü tuqtap , quldarın butay-butay hüyläşip aldılar.Ğ/252	Onlar üçü durup , ellerini ovuştura ovuştura konuştular.
--	---

2. Fiil tabanlarına gelerek tekrarlar kurması:

2.a. Aynı fiil tabanlarından tekrarlar kurup hâl bildiren zarflar oluştu:

-p	
Aqtübä bütünläy üzgäräsäk, sabınlıqtar yaylap-yaylap qurýyasaq. Ğ/240	Aqtübe tamamen değışecek, çayırılıklar sırayla kuruyacak.
İrtäğihın Vălimă äbîy Talip ağayzı ilap-ilap üğütläy hăm unday qurqınıs macaralı İştärgä qatnaşmawın ütünä, ti.Ä/131	Ertesi gün için Vălimă nine ağlaya ağlaya Talip ağabeyi öğütler ve ondan öyle korkunç maceralı işlere katılmamasını ricâ eder.
Uylap-uylap uyzarınıñ üsünä sığa almay ul.Ğ/274	Düşüne düşünə fikirlerinin sonu gelmez.
-İp	
Bıl şacărälä lä tırışıp-tırışıp tatarsa küsîrîrgä tırışqan avtor üzi hižmäştän yış qına başqırtsalap yazıwğa la tüşşip kitä. BÄT/284	Bu şecerede de özene bezene Tatarca kopya etmeye uğraşan yazar, farkında olmadan sık sık Başkurtça da yazar.
Mın nıqışıp-nıqışıp baş tarttım. TÄ-6/ 155	Ben ısrarla reddettim.
Bîyîk tawżar arahınan sıǵıp, dalalarża bürǵalanıp-bürǵalanıp şıwǵan ülü aq yılan hımaq, nažlanıp aqqan İrgîž yılǵahı Baysuratawzıñ itäǵınä tütqan kiñ taşma kiwîk äylänä lä taǵı ällä qayża aǵıp kitä.Ä/278	Yüce daǵlar arasından çıkıp, düzlüklerde kıvrıla kıvrıla hareket eden ak yılan gibi, nazlanarak akan İrgîz nehri Baysurataw’ın eteǵine takılmış kurdela gibi dolanır ve tekrar bir yerlerde akmaya devam eder.
Şulay ža qartaya barǵan hayın uftanıp-uftanıp ala iken, ti, bıl ikew. TÄ-6/ 25	Böyle yaşlandıkça oflayıp pufluyormuş , bu ikisi.

Yapparov <u>qızıp-qızıp</u> hüyłäni lä hüyłäni.Ğ/258	Yapparov <u>kızarak</u> anlattı da anlattı.
Unıñ ap-aq sästärı <u>uqmaşıp-uqmaşıp</u> qızarğan.Ğ/298	Onun bembeyaz saçları <u>karısa karısa</u> boz bir renk almış.
Atahın kürgäs, qızıqay qapıl qısqırıp, <u>yarhıp-yarhıp</u> ilanı la yibärži.Ğ/362	Babasını görünce, kızcağız âniden haykırıp, <u>heyecanlanarak</u> ağladı.
Nurixanov <u>qızıp-qızıp</u> telefonda hüyłäşä.Ğ/164	Nurixanov <u>sinirlene sinirlene</u> telefonda konuşuyor.
-İp	
Nayilä apay yäşıřıp kınä <u>ükhıp-ükhıp</u> ilawžan uža almay. HYQ/9	Nayilä abla yeterince gizleyerek <u>hıckıra</u> <u>hıckıra</u> ağlamaktan geri kalamıyor.
Bır ažžan äsä mınän qız <u>tıkälip-tıkälip</u> foto qaray inı.Ğ/207	Biraz sonra anne kız <u>dikkatle</u> resme bakıyorlardı.
-Üp	
Taranan metinlerde ekin bu şekilde örnekle karşılaşılmadı.	
-Üp	
<u>Üžüp-üžüp</u> telefon şıltıray.Ğ/296	<u>Kesik kesik</u> telefon çalıyor.
Partiya üyüşmahı mınän, kolxoz idarahı ağzaları mınän, uqıtıwsılar mınän, awıl xalqı mınän, his irınmäy, <u>tüpsüp-tüpsüp</u> äñgämälär alıp baržılar. HYQ/43	Parti teşkilatıyła, kolhoz idaresi üyeleriyle, öğretmenlerle, köy sâkinleriyle, hiç üşenmeden, <u>etrafıca</u> sohbet ettiler.

2.b. Farklı fiil tabanlarından tekrarlar kurup hâl bildiren zarflar oluşturur:

-p	
Aq hām Altın Uržanı <u>yimırıp-tapap</u> užži Aqhaq Timır. T/50	Aq ve Altın Orda'yı <u>ezip</u> geçti Aksak Timur.
Här vaqıtta Aybulattı yä şayartıp aldap, yä <u>uynap-külüp</u> , aypalaşıp yürügän Vasya bğğün künılhız inı.Ä/296	Her zaman Ayubulat'ı ya şaka yaparak aldatan veya <u>güle oynaya</u> çekiştiren Vasya bugün isteksizdi.

Şuğa tırmahın türtküläp-tartqılap bulaşa. HYQ/78	Onunla tırmıǵını itip çekerek uğraşıyor.
Sültandıñ quşıwı buyınsa kışılärži itkiläp-türtküläp tüñäräk itip bastırzılar. T/57	Sultanın emri doğrultusunda insanları ite kaka çembere alıp bastırdılar.
Baş üsünde qūyaş şul tiklīm nažlap-irkäläp yılmaya, nur hibä inī.Ğ/34	Baş ucunda güneş böyle nazlana nazlana gülümsüyor, nur saçıyordu.
Sünki yazmış unı irkälämäni: qaqqılap-huqqılap üštürži, äžäm ittī.Ğ/106	Çünkü kader ona gülmedi: İte kaka büyüttü, adam etti.
Awızın-mürünün ballap-maylap tūthañ, Distanov hinñ qulda,— tigäyni Ažnağül Hibätoviç.Ğ/123	Ağzını burnunu yağlayıp ballarsan , Distanov senin elinde, demişti Ažnağül Hibätoviç.
Ul hırlap-maturlap işlängän arbağa inip ultra. HYQ/161	O güzelce işlenmiş arabaya girip oturur.
-İp	
Ural batır, babay mñnän xuşlaşıp-amanlaşıp , Tırıhıw yulı mñnän kitip barži, ti. TÄ-5/7	Ural Batır, ihtiyar ile vedalaşıp , Ab-ı Hayat'ı aramaya gitti.
Ural tırışıp-tırmaşıp batqan yirñnän sıqtı la yañınan Aqbužatqa barıp atlandı, ti. TÄ-5/7	Ural üstün bir çaba gösterip battığı yerden çıktı ve yeniden Aqbužat'a gidip bindi.
Näfisä unıñ şaşıp-tilirip Aqnüğüştä hıw ingänin küž aldına kiltürži.Ğ/167	Näfisä, onun kendini kaybederek Aqnüğüş'te suya girdiğini gözünün önüne getirdi.
Yuldağında qarşılıq kürhätıwsı bütä küštärži qırıp-qıyratıp kilgän bıl yaw awıl-qalalarži yimiriw, yandırıw mñnän bırgä başıp alıngan yiržäržägi xalıqtı räximhiz talaw, yäbir-zülümğa dusar itä.BÄT/129	Yuldağı'nda karşılık gösteren bütün güçleri kırıp geçiren bu ordunun köy ve şehirleri talan edip yakmasının yanında, işgâl edilen yerlerdeki halkı acımasızca yağmalaması, onları cebir ve zulme duçar eder.
Yarar, niñä uratıp-suratıp tūrahıñ? HYQ/87	İyi de, niye bürünüp sarınıyorsun?
-İp	
Kürşı bit, kırıp-sığıp yürüy.Ä/152	Komşu, girip çıkıyor.

Kistäržin bir kisindä, Nayilä apay tûpkû bülmalä yitil lampä yaqtında, başın uslap, kitap uqıp ultırğanda, Xämäyžin bisähı yillänip-dawıllanıp kilip inı. HYQ/9	Bir akşam, Nayilä abla dip odada yedili lambanın ışığında, başını avuçlayarak, kitap okurken, Xämäy'in eşi fırtına gibi gelmişti.
Şulay indı, min dä FZÜ-ğa uqırğa ingändän huñ bärilip-huğılıp sit yiržäržä ğümır ütkäržim...Ğ/275	Bunun gibi, ben de FZÜ'ya okumak için girdikten sonra itilip kakılarak gurbet ellerde ömür geçirdim.
Arttarınan işik yabılıw mınän, bütä bıl nāmälärži kürip-küzätip türğan Ğülşan yığıtınıñ kükräğinä yüzün yaşıırži.Ğ/307	Arkalarından kapının kapatılmasıyla, bütün bunları görüp gözetən Ğülşan erkeğinin göğsüne yüzünü koydu.
Tıgıñı pistolettı äyländirip-tulğandırıp qaranı la baş sayqanı.Ğ/460	Diğeri tabancayı döndürüp çevirerek baktı ve başını salladı.
İrinip kınä, inäldirip-tilmirtip kınä attı qışqı üzün tündün tañı. HYQ/58	Üşenerek, yalvartıp yakartarak attı uzun kış gecesinde tanı.
Küsip-qunıp yürümäğän Yir qäžirin bilmäş.BÄT/161	Göçüp konmayan Yerin kıymetini bilmez.
Yaźmıř yildärı unı kütüwsınän ayanıs qұлğa, qұлdan ğäyyär batırğa, batırzan zatlı xanğa tiklim kütärıp-tüşürüp , üyrültüp yürütkan. BÄT/341	Kaderin rüzgârı onu çobandan zavallı köleye, köleden güçlü bahadıra, bahadırdan asil hana kadar çıkarp indirerek , hâlden hâle çevirmiş.
Ni işläp bulmahın, qızı üzibizgä kilip-kitip yürünü lä.Ğ/260	Ne yapmasın, kızı bize gelip gidip durdu da.
Qutlubayev raykom işiniñ, bigıräk tä yäygı üsür yithä, nisık tıñğıhız ikänligin äžiräk ışıtıp-kürıp bilä.Ğ/74	Qutlubayev ilçe parti komitesi işinin, bilhasa yaz zamanı geldiğinde, nasıl huzursuzluk verdiğini biraz isterek biraz görerek biliyor.
-Üp	
Taranan metinlerde ekin bu şekilde örnekle karşılaşılmadı.	
-Üp	
Tüşkä qäžärı, sabıwzan tuqtap tin alğan aralarža, bir nisä märtäbä indı Olesya mınän yığıt hüyläşıp-külüşüp aldılar. HYQ/191	Öğleye kadar, yarıştan arta kalan zamanlarda, birkaç defa Olesya ve delikanlı konusup güleştiler .

3. Birleşik fiillerin kuruluşunda görev alır:

3.a “al-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (al-)	
Şul vaqıtta ul miñä lä qarap aldı . Ä /41	O an, bana baktı .
Ul yanıma kilip, miniñ gultıqlap aldı , zalğa kirİ büržü. HYQ/142	O yanıma gelip, beni koltukladı ve salona geri götürdü.
Azaqtan asıqlanıwınsa, bızžıkıläržin utı düşmandın artilleriya bateriyaların, küžätiw punktarın, ğäskäržär tuplangan urındı sülğap alğan . XBT/ 237	Sonradan ortaya çıktığı gibi, bizimkilerin ateşi düşmanın topçu bataryalarını, gözetleme noktalarını ve askerlerin toplandığı yerleri muhasara etmiş .
Yiğit tä qızžı säyläp aldı .Ğ/14	Delikanlı da kızı görür gibi oldu .
Ayırım yäsäp alıw Qäžriyä üşün dä fayžalı bulır kiwİK inİ.Ğ/109	Ayrı yaşamak Qäžriyä için de faydalı olacak gibiydi.
Üşünde Arişlan Räxmätulloviç üşünsü qala bolnitsahına barıwı turahında hüyläp aldı .Ğ/351	O zaman Arişlan Räxmätulloviç, üçüncü şehir hastahanesine gitmesi ile ilgili konuştu .
Un iki- un üs yästäğİ malayžaržin birihİ — velosipedta, bagajnıgının artına türgäk bäyläp alğan .Ğ/400	On iki on üç yaşlarındaki çocuklardan birisi, bisikletinde; sepetinin arkasına bir paket bağlamış .
Şul vaqıtta Ğälimä apay, şälın az ğına asıp, äsäyimä lä, miñä lä qarap aldı .Ä/36	O an Ğälimä abla, biraz şalını açıp, anneme de bana da baktı .
Aryağın üžim rätläp aldım da kittim.Ä/60	Etrafını kendim düzenledim .
Unı izläp alıp , kirİ işinä tütünürğa mümkün bulha la, ul ulay itmäni.Ä/180	Onu takip edip , geri işine dönmesi mümkün olsa da o böyle yapmadı.
-İp (al-)	
Huñğı hüžin xan äytir-äytmäştän Yal ämir hikirip türžü la, xänyärin hurıp alıp , işikkä taşlandı. T/91	Son sözünü han söyler söylemez Emir Yal sıçradı ve hançerini çekerek , kapıya atıldı.

Şulay ža qartaya barğan hayın uftanıp-uftanıp ala iken, ti, bıl ikew. TÄ-6/ 25	Böyle yaşlandıkça oflayıp pufluyormuş , bu ikisi.
Ğälimä apayızı xalıq türkümü uratıp aldı .Ä/31	Ğälimä ablanın etrafını ahâli sardı .
Kıskäy ağayım Năbıy iki gınä qış kürşı awıl măžrăsähindä uqıp aldı .Ä/60	Küçük ağabeyim Năbıy iki kış, komşu köyün medresesinde okudu .
Ularžıñ küpsiligi xăžirgi zamanda qazaqtar hām qarağalpaqtar arahınan yažıp alınğan .BÄT/158	Onların birçoğu günümüzde, Kazaklar ve Karakalpaklar arasından ayrıldı .
Şulay malayžar arahında «xan» bulıp alğan Aqhaq Timır üžinñ üštünlüğün tırlısa tanita başlay, birgäläp yul başırğa, mal talarğa kırıšälär.BÄT/305	Bunca çocuk arasında han olan Aksak Timur üstünlüğünü türlü şekillerde göstermeye başlar, birlikte yol kesmeye, mal yağmalamaya başlarlar.
Bayguca mınan Buranbay qısqırıp saqırıp aldılar .Ä/98	Bayguca ve Buranbay bağırıp çağırdılar .
Bäläkäy gınä kăñäşmä yıyıp alıwıbız ixtimal.Ğ/322	Küçük bir istişare toplamamız muhtemel.
-İp (al-)	
Kräštiyändär huğışı bastırılğandan huñ baş kütäriwsiläržän tıntıp alğan türlü qağıžžar arahında şıgır dăftäržärı lä bulıp, ular dăwlät arxivtarında haqlanğandar. BÄT/358	Köylü savaşları bastırıldıktan sonra, isyancılardan toplanan kağıtlar arasında şiir defterleri de olup, bunları devlet arşivinde saklamışlar.
Unı kütärıp aldılar .Ä/34	Onu ayağa kaldırdılar .
Ular arahınan 20—30-sı yıldarža türlü urında qulyažmalaržan küsirıp alınğan altı şıgır iğtibarğa layıq.BÄT7372	Onlar arasından 20’li, 30’lu yıllarda, çeşitli yerlerdeki el yazmalarından kopya edilmiş altı şiir kıymete değer.
Züfär unıñ hüžžärin işitıp ala .Ğ/71	Züfär onun sözlerini duyar .
Qızžar, üsuna-üsuna, Qažnabayevtı almaşlap übip aldı .Ğ/368	Kızlar, coşkuyla, Qažnabayev’i sırayla öptü .

-Üp (al-)	
Mazutlı qulın ni işlätirgä bilmäyinsä, aptırap tırğan yığittıñ qulın üzi tütüp aldı Qızıqay. Ğ/72	Mazot bulaşmış olan ellerini ne yapacağını bilmeden, şasırp kalan yiğidin elini tuttu Qızıqay.
Şäräfi ağay Däwlättiñ ğazaplanıwına işinän bir aź bürsölüp alha la, tışqa sıgırlıq dārəcälä tārān qızğanısqa barıp yitmäni.Ä/177	Şäräfi ağabey Däwlät'in sinirlenmesine içinden biraz üzülse de dışarı vuracak derecede derin bir kedere ulaşmadı.
Näfisä unıñ biläğinä tütünüp alğaynı , başı mınan yawrınına hıyındı.Ğ/92	Näfisä onun bileğine sarılmıştı , başıyla omuzlarına dayandı.
-Üp (al-)	
Yiğit riza bula, päriy qız mınan dünya kütüp alıp kitälär bılar.BÄT/409	Yiğit buna razı olur, peri kızıyla evlenirler .
Unan bik qatı ittirip izängä tükürüp aldı .Ä/173	Oradan, pek sert bir şekilde döşemeye tükürdü .
Min dä şul vaqıttarzi qapıl ğına işkä tüşürüp aldım da qısqırıp yırlağım kildı.Ä/194	Ben de o anları birdenbire hatırladım ve hıçkırarak ağlamak istedim.
Üzi yış-yış tirläğän mañlayın qulyawlığı mınan hürtüp ala .Ğ/59	Sık sık terleyen alnını mendiliyle kendi siler .
Ular ikih lä ixlas itip külüşüp aldılar .Ğ/99	Onlar, ikisi de samimiyetle gülüştüler .
Ularziñ kübiñin Xaris Yapaparov üyürüp alıp yürütä.Ğ/275	Onların çoğunu Xaris Yapaparov bir araya getirir .
Ğäyniyar şofer yığittıñ yawrınına la duştarsa türtüp alırğa ünütmanı. Ğ/364	Ğäyniyar şöför olan delikanlının omzunu da dostça sıvazlamayı unutmadı.

3.b. “bar-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (bar-)	
Yaray, min qaytayım äli, kün dä <u>kisläp bara.</u> Ä/205	Tamam, ben döneyim şimdi, gün de <u>akşama dönüyor.</u>
Atahı iki künden birli qulaq itımdı <u>asap bara:</u> «Hin ni qarap türžün? Ninä küž-qulaq bulmanıñ.?» ti.Ä/46	Babası iki günden beri başımın etini <u>yiyor:</u> “Sen neye baktın? Niye göz kulak olmadın.”
Unıñ yaşı indı illigä <u>yaqınlap bara.</u> Ä/163	Onun yaşı şimdi elliye <u>yaklaşıyor.</u>
Min äli, üžimdıñ yänımdı ülımdän qutqarıw üşün, hižgä yaržam <u>hırap barğanım yuq</u> bit.Ä/83	Ölümden canımı kurtarmak için, sizden yardım <u>istemiyorum.</u>
Unıñ käwžähı hılkinä, işirık kişı kiwık alpan-tülpan kilä, ul <u>ilap bara</u> inı.Ä/107	Onun gövdesi sallanıyor, sarhoş gibi yalpalayarak geliyor, <u>ağlıyordu.</u>
Qulyažmala säyaxätsilär kürıp uzğan yiržäržin täbiğät dünyahı taswir itilä, qažaq, qarağalpaq, nuğay xalıqtarının türmüşü, künkürışı, xucalıq itiw räwištärı hıyläp birilä, ekspeditsiyanıñ marşrutına tura kilğan tawžar, yılğalar, tuğaylıqtar, säxra-yalandar, awıldar, yäyläwžär turahında ažmı-küpmı mäğlümättär kiltirilä, ularžın isım-atamaları <u>türkäp barıla.</u> BÄT/424	El yazmasında seyyahların dolaştığı yerlerin tabiaät çevresi tasvir ediliyor, Kazak, Karakalpak ve Nogay halklarının hayatı, hayat tarzları, ekonomik şekilleri anlatılıyor, seyahat güzergâhına rastlayan dağlar, nehirler, çayırliklar, düzlükler, köyler ve yaylalar hakkında az çok bilgi veriliyor, bunların isimleri <u>kaydediliyor.</u>
-Ip (bar-)	
Läkin ul yıylğanda, Nemets haldatı la <u>qaplanıp barıp</u> tıştı. TÄ-5/174	Lâkin o toparlanınca, Alman askeri de yere <u>kapaklanıp</u> düştü.
Büğün bil yıylıştı <u>alıp barırğa,</u> yañı kişı bularaq, unıñ üžinä tapşırgaynılar. Ğ/138	Bugün bu toplantıyı <u>yürütmek için,</u> yeni birisi olarak, onu vazifelendirmiştiler.

Ul, kişi iki rät alıp barğansı,üş rät <u>alıp bara.</u> Ä /37	O, bir kişi iki kez alıp gidinceye kadar, üç kez <u>alıp gider.</u>
Fäxri ağayzıñ yartı işin ul <u>alıp bara</u> bit.Ä/38	Fäxri ağabeyin yarı işini o <u>alır.</u>
BİZ üygä qaytıp ingändä, qüyaş <u>bayıp bara</u> inı indı.Ä/39	Biz eve döndüğümüzde, güneş <u>batıyordu.</u>
Yıyılışqa barhañ, <u>qasıp barırğa kăräk.</u> Ä/209	Sen toplantıya gidersen, <u>kaçmak gerek.</u>
Äyžä, hinı lä <u>alıp baram.</u> Ğ/288	Haydi, seni de <u>götüreyim.</u>
Nurixanovtıñ tănı <u>taralıp barğan kiwık inı.</u> Ğ/271	Nurixanov'un vücudu <u>gevşemiş gibiydi.</u>
Min üygä <u>qaytıp barğanda,</u> kün aź ğına yaqtıra başlağan, awıl kiřiläri türüp, qatın-qıžzarı hıwğa, iržäri at isirirgä barırğa sıqqaynılar indı. Ä /28	Ben eve geri <u>döndüğümde,</u> gün biraz aydınlanmaya başlamış, köydeki insanlar kalkıp, kadınlar suya, erkekler ise atlara su içirmek için gitmiştiler.
Yal ihä niñälir <u>qabalanıp barmanı.</u> T/52	Yal ise, nedense <u>acele etmedi.</u>
-İp (bar-)	
Päyğämbär düğa qılıp, sultandıñ tılägın ütäy žä üži yulına <u>kitip bara.</u> BÄT/201	Peygamber dua edip, sultanın isteğini yerine getirir ve kendi yoluna <u>gider.</u>
Min unıñ artınan, ul xalıq arahına barıp yitkänsi, <u>iyärıp barım.</u> Ä /33	Ben onu arkasından, o halkın arasına girinceye kadar, <u>takip ettim.</u>
Ularğa qarap, bıl yaşı utız tirähinä <u>yitip barğan</u> yığittıñ ni uylağanın tüşmürlärgä mümkün tügil.Ğ/27	Onlara bakarak, yaşı otuz civarına <u>ulaşmış</u> bu delikanlının ne düşündüğünü anlamak mümkün değil.
Ä ğümır <u>ütıp bara...</u> Ğ/84	Fakat ömür <u>geçiyor.</u>
Arınbaşarov — qırış kişi, här kim mınan bılay <u>hüyläşıp barmay.</u> Ğ/334	Arınbaşarov sert biri, herkesle böyle <u>konuşmaz.</u>
Bır yaş yigit awır travmalaržan huñ <u>ülip bara,</u> unı taptıralar...Ğ/338	Genç bir yigit ağır travmalardan sonra <u>ölür,</u> onu bildiriyorlar.
Ä xäžir yäy žä <u>ütıp bara,</u> tağı la küž.Ä/194	Fakat şu an yaz da <u>geçiyor,</u> arkasından güz.

Ural batır, babay mınan xuşlaşp-amanlaşp, Tırıhıw yulı mınan kitip barzı , ti. TÄ-5/7	Ural Batır, ihtiyar ile vedalaşıp, Ab-ı Hayat'ı aramaya gitti .
-Üp (bar-)	
Uğa raxät, iyun küyaşına yŷŷın quyp, tupraq, ülän yişin tüyüp barıwı bütmaş-tükänmäş läzzät birä.Ğ/109	Onun için rahat, haziran güneşine yüzünü koyup, toprak ve çim kokusunu alması bitmez tükenmez bir lezzet veriyor.
Qızıqay ža bıl yulı üşünüp barmanı . Ğ/471	Qızıqay da bu sefer coşmadı .
Fäyrüzä Xäsänovna, stenağa tütünüp barıp , telefon yanındağı kresloğa ultırzı la ŷŷŷnsŷ bolnitsanıñ nomerın yıyrğa tütündü.Ğ/344	Fäyrüzä Xäsänovna, duvara tutunup , telefonun yanındaki koltuklu sandalyeye oturdu ve üçüncü hastahanenin odasını toplamaya başladı.
-Üp (bar-)	
Taranan metinlerde ekin bu şekilde örnekle karşılaşılmadı.	

3.c. “qal-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (qal-)	
Unan qulı mınan alırğa ürlđi, lakin ŷlāsāhıññ hŷylāğāndārın xātirlāp, tuqtap qaldı .Ğ/13	O zaman eliyle almak için uzandı, lakin ninesinin söylediklerini hatırlayarak, durdu .
Bıl syucetta äžiptiñ yāşāw hām ŷlīm xaqında uylanıwı, bāndāläržññ fani donyala yāşāp qalırğa ıntılıwı sağıldırıla. BÄT/217	Bu vâkıada edibin hayat ve ölüm hakkında düşünmesi, müritlerin fani dünyada yaşamak için çabalayışı yansıtılıyor.
Qasandır unıñ yaržamın kürgän kışılār bŷğŷñ, ŷsrağanda sālām birıw urınına, uğa qırın küž mınan yŷtüržay bulıp garap qalalar . Ä /208	Ne zamandır onun yardımını gören insanlar bugün, karşılaştıklarında selam vermek yerine, ona yan gözle yiyecek gibi bakıyorlar .
Unıñ küñilı buşap qalğaynı . HYQ/205	Onun gönlü huzura kavuşmuştu .

-İp (qal-)	
- Yañılışahıñ, Mäwsilä! — tinı ul, läkin tižžän tawışı tünüqlanıp qaldı. Ğ/264	Yanılıyorsun Mäwsilä!, dedi, läkin çabucak ses tonu bozuldu.
Qızžar unı hüyüp qarap birınsı sekretaržıñ kabinetına üzatıp qaldı. Ğ/42	Kızlar on sevgiyle karşılayıp birinci sekreterin odasına gönderdiler.
Qara yıltır bulıp, haban artınan buražna hužılıp qala. HYQ/54	Siyah bir pırıltı olarak, sabanın ardından iz uzanıyor.
Qulağıma apayžaržıñ şul hüžžäri salınıp qaldı. HYQ/124	Kulağıma ablaların şu sözleri çalındı.
Kisänän birlı bulğan İştäržän qurqıp qalğan şul, mişkin,— tip uyatırğa, işinä kiltirirgä tırışa inı.Ä/44	Dünden beri meydana gelen işlerden korkmuş bu, miskin, diye uyandırmaya, kendine getirmeye çalışıyordu.
-İp (qal-)	
Qızıqayžaržıñ sırqıldap küleşkänı unan yış-yış işitilip qala. HYQ/55	Kızların cilveleşip gülüştükleri oradan sık sık duyuluyor.
Minı kürüp qalıp , klasıbıžğa yügirip indı. HYQ/22	Beni görüp , sınıfımıza koşarak girdi.
Xatta bıl yulı unıñ tawışınan huqranıw ündäri asıq işitilip qalğanday buldı. HYQ/211	Hatta bu sefer onun sesinden homurdanmalar duyulur gibi oldu.
Ana şulay tübänhınıp qalğan saqtarı küp buldı Qažnabayevtıñ.Ğ/323	İşte böyle kendini küçük gördüğü zamanlar çok oldu Qažnabayev'in.
Arttarınan sañ kütärilip qala. Ğ/281	Arkalarından zil çalınıyor.
Ul miñä kisäğigä qarağanda la bäläkäylänip qalğan kıwık bulıp kürındı... Ä/31	O bana dünküne bakarak küçülmüş gibi göründü.
Ällä ikınsı yirgä küstı indı, ällä biräy yiržä ülip qaldı. Ä/195	Belki başka bir yere gitti, belki bir yerlerde ölüp kaldı.

-Ūp (qal-)	
Ul, mışkın, başın tübän ıygän xäldä, şul xalıq tulqını urtahında qamalıp tūrūp qaldı .Ä/31	O, miskin, başını aşağı eğmiş hâlde, şu insan yığını ortasında çevrilip kaldı .
«Mäcmüg»tağı yığırnı ikınsı xikäyättä yığıt ülımdän tik hünärlıgı, yigärlılıgı arqahında qūtülüp qala .BÄT/411	Mecmu'daki yirmi ikinci hikâyede kahraman ölümden yalnız kabiliyeti ve cesaretiyle kurtulur .
-Ūp (qal-)	
Ul firmağa barıp äylängäynı, yūrūp qalğan .Ğ/122	O firmaya gidip dönmüştü, (yolda) yürümüş .
Baştan-ayaq küžžän ütkärä Tulıbay, arttarınan harı tıştärın ırcaytıp külüp qala .Ğ/453	Baştan sona gözden geçiriyor Tulıbay, arkalarından sarı dişlerini gösterip gölüyor .
Qulyazma syucet tamamlanmağan küyünsä üzülüp qala .BÄT/397	El yazması vâkıa tamamlanmamış bir şekilde kesiliyor .

3.ç. “kil-,, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (kil-)	
Büründan kilgän üşü yula, tuy ütkärıw elementı bularaq, başqurttarža älı lä yäsäp kilä .BÄT/46	Eskiden kalma bu âdet, düğünün bir parçası olarak, Başkurtlar arasında halen yaşamakta .
Bibinur bayanan birlı Mäwsilänın şul tiklım birlıp awıl yañılıqtarın hıylägänın yır tınlağandağı kıwık tıñlap kilä .Ğ/265	Bibinur eskiden beri Mäwsilä'nin böyle gönül verip köyün yeniliklerini dile getirdiğini, şarkı dinlediği zamanlardaki gibi dinlemekte .
Diqqät mınän tıñlap kilgän Arınbaşarov baş sayqap quyzı.Ğ/441	Dikkatle dinleyen Arınbaşarov başını salladı.
Hul qulı mınän küžinä tüşüp kilgän üzün harı sästärın bır nisä tapqır artqa hıypap taşlanı.Ä/188	Sol eliyle, gözüne düsen uzun sarı saçlarını birkaç defa arkaya attı.

-İp (kil-)	
BİZ altın yıwğan yaqtan qaytup kilgändä , ällä nindäy hıbayzar kitıp ultıra inı. TÄ-6/ 99	Biz altın işlediğimiz madenden geri döndüğümüzde , bazı süvariler gitmişti.
Bıl yäyläw bik işki zamandarzan birli maqtalıp kilgän bay yäyläwzärziñ birhi. Ä/277	Bu yayla, pek eski zamanlardan beri methedilen zengin yaylalardan biri.
Qıl bulıp kilgän başqurtqa İrkın biräm, tigän ul.BÄT/356	Köle olmuş Başkurt'a Hürriyet vereyim, demiş.
Tañ atıp kilä. Ğ/80	Tan atıyor.
Awıldan hağınıp kilgän yığittär, müğayın, Muxässänäniñ üzünä gınä tilmirip qarap yırlayzarır!.. HYQ/224	Köyden sökülüp gelen delikanlılar, umumiyetle, Muxässänä'ye şefkat bekleyerek bakıp, şarkı söylüyorlar.
-İp (kil-)	
Kisä qına qaytqanda Muntağay Ğäläw bisähinän işitip kilgän. HYQ/87	Akşam döndüğümüzde Muntağay Ğäläw hanımından işitmiş.
Bir uringa kilip tüşhäk, bız küž-baş alğansı, ul ällä ni arala, ällä qayzarza bulıp, ällä kimdär mınan tanışıp, hüyläşip kilä. Ä /96	Bir yere gelsek, biz orayı tanıyıncaya kadar, hangi arada, nerede ve kimlerle tanışır, kimlerle konusur.
Klasqa yüşü yaltlap kilip inhä, yılınıp kitkändäy bulabız. HYQ/6	Sınıfa yüzü aydınlanarak girerse, ısınmış gibi oluruz.
Bılay, Ğilman Sämırxanoviç, tip küzgä inip kilä. Ğ/63	Böylece, Ğilman Sämırxanoviç, diye göze giriyor.
Qayza kibit, bažar, munsa barın bilip kilä. Ğ/96	Nerede dükkân, pazar varsa hepsini biliyor.
Kükrägindä Altın yündüz Säsip kilä nurzarın.Ğ/158	Göğsünde altın yıldız Sacıyor ışıklarını.
Tağı la üşip kilgän balalarıñ bar...Ğ/227	Yine de yetişmiş çocukların var...
Ul- üžimä tirläşip kilgän ülkän kişi. HYQ/213	O, bana denk olan büyük bir kimse.

-Üp (kil-)	
Bügüŋgä bäylämäy tırğanda la yarar inı, yulda <u>yünsüp kilgän</u> xayuwandarızı. Ä/282	Bugünün sonuna kadar, bağlamayınca da olur, yolda <u>vorulan</u> hayvanları.
Ul, kitä birgän yirınan <u>kiri bürölüp kilip</u> , qulımdı aldı. HYQ/148	O, gittiği yerden <u>geri dönüp</u> , elimi tuttu.
-Üp (kil-)	
Balıqtar bit ular <u>üyürölüp kilip</u> kolxozğa kİRä tırğan bİZZİñ xalıq hımaq aqılhız tüğİldär.Ä/179	Balıklar; <u>toplanıp</u> kolhoza giren bizim halk gibi akılsız değİller.
Şulay uylap ülgürZü Züfär kütärmänän <u>tüşüp kilgän</u> Ğilman agahın kürgäs.Ğ/81	Böyle düşündü Züfär yüksek eşikten <u>inen</u> Ğilman ağabeyini görünce.
- Şüğayıp Mırziç, hİž nimä <u>külüp kilähİğİž</u> ?Ğ/284	- Şüğayıp Mırziç, siz niçin <u>gülüyorsunuz</u> ?

3.d. “kit-,, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (kit-)	
Näwbät Ğäligä yitkäs, Zülfäqärİ mİNän bİr hİltäwgä, dİyİw başı <u>tägäräp kitä</u> . BÄT/241	Sıra Ali’ye gelince, Zülfikâr’ı ile bir vuruşta devin başı <u>yuvarlanıp gider</u> .
Zäkiyä, tiym, ällä <u>yüqlap kittİñmi</u> ? Ğ/216	Zäkiyä, diyorum, yoksa <u>uyudun mu</u> ?
Bıl uyi unıñ üžİnä lä <u>üqsap kittİ</u> xatta. Ğ/221	Hatta bu fikri kendisine de <u>benzedi</u> .
Arınbaşarov <u>aptırap kittİ</u> .Ğ/379	Arınbaşarov <u>şaşırp kaldı</u> .
Bİräy qalağa barıp urınlaşırzar ža <u>yäsäp kitİrZär</u> .Ğ/280	Bir şehre gidip yerleşirler ve <u>yaşayıp giderler</u> .
-İp (kit-)	
Xäžrät tä, üžaq tırmay, käyİfhİžlänİp <u>sıgıp kittİ</u> . Ä /28	Beyefendi de, uzun kalmayıp, keyfini kaybedip <u>çıkıp gitti</u> .

Kürtkâ batqan ayağın sığara almayınca ul yüztübän <u>yıgılıp kitti</u> . T/56	Kürtüne batan ayağını çıkaramayıp yüz üstü <u>yıgılıp gitti</u> .
Yüzü <u>hurılıp kitkändäy</u> tüyüldü uğa. Ğ/279	Yüzü <u>zayıflamış gibi</u> geldi ona.
Un higiz kitaptan turgan ul gilmi toplamanın täwgı tomı sıqqandan alıp yığırma yıldan aşırw vaqıt <u>uzip kitti</u> . BXİ- I/5	On sekiz kitaptan oluşan bu ilmî derlemenin ilk cildi çikalı yaklaşık yirmi yıldan fazla zaman <u>geçti</u> .
Bıl uyınan üzi ök <u>qurqıp kitä</u> Züfär. Ğ/56	Bu fikrinden kendisi <u>korkuyor</u> Züfär.
Bıl hüž bütähı üsün dä qızıqlı <u>bulup kitti</u> .Ğ/141	Bu söz hepsi için de ilgi <u>cekici oldu</u> .
Hin huñğı kündärzä <u>qartayıp kittin</u> , — tinı Näfisä, yawap birw urınına, üzi Ğilmandın quyı, şırt sästärinä barmaqtarın batırzı.Ğ/280	Sen son günlerde <u>yaşlanıp gittin</u> , dedi Näfisä, cevap vermek yerine, kendisi Ğilman'ın gür, sık saçlarına parmaklarını soktu.
Min şul qurqınistar işindä <u>uyanıp kittim</u> .Ä/44	Ben bu korkular içinde <u>uyandım</u> .
Küz aldarı <u>qarañğılanıp kitä</u> .Ä/177	Göz çukurları <u>kararıyor</u> .
«Muxäbbätnamä» äşäriniñ satqıları türki xalıqtarı äzäbiyätiniñ müxäbbät poeziyahında <u>balqıp kitä</u> .BÄT/197	“Muhabbetnâme” adlı eserin yansımaları Türk boyları edebiyatının aşk konulu manzumelerinde <u>parlıyor</u> .
Bılar unı, nisiktir, awıldan <u>sığıp kitkän</u> , qalağa kilip yitmäğän kişı itip kürhätä.HYQ/4	Bunlar onu, nedense, köyden <u>çıkması</u> , şehre gelmemiş bir kimse olarak gösteriyorlar.
-İp (kit-)	
Bilgin kilhä, mirzam, min küptän atay yaşın <u>ütüp kittim</u> .Ğ/22	Bilsen, mirzam, ben çoktan baba yaşını <u>geçtim</u> .
Şunan Aqbužat Uraldı baş tartqan yaqqa qarap <u>yıldırıp alıp kitti</u> , ti. TÄ-5/7	O zaman Aqbužat, Ural'ı, başını çektiği yöne doğru <u>doludizgin götürdü</u> .
İkilhi lä, küptängi tanıştar hımaq, <u>hüyläşip kittilər</u> .Ğ/32	İkisi de, uzun zamandan beri tanışık gibi, <u>konusuyorlar</u> .

Qažnabayev <u>irip kitip</u> kreslohında bñ až ultırğandan huñ, Rozanı saqırzı. Ğ/326	Qažnabayev <u>uyuşarak</u> koltuklu sandalyesinde biraz oturduktan sonra, Roza'yı çağırdı.
Ul qaytıp mäžräsä asqas, awıldağı yäštär yažğı ülän kīwīk qapıl <u>kütärilip kittilər</u> . Ä/61	O dönüp medrese açınca, köydeki gençler birdenbire saman gibi <u>savrulup gittiler</u> .
Äcäl-xästä qurqıtıwsı qam-şaman Qırqüttüñ azaq islam dinī yüwüntühünde ižğī äwliyägä <u>äylänip kitiwi</u> lä täbiği. BÄT/72	Ecel ve hastalık korkutucu kam Korkut'un sonuçta, İslam dininin etkisinde mukaddes bir evliyaya <u>dönüşmesi</u> tabiî.
Bınday saqta dinī üyrätmälär dünyawi, äžäp-äxläq normaları mñnän <u>birläşip kitä</u> . BÄT/462	Böyle devirlerde dini kurallar, dünyevî terbiye normları ile <u>birleşir</u> .
Häm şulay <u>tüzilip kitti</u> . HYQ/17	Ve böyle <u>dizildi</u> .
-Üp (kit-)	
Arınbaşarov bıl hüžžäržän huñ urınan <u>türüp kitti</u> , kilip Yäğäfärovtnñ ilkähñä qulın haldı. Ğ/415	Arınbaşarov bu sözlerden sonra yerinden <u>kalkıp gitti</u> , gelip Yäğäfärov'un ensesine elini koydu.
Ällä üz dünyahın uylap ultırıp, <u>ünütülüp kittimi</u> yugihä? Ğ/112	Kendi dünyasını düşünüp, <u>unutulup gitti mi</u> yoksa?
Ul qapıl üzgärži, <u>büşünüp kitti</u> . Ğ/72	O birdenbire değıştı, <u>kederlenip gitti</u> .
-Üp (kit-)	
Ä Ural tiñdäşi yuq batır yığıt bulıp <u>üşüp kitkän</u> . TÄ-5/6	Lakin Ural eşi benzeri olmayan bir bahadır olarak <u>yetişmiş</u> .
Qulınan bısağı <u>tüşüp kitti</u> . Ğ/362	Elinden bıçağı <u>düştü</u> .
Täni <u>üşüp kitti</u> . Ğ/421	Teni <u>üşüdü</u> .
Ul bñr üli balıqtı hıwğa halıp qaraha, tiğī bñr ažžan tñrilip <u>yüzüp kitä</u> . BÄT/388	O ölü bir balığı suya salsa, balık bir süre sonra canlanıp <u>yüzer</u> .
Isınlap ta matur yırlayhñ, yäy kññü haqmar buyında yırlay-yırlay yiläk yıygandar <u>işkä tüşüp kitti</u> . Ä/194	Gerçekten de güzel şarkı söylüyorsun, yaz günü Haqmar boylarında şarkı söyleye söyleye meyve toplayanları <u>hatırlattı</u> .

3.e. “quy-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (quy-)	
Bütä şäkirttär, uğa qarap ğibrät alğan kīwīk, awır kūrñūp, <u>ufildap quyžılar</u> . Ä/22	Bütün öğrenciler ona bakıp ibret almış gibi, bir hayli kederlenip <u>ofladılar</u> .
Ul, unıñ mññan nıǵıraq tanışırğa, hūylāşırğa kārāk, tip <u>uylap quyži</u> . Ä/315	Onunla iyice söyleşmek, konuşmak gerek, diye <u>düşündü</u> .
Biz bında ilkkī partiya üyüşmahı sekretarı Qūtlūbayevñ üyün hižgä <u>äžirläp quyžıq</u> , Xäyrulla İbrahimoviç,— tinī Nurixanov. Ğ/99	Biz burada ilk parti teşkilatı sekreteri Qūtlūbayev’in evini <u>hazırladık</u> , Xäyrulla İbrahimoviç, dedi Nurixanov.
Märyäm bıǵa <u>kūlūmhūrāp quyži</u> . Ğ/177	Märyäm buna <u>gülümsedi</u> .
Yūrāǵı rāxāt kīnā <u>hulqıldap quyži</u> . Ğ/47	Yüreği rahat bir şekilde <u>carptı</u> .
Ul İlǵucaǵa yaratıp <u>qarap quya</u> . Ğ/459	O İlǵuca’ya sevgiyle <u>bakıyor</u> .
Olesyanıñ tññi <u>sımıržāp quyži</u> . HYQ/188	Olesya’nın teni <u>pürtüklendi</u> .
-İp (quy-)	
Sūnki tämlī aş, hurpa bışā, qayhı vaqıtta qūymaq ta <u>bulıp quya</u> . Ä /59	Çünkü lezzetli bir yemek ve çorba pişer, bazen de kuymak <u>olur</u> .
Yūžñ aralaş hıtp, tişñ <u>qışıp quyıwına</u> qaraǵanda, hıžlanalıǵı ža... HYQ/11	Yüzünü arada bir buruşturup, dişini <u>sıkmasına</u> bakılırsa, sızlanabilir de...
Başqaları la, añlanıq tiğändäy, baş <u>qaǵıp quyžılar</u> . TÄ-6/225	Başkaları da, anladık der gibi, kafa <u>salladılar</u> .
Üşñ fikrñi äşär syucetındaǵı simvolik epizodtar mññan dā <u>niǵıtp quya</u> . BÄT/398	Bu fikri eserin vâkıasındaki sembolik olaylarla da pekiştiriyor.
Kistän <u>huyžırıp quyırǵa</u> tiyış inī. Ğ/82	Akşamdan <u>kestirmek</u> gerekti.
<u>Ultırtıp quyalar</u> bit yǵıttı. Ğ/213	<u>Oturturlar</u> delikanlıyı.
«Dawıt 1896 yıl, 18 apreldä dññaǵa kildī» tip atayım tarafınan <u>yažılıp quyılǵan</u> . Ä/58	“Dawıt 1896 yılının 18 nisanında dñnyaya geldi.” diye babam tarafından <u>not edilmiş</u> .

-İp (quy-)	
Yiür, Ğälimä, <u>imgänip quyrhñ</u> , rəxmät küşñü, — tigäs kñä, tuqtanı. Ä /38	Yeter, Ğälimä, <u>yaralıyorsun</u> sen şefkatın gücünü, deyince durdu.
Tiğĩ yıldam ğına qılanıp, şinilñ halıp, kiñ qayışın rätläp, qalın üzün säsin yälp ittürip artqa <u>hırpıp quyğas</u> ta, täwgĩ täsiribiz üzgärmanı. HYQ/11	Diğeri çabuk davranarak, kaputunu bırakıp, geniş kayışını düzelterip, sık uzun saçlarını savurup arkaya <u>serpiştirdiğinde</u> de, eski tepkimiz değişmedi.
Ul, dərīs hūyläwñän tuqtalıp, uylanıp türžü la <u>äytip quyzi</u> . HYQ/31	O, ders anlatmayı bırakıp, düşündü ve <u>söyledi</u> .
Aş äžirläğänsi qarsıqtı bĩr aź yıwındırır üşñ ul üzñññ hām Mäwliyäññ räsımdärĩ tižilğän albumdı <u>kiltürip quyzi</u> . TÄ-6/244	Yemek hazırlayınca ya kadar yaşlı kadını biraz oyalamak için, kendisinin ve Mäwliyə'nin resimlerinin dizili olduğu albümü <u>getirdi</u> .
Üži aşığıp küldäğñññ tüymälärñ <u>ilip quyzi</u> .Ğ/13	Acele ederek gömleğinin düğmelerini <u>çözdü</u> .
Ul <u>yaqınlaşa birip quyzi</u> .Ğ/71	O <u>yakınlaştı</u> .
-Üp (quy-)	
Yiğt küslük mñññ Mäwsiläñññ qaraştarın ayırzi la tükürüktärñ <u>yütüp quyzi</u> .Ğ/58	Delikanlı güçlücke Mäwsilä'den bakışlarını ayırdı ve <u>yutkundu</u> .
Vaqıt-vaqıt unññ hār kişigä lä, tigiz nur säskän qūyaşqa la, hār kişñññ dā baqsaħına yawğan yamğırğa la <u>isı büşüp quya</u> .Ä/163	Zaman zaman herkese de, aynı anda ışıq saçan güneşe de, herkesin bahçesine yağan yağmura da <u>kederleniyor</u> .
Yä, sığıp türüğüž, -qustıların, tiğindä it siriwžärĩ yürüy, işti <u>büzüp quymahındar</u> . Ä/82	Hey, çıkın dostlarım, ötede köpek sürüleri var, işi <u>bozmasınlar</u> .
-Üp (quy-)	
Aralaş baraban uhıldap <u>kürhünüp quya</u> . HYQ/3	Arada sırada davullar <u>uğuldayıp gürlüyor</u> .
Min, mäsälä bılayğa kitkäs, <u>hüyünüp quyım</u> .Ä/26	Ben, mesele böyle geliştiği için <u>sevindim</u> .

Märyämdin tawışı äkrinäyip barıp bütüp quyı. Ğ/241	Märyäm'in sesi yavaşlayıp kesildi.
Ul hüžžärin bışıldawğa küsip bütürüp quyı. Ğ/466	O sözlerini burnundan soluyarak bitirdi.
Ul mışqıllı tüş mınan külüp quyı. HYQ/136	O, alaycı bir şekilde güldü.

3.f. “sıq-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (sıq-)	
Kirbıs yandırıwsılarga tündär buyı suşilkala huğış xäldärin hüyläp sığa... HYQ/41	Kerpiç pişirenlere geceler boyu kurutucuda, savaş hâllerini anlatır...
Bütä iptäştärgä baştan-ayaq qarap sıqtım. Ä/98	Bütün arkadaşlara baştan ayağa baktım.
Qažnabayev ällä qurqıwžan, ällä şümlanıwžan tirläp sıqtı. Ğ/398	Qažnabayev belki korkudan belki endişeden terledi.
Maşınahınıñ radiyatorı qaynap sıqqan ikän... Ğ/266	Arabasının radyatörü su kaynatmıştı.
Qatın kişinñ, tik kınä ultırğan yirñän, küž tüptärinän yaş tamsıları tägärläp sıqtı. Ğ/396	Hanım kişinin, tek başına oturduğu yerde, gözlerinden yaş damlaları yuvarlandı.
İştän buşap sıqqan yuq.Ğ212	İşten geri kalan yok.
Säy qaynap sıqqas , tabın başlana. BXİ-I/195	Çay kaynayınca , ziyafet başlar.
-Ip (sıq-)	
Altın Uržanan İgipstkä barıp sıqqan bıl qulyažma aзақ Frantsıyanıñ Milli kitapxanahına kilip yulıqqan.BÄT/174	Altın Orda'dan Mısır'a giden bu el yazması sonunda Fransa'nın millî kütüphanesine gelmiş.
Yaž bulğansı, üy isindä bulğan bütä kitaptı uqıp sıqtım. Ä /61	İlkbahar gelinceye kadar, evde bulunan bütün kitapları okudum.

Läkin iş küñil tılägänsä barıp sıqmay. Ä/131	Lâkin iş gönlün dilediği gibi gitmiyor.
Näfisä şul tiklīm trubkanı qūlağına qışqan, xatta quldarı ağarıp sıqqan. Ğ/165	Näfisä böyle ahizeyi kulağına kısmış, hatta elleri ağarmış.
- Mä, qarar proektı mñnän tanışıp sıq. Ğ/180	Gel, karar projesini gör.
-İp (sıq-)	
Cuçi ularzı yiñip sıqtı hām qulğa iläkkändärin qırıp taşlanı.BÄT132	Cuci onları yendi ve ele geçirdiklerini kırıp geçirdi.
Ul Urta Aziyanı, Volga buyžarın, Kubandı, yaqın küñsığıştı, Ğäräbstandı gižip sıqqan ilgižär-xacıy, qalmıq, ğäräp, farsı tıldärin bilıwsı, uqımışlı xafiz. BÄT/341	Orta Asya'yı, Volga boylarını, Kuban'ı, Yakın Doğu'yu ve Arabistan'ı gezen seyyah hacı, Kalmuk, Arap ve Fars dillerini bilen, âlim bir hafızdır.
Başlap üyžäği kişilər mñnän Buranbay küriştı, unıñ artınan bız kürışip sıqtıq. Ä/121	Öncelikle evdekilerle Buranbay görüşti, onun ardından biz görüştük.
Kügäripkäy yatqan kük arqağa At yügirtip sıqhañ kūs bula. Ä /226	Yeşerip uzanan yeşil bozkırda At koşturursan güc olur.
Bıl xəbär unı bitärlägändäy kilip sıqtı. Ğ/329	Bu haber onu kötülüymüş gibi geldi.
-Üp (sıq-)	
Qalay qūtürüp sığıp baralar!Ä/210	Nasıl da korkup gidiyorlar.
-Üp (sıq-)	
Şäräfi ağay — üžiniñ ğümırında Imıq buyžarın bır nisä tapqır yürüp sıqqan hām unıñ hər bır kultırnı diqqät mñnän üyrängän kişı.Ä/165	Şäräfi ağabey, ömründe Imıq yöresini birkaç kez dolaşmış ve oranın her bir kültürünü dikkatle öğrenmiş bir kişidir.
Bütä Rossiyanı yürüp sığa, sit ilgä lä barıp qayta, ti.Ä/297	Bütün Rusya'yı gezer, komşu ülkeye de gidip gelir.
Ul, mañlayına qulın quyıp, bütä yäyläwgä küz yürütüp sıqtı. Ä/281	O, alnına elini koyup, bütün bir yaylaya göz attı.

3.g. “tür-, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (tür -)	
Ni ışlap tûrahın bında?Ğ/171	Ne yapıyorsun burada?
Bir aźğa ğına küñilindä taş hımaq yatqan awır uyzarı ünütülüp tûra inı .Ğ/275	Az bir vakitte gönlünde taş gibi duran yoğun düşünceleri unuturdu .
Tulıbayzın başında tuman, ä uylap tûrurğa waqıtı yuq. Ğ/456	Tulıbay'ın kafası karışık, fakat düşünmek için vakti yok.
Ul düşmanı mınan alışqanda, küktär kükräp, yırzär titräp tûra . BÄT/339	O düşmanıyla mücadele ederken, gök gürleyip, yer titreyip durur .
Şul waqıt Vălimă äbıy, şıptır qına kilip, qulağın işikkä quya ikän dä ularzın hüžžärin, birhin dä qaldırmayınsa, tınlap tûra ikän .Ä /131	O an Vălimă nine, sessizce gelip, kulağını kapıya koyarmış ve onların sözlerinin hiçbirini kaçırmadan dinler dururmuş .
Uylap tûrmay , büzlü hıwğa hikırzın. HYQ/27	Düşünmeden , buzlu suya atladın.
Taştımır qapıl qızıp kitkän kransığa aptırap qarap tûrzu .Ğ/26	Taştımır birden sinirlenen vinç makinistine baktı .
Yawrındarı kiñ, käwžähı lä habantuyzarza küräşkän kişilärzikinä uqsap tûra . Ğ/27	Omuzları geniş, gövdesi saban toylarında güreşmiş kimselerinkine benziyor .
Ällä tınlap tûrzuñmü , balam?Ğ/207	Yoksa dinledin mi , yavrum?
Küžžär bažlap tûra inı tıgınıñ.Ğ/2018	Gözleri parlıyordu diğerinin.
Üžin kürirhin, hıylap tûrmayım .Ğ/366	Kendin görürsün, söylemiyorum .
Käwžähin küržim dä, yūžin kürmänim, ul haman ilap tûrzu .Ä/29	Gövdesini gördüm de yüzünü görmedim, tam o sırada ağladı .
Yūsüftün tısqı hām işki portretın hürätläğän bınday sağıstırıwzar xäžirgi poeziyabızza hām yırzarza la üşrap tûra . BÄT/117	Yūsüf'un dış ve iç portresini tasvir eden bu şekildeki karşılaştırmalar şimdiki manzumelerimizde ve ırlarda da görülür .
Qışın qıslap tûrğan yir, Yäyžärin yäyžäğän yir...BÄT/118	Kışın kışlanan yer, Yazları yaylanan yer...

Bıl şığrı ürnäk bar didaktik poeziyanıñ, stil üžinsälığın dä ayırım-asıq <u>xarakterlap tūra</u> .BÄT/477	Bu manzum örnek bütün didaktik manzumelerin üslup özelliklerini de açıqça <u>karakterize ediyor</u> .
Başqanda, yir hılkinıp, qısırğanda, taw-taş <u>ğürhıldap tūra</u> .BÄT/76	Yürüyünce yer sallanıyor, haykırınca dağ taş <u>ğürüldüyor</u> .
-İp (tür-)	
Başta tanımay, bır-bırhınä <u>qaraşıp turalar</u> . Ä /200	İlk önce tanımayıp, birbirlerine <u>bakıp dururlar</u> .
Batır batır <u>bulıp tırmay</u> , qağıla-huğıla batırlana. T/28	Kahraman, kahraman <u>olarak kalmaz</u> , dövüle dövüle kahramanlaşır.
Läkin ay yaqtında <u>qusaqlaşıp tırwı</u> iki kişni kürip, qızıqınıwın yinä almayınsa, yaqınraq kildı. Ğ/288	Läkin ay ışığında <u>kucaklaşan</u> iki kişiyi görerek, merakını yenemeyip biraz daha yakına geldi.
Añına kilgändä Gülşan mınän İlguca yänäş <u>başıp tūra</u> inı.Ğ/308	Aklı başına geldiğinde Gülşan ve İlguca yanyana <u>yürüyorlardı</u> .
Bıl yulı ulay säläm dä birmänı, işänlik-hawlıq ta <u>hıraşıp tırmanı</u> .Ä/48	Bu sefer öyle selam da vermedi, sağık esenlik de <u>sormadı</u> .
-İp (tür-)	
Nimägä kilgändı <u>bılıp turalar</u> .Ğ/370	Niçin geldiğini <u>biliyorlar</u> .
Gülşan äli İlguca yatqan palatanıñ işığı túbündä üşularzı xätirläp, küž aldına <u>kiltürıp tırzı</u> .Ğ/387	Gülşan hâlâ İlguca'nın yattığı odanın kapısı dibinde bunları hatırlayıp, gözünün önüne <u>getirdi</u> .
Ğäli xälfä, urınınan <u>hikirıp tırıp</u> , tiž gınä Fäxri babayzıñ bilınän qusaqlap alıp, bır yaq sitkä tarta başlanı.Ä/25	Ğäli öğretmen yerinden <u>sıcrayıp</u> , hemen Fäxri dedeyi belinden kucaklayarak bir taraflara çekmeye başladı.
Min <u>kinänıp tıram</u> .Ä/99	Ben <u>kıvanıyorum</u> .
Ural batır dıyıwzär mınän alısqanda, Ğäli batır şikillı, tubıgına yirgä bata, almas qılısı mınän hiltägändä, taw-taştar işilä, bır hiltawzä, dıyıw baştarı qıyıp tüşürülä, qısırğanda, yirzär <u>hılkinıp tūra</u> . BÄT/243	Ural batır devlerle mücadele ederken Ğäli batır gibi dizine kadar yere batar, elmas kılıcını savurduğunda dağlar taşlar yarılr, bir savuruşta devlerin başı kopup düşer, haykırdığında yer <u>sallanır</u> .

Küptängi tanıştar hımaq, saq qına <u>hüyläşip tırzular.</u> Ğ/68	Çoktandır tanışıyorlarmış gibi, biraz <u>konuştular.</u>
-Üp (tür-)	
Qıwaqlıqta <u>üşüp tırğan</u> Baygildä äžiräk şür yibärıp tä quyzi.Ğ/47	Çalılkta <u>uçan</u> Baygildi biraz fazla korkuttu.
Başın uñlı-hullı <u>bürgölöp tırğandan</u> <u>huñ</u> , qapıl küžžärinän yaş tamsıları täğäränı. Ğ/279	Başını sağlı sollu <u>çevirdikten sonra</u> birdenbire gözlerinden damlalar yuvarlandı.
Qažnabayev uğa yurıy isimi minän gınä ündäştı, bıl ularzın arahın saqtay yaqınaytıp yibärä inı,— ištärinđi <u>ünütüp</u> <u>tür</u> äli bir ažğa. Ğ/358	Qažnabayev ona özellikle ismiyle hitap etti, bu onların arasını epey yakınlaştırıyordu, işlerini <u>unut</u> biraz.
Tärcimä stilinän dä şığır ülüštärinñ originalında qubayır şıgırı ikänligi <u>tüyülüp tura.</u> BÄT391	Tercüme üslûbundan da şiir parçalarının aslında qubayır şiiri olduğu <u>anlaşıyor.</u>
-Üp (tür-)	
Pokamis, ištär şäp tinı Ğäyzulla, Xismätullanıñ hürawın <u>kütüp</u> <u>türmayınsa.</u> TÄ-6/ 97	“Pokamis, işler harika.” dedi Ğäyzulla, Xismätulla’nın sormasını <u>beklemeden.</u>
Üžgölänıp unı <u>kütüp tırğan</u> Fäyrüzähı ündäşmäwzi xäyirliräk kürzi.Ğ/350	Parçalanıp onu <u>bekleyen</u> Fäyrüzä’si çağrılmamayı daha hayırlı gördü.
Yüzün haqal-mıyıq başqan, küžindä — qara küžlik, sästärı üžün, yilkähinä yal hımaq <u>tüşüp tura.</u> Ğ/421	Yüzünü saç sakal bürümüş, gözünde siyah gözlük; saçları uzun, omzuna yele gibi <u>düşmüş.</u>
Unıñ bittärı qıp-qızıl bulıp <u>ürülüp tura.</u> Ä/116	Onun yanakları kıpkızıl olup <u>şışıyor.</u>
Qažnabay minän Gülbikä bir-birñinä qaraşıp, <u>külüşüp turalar.</u> Ä/234	Qažnabay ve Gülbikä birbirlerine bakıp, <u>gölüşüyorlar.</u>
Ularzın bilmälärı nindäy yaqtı, yıynaq, här nämänän yılı nur <u>bürkölüp tırğan</u> tüşli. HYQ/123	Onların odaları nasıl da aydın, düzenli, her şeyden sıcak bir ışık <u>fıskırıyormuş</u> gibi.

3.ğ. “ultır-, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (ultır-)	
Aybulat bılaržıñ bütähinä xayran qalıp qarap ultıra. Ä/299	Aybulat bunların hepsine hayran kalarak bakıyor.
Ällä üz dünyahın uylap ultırıp , ünütülüp kittimñ yugihä? Ğ/112	Acaba kendi dünyasını düşünüp , unutulup gitti mi yoksa?
Uğa qarap ultırğan Näfisä qapıl yirgä hikirip tüştü.Ğ/57	Ona bakan Näfisä birden yere atladı.
Gülşan da, İlguca la bında nişläp ultırğanın Tulıbayžan hūramanılar. Ğ/461	Gülşan da İlguca da burada ne yaptığıını Tulıbay’a sormadılar.
-İp (ultır-)	
Yırlaşıp, küñil asıp ultıra tūrğas , kis tūngä awıştı. T/52	Şarkı söyleyip eğlenirken , akşam geceye döndü.
Kistäržıñ bīr kisındä, Nayilä apay tūpkū būlmälä yitilī lampa yaqtıhında, başın uslap, kitap uqıp ultırğanda , Xämäyžıñ bisähī yillänip-dawıllanıp kilip inī. HYQ/9	Bir akşam, Nayilä abla dip odada yedili lambanın ışığında, başını avuçlayarak, kitap okurken , Xämäy’in eşi fırtına gibi gelmişti.
Fäxri üz küži mīnän kürgän, tūn urtahında qūsaqlaşıp ultıralar inī , ti. Ä/205	Fäxri kendi gözüyle görmüş: “Gecenin ortasında kucaklaşıyorlardı. ”
Ap-aq bulıp ultıra bīžžıñ ūyžär.Ğ/156	Bembeyaz olur evlerimiz.
Ul başqalarğa qarağanda tūşlı hılıwlığı mīnän dä ayırılıp ultıra. Ä/315	O başkalarına bakınca alımlı güzelliği ile de fark ediliyor.
-İp (ultır-)	
Kisın ulı, kilinī, ūsäwläp bik ūzaq hūyläşıp ultıržılar. TÄ-6/ 243	Akşamleyin oğlu ve geliniyle, üçü birlikte epey uzun bir zaman konuştular.
Bına, haylaw polojeniyelarin ŭyränip ultıržım... Ğ/325	İşte, seçim kurallarını öğrendim.

Biz altın yıwğan yaqtan qaytıp kilgändä, ällä nindäy hıbayžar kitıp ultıra inı. TÄ-6/ 99	Biz altın işlediğimiz madenden geri döndüğümüzde, bazı süvariler gitmişti .
Vaqıtı yitmägändän tügıl, tılähä, irtängi altıla kilip ultırırğa mümkinligi bar inı. Ğ/390	Zamanı yetmediği için değil, istese, sabah altıda gelme imkanı vardı.
-Üp (ultır-)	
Aybulat urınnan türüp ultırıp hıraw birži: — Nimä bula ul politika, nindäy ğilimgä inä?Ä/297	Aybulat yerinden kalkarak sordu: — Ne oluyor bu politika, hangi bilime giriyor?
—Äy, yuqtı süqüp ultırma äli! Ğ/206	—Hey, olmayan şeyi ortaya atma şimdi.
-Üp (ultır-)	
Büğün iştarın irtäräk tiwällägäs, şul ferma yulına barıp kütüp ultırırğa niyätläğäyni. Ğ/69	Bugün işlerini erkenden yoluna koyup, çiftlik yoluna gidip beklemek için niyetlenmişti.
Mäwsilä şişmä hıwı ağıp yañınan tažarğansı kütüp ultırzi la, künäktärin sumırıp hıw aldı. Ğ/14	Mäwsilä kaynak suyu akıp tekrar duruluncaya kadar bekledi ve kovalarını daldırıp su aldı.
Unda iptäštärin dä aptırap kütüp ultıra .Ğ/70	Orada, arkadaşların da şaşırmış bir hâlde bekliyorlar .
Müğayın, unın bugün üžinä äžiräk yal irki birip hürät tüşürüp ultırırğa la xaqı baržır. HYQ/212	Muhtemelen, onun bugün kendine biraz izin verip resim yapmaya da hakkı var.
Şunu ğına kütüp ultıra inim,Ä/138	Bunu bekliyordum .

3.h. “yat-., yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (yat-)	
Bir az qarap yatqandan huñ, awırıw tılğä kildı. Ğ/327	Biraz baktıktan sonra, hasta dile geldi.

Bıl şışmānī, bīr tamsı hıwın da birmāyīnsā, un ikī başlı qart dīyīw <u>haqlap yata ikān</u> , ti. TĀ-6/19	Bu kaynağı, bir damla dahi suyunu vermeden, on iki başlı yaşlı bir dev <u>korurmuş</u> .
Saşa iptāštārīnīn artınan küžīn dā almay <u>qarap yattı</u> . TĀ-5/179	Saşa arkadaşlarının ardından gözünü ayırmadan <u>baktı</u> .
Siktārī Qıtayžan Kaspiyğa tiklīm <u>yäyräp yatqan</u> Qaraxanlılar dāwlätī X—XI bıwattarža yuğarı üšış başqısına kütārīlä. BĀT/56	Sınırları Çin'den Hazar'a kadar <u>uzanan</u> Karahanlılar Devleti X. ve XI. asırlarda bir yükselme gösterir.
Bıl yaqta <u>yäyräp yatqan</u> yalan başıwžaržı kürmäšhīñ. Ğ/19	Bu tarafta <u>uzanan</u> çıplak araziler görmezsın.
Ä min bında <u>nišlāp yatam</u> ? Ğ7327	Peki ben burada <u>ne yaparım</u> .
Min, şularğa qarap, huğış dāhšätīn <u>uylap yatam</u> . Ä/118	Ben, bunlara bakarak, savaşın dehşetini <u>düşünüyorum</u> .
Min dā üpütqanmın, balam <u>ilap yatahr</u> . Ä/206	Ben de unutmuşum, yavrum <u>ağlıyor</u> .
-Ip (yat-)	
Şunan bıl xaqan awğa sıqqan hām İyärīp yūrūğān yarandarına, kīyīktāržī bīrgä tuplap, alqınıp <u>ağıp yatqan</u> žur İla yılğahına qaray qıwırğa büyūrğan. BĀT/46	O zaman bu hakan ava çıkmış ve kendisini takip eden yarenlerine , av hayvanlarını birlikte çembere alıp, ileri atılıp <u>akan</u> büyük İla nehrine doğru kovalamayı emretmiş.
Üštāwīnā, älīgī ikī yazma qūmartqla künsığış äžäbiyätīnīn, hām tūrki xalıqtarı qulyazma äšäržärīnīn motivtarı <u>yarılp yata</u> . BĀT/389	Ayrıca, yukarda zikredilen iki yazma eserde doğu edebiyatının ve Türk dünyasına âit el yazması eserlerinin motifleri <u>ortaya çıkar</u> .
Şışmānīñ <u>sūqūrayıp yatqan</u> tāñgälīnā İläkkān. Ğ/14	Kaynağın <u>çukurlaştığı</u> yere takılmış.
Amantayev yäşıl yirgä <u>qaplanıp yatqan</u> da qan qūša. HYQ/56	Amantayev yeşillige <u>kapaklanmış</u> ve kan kusuyor.

Yabalaqlap yawğan yïpşik qar yawrınımdı başa, túbämä <u>lpaşıp yatıp</u> , başımsı túbäniräk iyä bara. HYQ/3	Lapa lapa yağan sulu sepken kar omuzlarımı kaplayıp, tepeme <u>birikerek</u> başımı epey eǵmeme sebep oluyor.
-İp (yat-)	
Qırzan qarağanda front sikhız ut diñgizı kïwık <u>yäyilip yata</u> .Ä/100	Kırdan bakıldığında düzlük, uçsuz bucaksız bir ot denizi gibi <u>uzanıyor</u> .
Mäwsilä tüşkü hawın bütür-bütmäştän fermalarınan us túbündägiläy <u>kürinip yatqan</u> Kïyawqaşı yaǵına yış-yış qaraştarın tüşürzū.Ğ/142	Mäwsilä öǵlenki canlılığını kaybeder kaybetmez, çiftliklerinden avuç içi kadar <u>görünen</u> Kïyawqaşı tarafına sık sık bakışlarını dikti.
Äli bına üyün dä <u>kütärıp yatalar</u> .Ğ/205	İşte şimdi evini de <u>elinden alıyorlar</u> .
Dürüş tüǵıl, min unı üžimdän artıq kürip yaratam, şulay bulǵas, nisık <u>ülip yathın</u> , ti.Ğ/289	Doğru deǵıl, ben onu kendimden fazla deǵer verip seviyorum, hâl böyleyken ne diye <u>ölsün</u> .
-Üp (yat-)	
Vraç İlǵucaǵa ımlap kürhätti, yığıt indı bütä xäbärzi işitip, <u>tüyüp yata</u> .Ğ/330	Doktor, İlǵuca'ya imâ ederek gösterdi, delikanlı bütün söylenenleri <u>duydu</u> .
Qızıbız mınän bulǵan xäldäržän huñ, hinı lä yuǵaltıp quymayım tip, nıq itip <u>tütüp yatqanmın</u> indı üžindı.Ğ/375	Kızımızla ilgili başımıza gelen hâllerden sonra, seni de kaybetmeyeyim diye, sıkıca <u>tutuyorum</u> şimdi seni.
-Üp (yat-)	
Rayüzäkkä İşimbay yaqlap bik matur yul halalar tigän xäbär <u>yürüp yata</u> , äǵär dürüş bulha.Ğ/20	Rayüzäk'e, İşimbay tarafından pek güzel bir yol yapıyorlar, şeklinde bir haber <u>yayılıyor</u> , eǵer doğruysa.
-Niñä, ul yığıt äli <u>yürüp yatamı</u> ni?Ğ/196	Neyine, o delikanlı hâla <u>yaşıyor mu</u> ne?

3.1. “yibär-”, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (yibär-)	
BİZİN, bir günahımız za yuq... — tip <u>ilap yibärzi</u> . Ä /24	Bizim “Bir tek günahımız dahi yok.” diye <u>ağladı</u> .
Tigilär xurlıqqa qalıw ğarlıgınan <u>ilap yibärzi</u> .HYQ/13	Ötekiler küçük düşürülme utancından <u>ağladılar</u> .
Yıyılış bütkäs, bİZİN orkestr <u>uynap yibärzi</u> . HYQ/141	Toplantı bitince orkestramız <u>çaldı</u> .
Şul märxüm äZİräk qızıp aldımı, <u>başqurtsalap</u> bılay tip yırlap yibärä inİ. HYQ/94	O merhum biraz kızdı mı, <u>Başkurtça</u> böyle deyip şarkı söylerdi.
-Ip (yibär-)	
Şul saq düşman ğäskäri artında qapıl türnalar <u>qısqırıp yibärä</u> , hām, şul tawıştan qurqıp, düşmandar üZZäri qasıp kitä. BÄT/82	O zaman düşman askerinin arkasında birden turnalar <u>haykırıyor</u> ve bu sestten korkup, düşmanlar kaçıyorlar.
Bıl xäbär yİğİttärzi <u>aynıtıp yibärgändäy</u> itti. Ğ/309	Bu haber delikanlıları <u>kendilerine getirir gibi</u> oldu.
-İp (yibär-)	
Tütayım ğına tigändä, biyä <u>tibip yibärzi</u> ,- tigän buldı, ti, Taw batır. TÄ-6/ 30	“Tutayım derken, kısarak <u>tekmeledi</u> ,” dedi, Taw Batır.
TabariZİN «Täfsir»İ ihä qissa syucetın täfsirläbİräk, detallap qürürġa hām <u>yäyip yibärİrgä</u> yarZam itİşkängä üqşay. BÄT/106	Taberİ’nin Tefsir’i ise kıssa vâkıasını tasvir ederek, detaylı bir biçimde oluşturmak ve <u>yaymak için</u> yardım etmiş benziyor.
Amantayev kilİp, dārİstärzi <u>yänländİrİp yibärİrgä</u> äwräp dārİskä yürüy başlaġan uqıtıwsılarziñ qabat tarala başlawın küt tä tūr. HYQ/31	Amantayev, gelip, dersleri <u>canlandırmaya</u> heveslenerek, derse giren öğretmenlerin tekrar dağılmaya başlamasını bekle.

Bılay ža başım qatıp yŭrŭy inĭ, Fayıq äytkän hüž uttı ayırata <u>dŭrlätip yibärži.</u> HYQ/138	Böyle kafam karışuyordu, Fayıq'ın söylediği söz, ateşi ayrıca <u>alevlendirdi.</u>
-Ŭp (yibär-)	
-Ni işläy alabız huñ bŭğŭn? -tip yänä yilkähin tırnanı la nindäyžir darıw <u>yŭtŭp yibärıp.</u> sırayın hıttı. HYQ/40	-Ne yapabiliriz acaba bugün?, diye yine ensesini kaşdı ve nedense <u>ilac içip.</u> yüzünü buruşturdu.
Fäqirgä qatı bärilip, küñilın qıyıp, işik tŭbünän kirĭ <u>bŭrŭp yibärälär.</u> BÄT/201	Fakire pek sert vurup, gönlünü kırarak onu kapı önünden geri <u>cevirdiler.</u>
-Ŭp (yibär-)	
Taranan metinlerde ekin bu şekilde örnekle karşılaşılmadı.	

3.i. “yŭrŭ-, yardımcı fiili ile yapılan birleşik fiillerde kullanılır:

-p (yŭrŭ-)	
Amantayev artıq ğawğalanmay, <u>isläp yŭrŭy.</u> HYQ/30	Amantayev fazla hır gŭr çıkarmadan <u>çalışıyor.</u>
Uram buylap garmun tartıp <u>yırlap yŭrŭw</u> yäqi awlaq ŭygä barıw haqında uylayhı la yuq. HYQ/175	Sokak boyunca akordeon çalarak <u>şarkı söylemek</u> veya gençlerin toplandığı eve gitmek gibi bir düşüncesi yok.
-Ip (yŭrŭ-)	
İnstitutta <u>uqıp yŭrŭğändä</u> miñä mäktäptä işläw- kŭn dä bayram hımaq kürinä inĭ. HYQ/48	Enstitüde <u>okurken</u> bana okulda çalışmak, bayram gibi görünüyordu.
Ul kŭn hayın Hart'qa <u>qayıp yŭrŭy.</u> HYQ/242	O her gün Hart'a <u>geri dönüyor.</u>
Kım yanına <u>barıp yŭrŭğänin</u> ŭži äytmäy. Ğ/70	Kimin yanına <u>geldiğini</u> kendisi söylemiyor.
Yitmähä, bĭžžin Tañsulpanğa ŭmŭt <u>halıp yŭrŭy,</u> tip hŭyläyžär.Ä/75	Olmazsa, bizim Tañsulpan'a <u>ümit verir,</u> diye konuşuyorlar.

Tik işık aldında bır nisä bala şayarıp, <u>tawışlanıp yürüy</u>, ağastan yahalğan multıqtar mınän huğış uyını uynayzar. Ä/120	Sadece kapının önünde birkaç çocuk yaramazlık yapıp, <u>bağrısıyorlar</u>, ağaçtan yapılmış tüfeklerle savaş oyunu oynuyorlar.
-İp (yürü-)	
Ana, Yäwhärä yiñgä balkondarındağı ürmälï güldärgä hıw <u>hibip yürüy</u>. HYQ/123	İşte, Yäwhärä yenge balkonlarındaki sarmaşık güllere su <u>serpiyor</u>.
Şunan bıl xaqan awğa sıqqan hām <u>iyärıp yürügän</u> yarandarına, kiyiktärzi bırgä tuplap, alqınıp ağıp yatqan žur İla yılğahına qaray qıwırğa büyürğan. BÄT/46	O zaman bu hakan ava çıkmış ve <u>kendisini takip eden</u> yarenlerine, av hayvanlarını birlikte çembere alıp, ileri atılıp akan büyük İla nehrine doğru kovalamayı emretmiş.
Unday saqta <u>yaqın ğına kürıp yürügän</u> duş kişilärñi dä, bälägä qalıwžan şiklänıp, tižiräk qıyrüğün hırtqa hala. Ğ/228	Öyle zamanlarda <u>kendine yakın bulduğun</u> dostların da belâya bulaşmaktan korkup, kuyruklarını kıstırıp kaçar.
Etnik tarixtan bildälï bulıwınsa, VII — X bıwattarža Künyaq Sibär, Sırdarya, Emba, Yayıq buyžarında kiñ yäyilğan hām künsığıştan künbayışqa <u>yaylap küsıp yürügän</u> uğıž qäbiläläri mınän başqurt qäbiläläri tıgız etnik münäsäbätkä inälär. BÄT63	Etnik tarihten anlaşıldığına göre, VII-X. asırlarda Güney Sibirya, Sırderya, Emba ve Yayık taraflarında geniş bir bölgeye yayılmış ve doğudan batıya <u>göç etmiş</u> Oğuz boyları ile Başkurt boyları epey bir münasebete girerler.
-Üp (yürü-)	
Tik ul ğına bıl dünyala <u>ut yütüp yürüy</u> kiwık inı. Ğ/266	Bir tek o, bu dünyada <u>üzülüyor</u> gibiydi.
Bır vaqıt şulay yılım mınän <u>balıq hüžüp yürügändä</u>, indï yarğa sıgarıp yitkändä ğınä, žur bır yäyın yılımın yırtıp sıgıp qasa. Ä/164	Bir vakit böyle ağla <u>balık tutarken</u>, ağı tam kıyıya çıkardığında büyük bir yayın ağı yırtarak kaçtı.

Bılay ža <u>İsı büşüp yŭrŭgän</u> Yawbašarov tüžmäni.Ğ/231	Bu şekilde <u>kederlenen</u> Yawbašarov sabretmedi.
Ana şul hŭyŭklŭ ulı ŭsŭn yıldar buyı <u>kŭyŭp yŭrŭgän</u> Xälimä yinğänin Saimähinin dä şunday hŭžžär hŭylänä başlawına bik nıq İsı büştü.Ä/182	İşte şu sevgili oğlu için yıllarca <u>yŭreği yanan</u> Xälimä yenge Saimä'sinin de böyle sözler söylemeye başlamasına epey üzüldü.
-Ŭp (yŭrŭ-)	
Şaytan tayağı la, bilsän dä qayhılay matur al säskä ata, ular tirähindä qŭrttar yŭmağaylanıp <u>ŭyŭrŭlŭp yŭrŭy.</u> HYQ/125	Şaytan tayağı ¹⁸ da bilsän ¹⁹ de ne kadar güzel ve kırmızı çiçekler açıyor, onların etrafında tırtıllar toparlanıp <u>dolanıyorlar.</u>

4. Bu zarf-fiil kendinden sonra “**ta, tä**” bağlama edatını alarak fiillerin zarf şekillerini yapar:

Min unıñ bul İşinä ni <u>tıp tä</u> narıq birä almanım. Ä/109	Ben onun bu işine ne <u>diye</u> değer veremedim.
Äğär žä bız ŭşŭ tiklīm İş alıp <u>barıp ta,</u> uramğa sıgıp, unıñ hŭžžŭmtähin kürmähäk, bınan kitirgä kăräk!Ä/124	Eğer biz böyle bir iş <u>alıp da,</u> sokağa çıkıp, onun sonucunu göremezsek buradan gitmemiz gerekir.
Ul bik küptän birli fŭrsat <u>kŭtŭp tä</u> uğa irişä almay yŭrŭgän, tik xäžir gınä ul fŭrsatqa irişkän kışi kiwŭk atılıp kilŭp indŭ.Ä/48	O epey bir zamandır fırsat <u>bekleyip de</u> o fırsatı yakalayamadı, fakat şimdi o fırsatı yakalamış bir kimse gibi ileri atıldı.
Ğalimä apay, kis bulğansı, urınınan <u>qužğalıp ta</u> qaramanı.Ä/41	Galimä abla akşam oluncaya kadar, yerinden <u>kalkıp da</u> bakmadı.
Qaзақ, qırğıžžarža Qŭrquŭt ata yış qına şulay <u>qam bulıp ta</u> işäplängän.BÄT/71	Kazak ve Kırgızlarda Korkut Ata sık sık böyle kam <u>olarak da</u> kabul edilir.

¹⁸ Şeytan dayağı bitkisi

¹⁹ Dikenli yabanî ot

Binday, tüşünsäniñ qayžan kidip sıǵıwı xalıq añında legenda <u>bulıp ta</u> qalğan. BÄT/50	Böylece, düşüncenin nereden kaynaklandığı halkın hafızasında bir rivâyet <u>olarak</u> kalmış
---	--

5. Bu zarf-fiil kendinden sonra “**ta, tä**” bağlama edatını alarak birleşik fiillerin yapımında kullanılır:

Qayhı saqta <u>uylap ta quyam?</u> Ä/227	Hangi arada <u>düşüneyim?</u>
Tura ğına tüt!— tip <u>işkärtip tä aldı.</u> Ä/188	“Doğru tut!” diye <u>hatırlattı.</u>
Ul мәžräsälä küpmilr <u>uqıtıp ta alğan.</u> BÄT/470	O medresede çok mu <u>okumuş.</u>
Bälki, bıl dünyanan <u>kitip tä barğan</u> bulır inı...Ğ/220	Belki, bu dünyadan <u>giden</u> olurdu.
Xatta unıñ kandidaturahın yaşırıp tawış biriw isimliginä <u>indirip tä türmanılar.</u> Ğ/403	Hatta onun adayını gizleyerek oy verme listesine <u>almadılar.</u>

6. Sayı isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek miktar ve tarz bildiren zarflar oluşturur:²⁰

6.a. +IA- isimden fiil yapım ekinden sonra:

Här xäldä, türlü tarixi sıǵanaqtaržan, urta bıwat qartalarinan qurınıwınsä, Altın Urža territoriyahında bıl дәwläт zamanında irili-waqlı <u>qırqlap</u> qala barlıǵı bildäli. BÄT/167	Her durumda, türlü tarihî kaynaklardan, Orta Çağ haritalarından anlaşıldığı gibi, Altın Orda topraklarındaki bu devlet zamanında irili ufaklı <u>kırk kadar</u> şehrin bulunduğu açık.
--	---

²⁰ Zeynep Korkmaz, Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları, AÜ Yayınları, Ankara 1969, S.71-72

Unda, Baqırğaniñ 44 xikmätinän tış, 13 şağırzın 80-läp äşär ingän tip kürhätä ğalimdar. BÄT/231	Oraya, Bakırğânıñ 44 adet hikmetinden başka, 13 şairin 80 kadar eseri girmiş diye gösterir âlimler.
Nemetstar ul şaxtağa utızlap qına kişİ kilip ingänin küržilär häm bütä bulğan saralar mınan yığittäržİ unan qıwıp sığarırğa qarar ittilär. TÄ-5/172	Almanlar o maden ocağına otuz kadar kişinin geldiğini gördüler ve mevcut olan bütün imkânlarla yiğitleri oradan atmaya karar verdiler
İrži kiptirip, qäžirläp alğas, gektarınan un bişläp tsentner ğına uñış alğanda la, bıl mñ yarım tsentner üştälmä aşıq tigändİ añlata.Ğ/84	Yeri kurutup hazırlayınca, hektarından yaklaşık on beş kental mahsül alındığında da bu beşyüz bin kental ilâve tahıl anlamına gelir.

6.b. +Ar- isimden isim ve **+IA-** isimden fiil yapım ekinden sonra:

Almanı kişİ başına birärläp üläşiw. BTH/136	Elmayı kişİ başına birer birer paylaşmak.
İkişärläp bälw. BTH/370	İkişer ikişer dizilmek.
Dürtärläp tizilw. BTH/297	Dörder dörder dizilmek.
Altısarlap bülw. BTH/57	Altısar altısar bölmek.
Unarlap hanaw. BTH/472	Onar onar saymak.
Mñnärläp maldı kıwžılar, yüşärläp yändİ qıyžılar. BTH/433	Biner biner mal götördüler, yüzer yüzer cana kıydılar.
Ular bižžİ mñnärläp ültirälär bit. Ä /109	Onlar bizi binlerce kez öldürürler.

6.c. +Aw- isimden isim ve **+IA-** isimden fiil yapım ekinden sonra:

Kisın ulı, kilinİ, üşäwläp bik üžaq hñyläşip ultıržılar. TÄ-6/ 243	Akşamleyin oğlu ve geliniyle, üçü birlike epeyce uzun bir zaman konuştular.
Ular Gülşan mınan ikäwläp äybır yıyrğa tütündüler.Ğ/381	Onlar Gülşan'la ikisi birlikte eşya toplamaya koyuldular.

İndi bıl üsraşıwğa qıwanışıp, üşäwläp hahıldarğa kırıştılär. Ğ/454	Daha sonra bu karşılaşmaya sevinip üçü birlikte kahkahalar atmaya başladılar.
Ular dürtäwläp yürüp bik üzaq qäbörgä üqşağan uba izlänilär. Ğ/293	Onlar dördü birlikte yola çıkıp, hayli uzun kabre benzeyen bir ören aradılar.
Üzäqlamay ular dürtäwläp fikirläşä, bähäsläşä başlanılar. Ğ/435	Çok geçmeden onlar dördü birlikte düşünmeye, iddiâlaşmaya başladılar.
Üşü xälgä dürtäwläp qıwanıştılar. Ğ/371	Bu hâle dördü birlikte sevindiler.

7. Yıl, saat, dakika vb. isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek zaman ve miktar bildiren zarflar oluşturur:

Başqurt äžäbiyätinñ üşış tarixı mñn yıllap däwırzı üž işinä ala. TÄ-5/67	Başkurt edebiyatının gelişim tarihi yaklaşık bin yıllık bir dönemi içine alır.
Aqyal batır kñnläp tügıl, sägätläp üşä türğan bulğan. TÄ-5/15	Aqyal Batır her gün değil, her saat büyüyüp dururmuş.
Bına üşü qalala, balalar, min qırq yıllap gümır ittım. Ä/303	İşte bu kalede çocuklar, bin kırk yıl kadar ömür geçirdim.
İndi yartı sägätläp waqıt ütti. Ğ/354	Yarım saat kadar vakit geçti.
Türtmä tıllı Mäğäfür mñnän ular xäžir yıgırmı yıllap kürşı yäşäyžär. Ğ/316	Diken dilli Mäğäfür ile onlar yaklaşık kırk yıl komşu olarak yaşarlar.

8. Millet ve boy isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

Bıl şacärälä lä tırışıp-tırışıp tatarsa küsırgä tırışqan avtor üžı hižmäştän yış qına başqurtsalap yaşıwğa la tüşüp kitä. BÄT/284	Bu şecerede de itinaıyla Tatarca kopya etmeye çalışan yazar, farkında olmadan sık sık Başkurtça da yazar.
-Xoroş,- tinı ul russalap . TÄ-6/ 209	-İyi, dedi o Rusça .

Başqürtsalap äythäñ, ämir Yal. T/14	Başkurtça söylesen, Emir Yal.
Şul märxüm äžiräk qızıp aldımı, başqürtsalap bilay tip yırlap yibärä inı. HYQ/94	O merhum biraz kızdı mı, Başkurtça böyle deyip şarkı söylüyordu.

9. –**raq** derecelendirme ekini alarak fiillerin hâl zarfını yapar:

-bıraq	
Urabıraq barayıq äli, türä-qara küžinä salınıw bğğün bik ük käräk tügıl,— tip yılmayzı Nurixanov. Ğ/88	“ Etrafını dolaşarak gidelim, idarecilerin gözüne ilişmek bugün pek lâzım değıl.” diye gülümsedi Nurixanov.
Xaris quqırayıbıraq baştı, ikı qulın salbar kışähinä tıqtı. Ğ/114	Xaris göğsünü kabartarak ilerledi, iki elini pantolonunun cebine soktu.
-bıräk	
Ażımdı ülsäbıräk atlarğa käräk.Ä /196	Adımı ölcerek atmak gerek.
Ul aź ğına buyğa minän üžünüräq bulha la, bır vzvodqa iläğiw üşün, ul sügäläbıräk , min qalqıbıraq başıp, bır tigıž bulırğa tırışa tırğaynıq. Ä /96	O biraz boyca uzun olsa da, aynı tabura düşmek için, o cömelerek , ben kalkarak, denk olmaya gayret ediyorduk.
Üž siratında qız ža yığıtı yıntıkläbıräk küžžän ütkärži. Ğ/32	Kendi sırasında kızı ve delikanlıyı dikkât kesilerek gözden geçirdi.
-ıbıraq	
Qasim qalahında 1602 yılda Qadir Ğäli Calayırılı tigän kişi tarafınan Rāşidätidin kitabınıñ şul uq bırınsı kişäği qışqartıbıraq türkisäğä äyländirılä. BÄT/292	Qasim şehrinde 1602 yılında Qadir Ğäli Calayırılı isimli kişi tarafından Reşideddin’in kitabının bu ilk kısmı kısaltılarak Türkçe’ye çevirilir.
Bıž taş yuldan barabıž, bındağı yuldar bıžžäği kiwık tügıl, şıma itıp, urtahı bır aź qalqıtıbıraq işlängän. Ä /93	Biz taş yoldan gideriz, buradaki yollar bizdekiler gibi değıl, düzeltilip, ortası biraz kaldırılarak yapılmış.

Niğmätulla kiyiz qalpağın başına <u>baturıbıraq</u> kiyzi. TÄ-6/ 81	Niğmätulla keçe kalpağını başına <u>bir iyice</u> <u>geçirerek</u> giydi.
Kärimbirzi bını <u>mahayıbıraq</u> äytti. T/37	Kärimbirzi bunu <u>gururlanarak</u> söyledi.
Bıl etnokultura protsesı ayırıwsa VIII — IX bıwattarza ayırım başqurt ırwžarınıñ Sırdarya, Aral diñgiži häm Yayıq yılğahı buyžarında uğıž qäbiläläri mınän <u>aralaşıbıraq</u> yäşägän üsürza küsäyä. BÄT/63	Bu etno kültürel süreç, ayrıca VIII-IX. asırlarda farklı Başkurt uruklarının Sırderya, Aral gölü ve Yayık nehri boylarında Oğuz boylarıyla <u>karışık</u> <u>olarak</u> yaşadığı sırada güçlenir.
Äziräk hawa <u>almaştırıbıraq</u> qaytırhuñ. Ğ/90	Biraz hava <u>değişince</u> dönersin.
Tağı la <u>asırğanıbıraq</u> işkä tütündü. Ğ/455	Yeniden, <u>öfkelenerek</u> işe sarıldı.
Ministr <u>uratıbıraq</u> hüž başlanı. Ğ/462	Bakan lafı <u>dolaştırarak</u> söze başladı.
Qızıqay irkälägändän huñ tağı la <u>hulqıldabıraq</u> ilarğa kırıştı. Ğ/280	Qızıqay okşayıp sevdikten sonra yeniden <u>hıçkırarak</u> ağlamaya başladı
-İbiräk	
Nurixanov tağı la <u>därtlänibiräk</u> tütündü. Ğ/257	Nurixanov yeniden, <u>dertlenerek</u> işe başladı.
Xäyrätindin qubarahı üstü, yaq-yağına äylänip qaranı la, tawışın <u>tübänäyтіbiräk</u> , - qısqırma, - tinı. TÄ-6/ 84	Xäyrätin'in yüzünün rengi uctu, etrafına dönüp baktı ve sesini <u>alçaltarak</u> "Bağırma" dedi.
Şuğa kürä bıl ülkälä ayırım fakttarzi tabıw, tısqı küriniştärzi bildäläw gınä yitmäy, bälki, äžäbi bälänıştärziñ düyüm xarakterın, tıbın, äžäbi xäräkättägi urının häm rolın birlıktä <u>düyümläştiribiräk</u> yaqtırtıw mühim. BÄT/483	Buna göre, bu ülkede farklı hadiseleri bulmak, yalnız dış görünüşleri belirlemek yetmez, belki, edebi bağlantıların genel karakterini, şeklini, edebi hareketteki yerini ve rolünü birlikte <u>genelleştirerek</u> aydınlatmak mühim.
Yänüzäq <u>yätışlänibiräk</u> ultırzi, aldındağı säyzi yänä bır urtlanı. T/172	Yänüzäq <u>bir şey yapmayarak</u> oturdu, önündeki çayı yine bir kez yudumladı.

İki säsän üsraşa ikän, xalıq indı ularžan säsänlik yarışın — äytış hüžžärin kütä, yıyın yäki birär žur mäclis ikän qūbayırzı, yıržarzı, tulğawžarzı kinänibiräk tıñlay. BÄT/525	İki säsän ²¹ karşılaşırnı, o zaman halk onlardan sesenlik yarışını: atışma sözlerini bekler, yıgın veya meclis halindeyken qūbayır, ır ve tulğawları rahatça dinler.
Xäžir säy isirbiž, yätışlänbiräk ultırığıž,-tinı. T/121	“Şimdi çay içeceğiz, uygun bir şekilde oturunuz” dedi.
Yañı tınıslanğan Vadik, Gūlşandan sitkä küsibiräk ultırıp, täžränı asıp tışqa tüküržü. Ğ/345	Rahata yeni kavuşan Vadik, Gūlşan’dan uzak bir şekilde oturup, pencereyi açıp dışarıya tükürdü.
Ğümır ütibiräk kitkän şul... Ğ/277	Ömür geçip gitmiş.
-übüraq	
Märxümdin başın qibla yaqqa bürölübüraq halalar. BXİ-I/355	Merhumun başını kible yönüne cevirerek koyarlar.
Tik Arğınbayev qına, yūžün hıtip sitkä bürölübüraq ultırzı. Ğ/139	Yalnız Arğınbayev, yüzünü buruşturup yönünü dışarıya dönerek oturdu.
-übüräk	
Tik tūpsūbūräk qarap türhañ, ni tiklīm mawıqtırğıs nāmā ikän ul! HYQ/115	Yalnız dikkat ederek bakarsan, ne tür cazibe bir şeymiş o.

10. –käy unsurunu alarak fiillerin zarf şekillerini yapar:

-p, -Ip zarf-fiil ekinin **–rAQ** derecelendirme ekini alabildiği dikkâte alındığında bu **–käy** unsurunu küçültme eki olarak kabul edebiliriz. Örneklerdeki yapı incelendiğinde, asıl fiile süreklilik anlamı veren **yat-** yardımcı fiili dikkât çekmektedir. Bu yardımcı fiil asıl fiillere **-p, -Ip** zarf-fiil ekiyle bağlanabildiği gibi **–A, –y** zarf-fiil ekiyle de bağlanabilir. O hâlde **käy** unsuru ***kä-** fiilinden ve **–y** zarf-fiil ekinden oluşmuştur, diyebiliriz. Eski Türkçe **kel-** ve **ket-** fiillerinin bir ***ke-** kökünden geldiği varsayılacak olursa ve Türkçede eskiden beri kullanılan bir yardımcı fiil olduğu dikkâte alınırsa

²¹ Hatip, iyi konuşan, halk şairi

aşağıdaki yapının açılımı şu şekilde düşünülebilir: Kükär- esas fiil + -ip zarf-fiil + kä- + yardımcı fiil + y(e) zarf-fiil + yat- yardımcı fiil.	
« Kükärïpkäy yatqan Ural tawı ata- ulatayžaržıñ tüyägı, şunda ğına yata yawža ülgän batıržaržıñ da hüyägı»- tip şıbırlanı Yänužaq. T/183	“ Yeşerip uzanan Ural dağı ata babaların vatanı, burada yatar savaştı ölen bahadırların bedenleri de.” diye fısıldadı Yänužaq.
Kügärïpkäy yatqan kük arqağa At yügirtip sıqhañ küs bula. Ä /226	Yeşerip uzanan yeşil bozkırda At koşturursan güç olur.

11. Kalıplaşmış kelimeler yapar.²²

Ažlap	
Sälimä täwgı irınan qalğan barlı-yuqlı malın ažlap ürsitip, tırışıp balaların tärbiyäläni.BTH/29	Sälimä ilk eşinden kalan bütün malını azar azar çoğaltıp, çok çalışarak çocuklarını yetiştirdi.
Buylap	
Tänim buylap halqın simıržaw yügırži. HYQ/3	Bedenimi tamamen soğuk bir titreme kapladı.
Hin yar buylap qısırqa-qısırqa yügırähñ. HYQ/27	Sen uçurum boyunca bağıra çağıra koşuyorsun.
İşap komissiyahı tüzülğäs, plenum ağzaları, yañınan saqırğangä tiklīm, raykom binahı buylap taralıp kitti.Ğ/273	Hesap komisyonu oluşturulunca, zirve toplantısı üyeleri, tekrardan çağrılınca kadar, ilçe parti komitesi binasına doğru dağıldılar.
Başlap	
Başlap üyžägı kişilär mınan Buranbay kürışti, unıñ artınan bız kürışip sıqtıq. Ä/121	Öncelikle evdekilerle Buranbay görüştü, onun ardından biz görüştük.

²² Zeynep Korkmaz, Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri Ve Ek Kalıplaşması Olayları, AÜ Yayınları, Ankara 1969, S. 71-72

Aybulat, Vasyanı taw başlap kürgändäy, hūqlanıp, aptırap qaray.Ä/297	Aybulat, Vasya'yı ilk kez görmüş gibi, ona hayrân olup, şaşırarak bakar.
İyi, yırtam, tik bir şart mınän: buggündän başlap üpkäläşmäy, tatıw ğına yäşähıǵıǵı. Ğ/121	Tamam, yırtarım, tek bir şartla: Bugünden itibaren birbirinize kızmadan, tatlı tatlı yaşarsınız.
Bırgäläp	
Şulay malayzar arahında «xan» bulıp alğan Aqhaq Timır üžinñ üštünlüğün tırlısa tanıtı başlay, bırgäläp yul başırğa, mal talarğa kırışälär.BÄT/305	Bunca çocuk arasında han olan Aksak Timur üstünlüğünü türlü şekillerde göstermeye başlar, birlikte yol kesmeye, mal yağmalamaya başlarlar.
Yitınsı kündü yitınsı väzir batşanı, qatını — mälikä minän bırgäläp , ämirin tižiräk yirinä yitkırırğa ündäyžär.BÄT/428	Yedinci gün vezir, padişahı karısı melike ile birlikte , emrini hemen yerine getirmeleri için çağırır.
Tatıw türhañ, bırgäläp yäşärbıž.Ä/141	Uslu durursan, birlikte yaşarız.
Atqarahı ištär küp inı— bırgäläp ...Ğ/43	Yapacağı işler çoktu, birlikte ...
Isınlap (ta)	
Isınlap ta , kolxozdın irtägä yañı uñıştı yıyıp alıw üşün ülü yaw asırğa tulıhınsa äžir ikäñi ällä qayžan küžgä bärilip tıra. HYQ/212	Aslında , kolhozun yarın yeni mahsülü toplamak için büyük bir savaş açmaya yeteri kadar hazır olduğu, tahmin edilemeyecek kadar göze çarpıyor.
Isınlap ta matur yırlayhın, yäy küñü Haqmar buyında yırlay-yırlay yiläk yıyğandar işkä tüşüp kitti.Ä/194	Gerçekten de güzel şarkı söylüyorsun, yaz günü Haqmar boylarında şarkı söyleye söyleye meyve toplayanları hatırlattı.
Isınlap , Başqurt yürtünde qunaqtın üžinän alda atın qäžirläy başlayžär. BXİ-I/215	Gerçekten , bir Başkurt evinde misafirden önce atına hürmet ederler.
Äğär žä üžin kürmäy, hüžin tıñlañañ, ısnlap ta bıl žur kişi ikän tip uylarhın! Ä/74	Eğer kendisini görmeden, sözünü dinlersen, hakikaten de bu büyük bir adammış, diye düşünürsün.

Küp²³	
Yiri küp , malı küp , bızzi yallap işlätä lä bayıy birä. Ä/295	Toprağı cok , malı cok , bizi karın tokluğuna çalıştırıyor ve zenginleşiyor.
Binan küp yıldaržan huñ, 1194 yılda, Svyatoslav II kınaz mınan yawlaşqanda, ğäskär taratılıp, üzi äsir tüşä.BÄT/507	Bundan cok yıllar sonra, 1194 yılında kinez II. Svyatoslav ile savaşırken, askeri dağıtılıp kendisi esir düşer.
Küpläp	
Rayon küpläp it yitiştirä, hüt tapşıra, malsılıqtağı bütä tür produktsiyalar buyınsa planın ütämäy qalğanı yuq.Ğ/19	İlçe daha çok et üretir, süt çıkarır, hayvancılıktaki her tür ürün planlamasını yerine getirmediği yoktur.
Baqsabız, ütkändä qızžar, xuş-yişin küpläp säsä.BTH/576	Bahçemiz, geçince kızlar, hoş kokularını daha çok saçar.
Tip	
Üsünsühün dä taptım,- tip qısırzı Matrosov. TÄ-5/178	“Üçüncüsünü de buldum.” diye haykırdı Matrosov.
Bürün bızzi xälfäğä iltkändä: «itñ hñä, hñyägñ miñä»,- tip birälär inñ. TÄ-6/ 256	Eskiden bizi hocaya götürdüklerinde: “Eti sana, kemiği bana” diye teslim ederlerdi.
Habraw säsan!- tip hikirp türžü Yal, atahın kürgändäy şatlanıp. T/72	“Habraw Säsan” diye sıçradı Yal, babasını görmüş gibi sevinip.
Biz qala tip awız hıwı tügäbız,— tip uylamayraq ısqındırzı. Ğ/46	“Biz şehir diye ağzımızın suyunu akıtıyoruz.” şeklinde düşünmeden laf etti.
Bızziñ, bir ğünahıbiz ža yuq... — tip ilap yibärzi. Ä /24	Bizim “Bir tek günahımız dahi yok.” diye ağladı.
Xatta qayhı bir ğalimdar türki runik alfavitñ üzñ dä taşqa yazıw üşñ maxsus uylap sıgarılğan şına yazma tip uylayžar. BÄT/39	Hatta bazı âlimler “Türk run alfabesini, özel olarak, taş üstüne yazmak için oluşturulmuş bir yazı türüdür” diye düşünürler.

²³ A. Von Gabain, Eski Türkçenin Grameri, TDK, Ankara 1995, S. 97

Tiyip	
Edatın bu şekli halk edebiyatı eserlerinin dilinde geçmektedir.	
Taşlap üyün, sıgıp kitkäs şulay, Kİrgİhİ kilmäysİ kolxozğa, Ni bulha la, vaqıt użhın <u>tiyip</u> , İşkă barıp kİrżİ sovхозğa. Ä /144	Bırakıp evini, çıkıp gidince böyle, Giresi gelmeden kolhoza, Ne olsa da, vakit geçsin <u>diye</u> , İşe gidip girdi sovhoza.
Şunda dinİñ xaq <u>tiyip</u> , Dinİñä min inäyİm. BXİ-V/70	O zaman dinin hak <u>diye</u> , Dinine ben gireyim.
Hİzgä hūylāp birİrgä İlsİ bulıp kildİm min,- <u>Tiyip</u> hūżİn būtkän huñ, Bıl biş ırw hūylāşkän. BXİ-V/41	Size söylemek için Elçi olarak geldim ben, <u>Diye</u> sözünü bitirdikten sonra, Bu beş uruk konuşmuş.
-Raş, Raş!- <u>tiyip</u> gūrlāştİlär. HYQ/92	-Doğru, doğru!, <u>diye</u> bağırdılar.
Yaqlap	
Rayüzäkkä İşİmbay <u>yaqlap</u> bik matur yul halalar tigän xäbär yūŗİp yata, ägär dūŗūş bulha.Ğ/20	Rayüzäk'e, İşİmbay <u>tarafından</u> pek güzel bir yol yapıyorlar, şeklindeki haber yayılıyor, eğer doğruysa.
Bİrläm yul, ūlühūnan ayırılıp, qabırğa <u>yaqlap</u> hulğa qayırıla inİ.Ğ/91	Tali yol ana yoldan ayrılarak, kavşağa <u>doğru</u> sola dönüyordu.

-rĠA; -IrĠA Zarf-Fiil Eki

(Kalın ünlülerle biten fiillere ekin **-rġa** şekli; ince ünlülerle biten fiillere ekin **-rgä** şekli getirilir. Ünsüzlerle biten düz-geniş-kalın, düz~dar-kalın ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-i-** ünlüsü; ünsüzlerle biten düz-geniş-ince, düz-dar-ince ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ï-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ü-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ũ-** ünlüsü getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturur:

-rġa	
Taň harıhınan tūrūp, yġittār attarżı ũlān utlarġa yibārżı. T/142	Sabahın alaca karanlığında kalkıp, delikanlılar atları çayıra otlamaları için saldılar.
Ämmä yūqlarġa barıbır irġk birmānılār. T/118	Ama uyumak için asla imkân vermediler.
Äġār tūtūp birıwsı bulha, aşarġa äżırlānıp, qaşıq tūtūp tūralar... Ä/166	Eğer tutup verecek olsa, yemek için hazırlanıp, kaşık tutarlar.
Miñä hūylärġa hūż birżılār.Ä/272	Bana konusmak için söz verdiler.
Hinān ırıwım haqlarġa , Yawġa sıġıp yaqlarġa , Hażaq tūtūr ir hurap, Taġı hiñä kilmānım!BXİ-V/54	Senden uruġumu korumak için , Savaşa çıkıp müdafa etmek için , Sadak tutacak er dileyip, Tekrar sana gelmedim.
-Irġa	
Bıż qaytırġa at yikkändä, Ġālimä apayżar kilälär inī. Ä /38	Biz geri dönmek için at sürdüğümüzde, Ġālimä ablalar geliyorlardı.
Tiżirāk maşınahına ultırırġa aşıqtı. Ġ/274	Hemen arabasına oturmak için acele etti.

Arıslan Rəxmätulloviç, hıǵǵä <u>tıräk bulırǵa</u> kildim. Ğ/379	Arıslan Rəxmätulloviç, size <u>destek olmak için</u> geldim.
Qazan xanlığın <u>başırǵa</u> barǵanda batşa bızǵıñ qartatayǵıñ ğına hüǵın qulaqqa ilǵan. T/131	Kazan Hanlığını <u>basmak için</u> gittiğinde, padişah büyüklerin sözlerini kulağına küpe etti.
Şuǵa qaramaştan, qızǵıñ hıyüw xisı saq qına la kāmımäy, unıñ ısn mǵxäbbätı Hüsrevzi <u>dürüş yulǵa baştırırǵa</u> yarǵam itä. BÄT/181	Buna raǵmen, kızın sevgi hissi tamamen azalmaz, onun gerçek sevgisi Hüsrev'i <u>doğru yola sokmaya</u> yardım eder.
Läkin Yal atına <u>hıwınırǵa</u> iräk quymanı. T/91	Lâkin Yal atına <u>rahatlaması için</u> fırsat vermedi.
Xatta bır zaman Qürqüt ata bik nıq qartayıp xäldän tayǵas, unıñ <u>yänin alırǵa</u> kilǵan äcäl, qubız mǵñuna sıxırlanıp, qırq yıl buyına üǵınñ ülim salǵıhın hiltäw ämälın taba almaǵan, ti. BÄT/71	Hatta bir zaman Korkut Ata pek fazla yaşlanıp takâttän düşünce, onun <u>canını almak için</u> gelen ecel, kopuzun büyüleyici sesinin sihrine kapılıp, kırk yıl boyunca ölüm saçma emelini yerine getirememiş.
İy dıyıw, yul bir, min Tırıhıw <u>alırǵa</u> kildim. UB/19	Ey dev, yol ver, ben Âb-ı Hayat'ı <u>almak için</u> geldim.
Üzata kilǵan yaqındarı uǵa üǵǵärinñ huñǵı hǵrmättärin kürhätkändär žä <u>qaytırǵa</u> aşıqqandar. HYQ/4	Uğurlamaya gelen yakınları onun için son vazifelerini yerine getirmiş ve <u>dönmek için</u> acele etmişler.
-İrgä	
Buranbayǵıñ xäbärin tiǵıräk iptäštärgä <u>bıldırırǵa</u> aşıqtıq. Ä /114	Buranbay'ın haberini hemen arkadaşlara <u>anlatmak için</u> acele ettik.
Min üygä qayıp barǵanda, kǵn aǵ ğına yaqtıra başlaǵan, awıl kişiliri türüp, qatın-qızǵarı hıwǵa, irǵarı at <u>isırırǵa</u> barırǵa sıqqaynılar indı. Ä /28	Ben eve geri döndüğümde, gün biraz aydınlanmaya başlamış, köydeki insanlar kalkıp, kadınlar suya, erkekler ise atlara <u>su içirmek için</u> gitmiştiler.
-Biž hini <u>ültürirǵa</u> his yıyınmaybız. T/137	-Biz seni <u>öldürmek için</u> toplanmadık.
Ayuqa xan başqurt tütqındar mınän	Ayuqa han Başkurt mahkûmlarıyla

kürişirgä qabalanmanı.T/157	görüşmek için acele etmedi.
Hižgä hūyläp birirgä , İlsı bulıp kildim min. BXİ-V/41	Size söylemek için , Elçi olarak geldim ben.
Gıl kumanda birä, ataqağa kütärilirgä saqıra . HYQ/22	Her zaman emir veriyor, hücûma kalkmak için çağırıyor.
Kitirgä yıyındıq. HYQ/78	Gitmek için toplandık.
-Ürgä	
Tulıbayzıñ başında tūman, ä uylap tūrūrğa vaqıtı yuq. Ğ/456	Tulıbay'ın kafası karışık, fakat düşünmek için vakti yok.
Läkin ul yazalap ültirilgäs, fanatiktar unıñ isimñ dä, äšärzärin dä ünüttürürğa , äžäbi mirasın yuq itirgä tırışqandar. BÄT/248	Lakin o cezalandırılıp öldürüldükten sonra, fanatikler onun hem ismini hem eserlerini unutturmak için ve edebî mirasını yok etmek için çok çaba sarfettiler.
Tabarižıñ «Täfsir»i ihä qıssa syujetın täfsirläbiräk, detallap tūrūrğa häm yäyıp yibäirgä yaržam itışkängä üqşay. BÄT/106	Taberî'nin Tefsir'i ise kıssa vâkiasını tasvir ederek, detaylı bir biçimde oluşturmak ve yaymak için yardım etmişe benziyor.
Tulıbayzıñ başında tūman, ä uylap tūrūrğa vaqıtı yuq. Ğ/456	Tulıbay'ın kafası karışık, fakat düşünmek için vakti yok.
Kim hiñä ğäskäri kiyimdä büzürğa rüxsät itti?! Ä/99	Kim sana askerî kıyafeti çıkarmak için izin verdi.
-Ürgä	
Mıržam, isimñdä bilmäyim, ämmä şunu äytıp quyayım äli: min fotoğa tüşürğa yaratmayım, Allergiya, añlayhıñmı? Ğ/417	-Mirzam, ismini bilmiyorum, ama şunu söyleyeyim: Ben fotoğraf çektiirmek için uygun görmüyorum, Allergiya, anlıyor musun?
Asatay uğa hūyläp bütürürğa irik birmäni: — Kim mınan hūyläšähin, äyt! — tinä. Ä/313	Asatay ona söylemesi için izin vermedi: — Kimimle konuşuyorsun söyle! — dedi.
Üžäğıraq kütürğa tura kilir şul, hılıw.	Uzun süre beklemek için uygun, güzel.

HYQ/193	
Olesya uğa <u>äytip bütürürgä</u> lä irĭk birmäni. HYQ/201	Olesya ona <u>söylemesi için</u> imkân vermedi.

-ržAy; -IržAy Zarf-Fiil Eki

(Kalın ünlülerle biten fiillere ekin **-ržay** şekli; ince ünlülerle biten fiillere ekin **-ržäy** şekli getirilir. Ünsüzlerle biten düz-geniş-kalın, düz~dar-kalın ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ı-** ünlüsü; ünsüzlerle biten düz-geniş-ince, düz-dar-ince ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ĩ-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ũ-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ũ̇-** ünlüsü getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-ržay	
Fäxri babay, şulay asıwlanıp inŭw mñnān, bŭtā xalıqı aşaržay bulıp, tirä-yağına qarap aldı.Ä/25	Fäxri dede, böyle kızıp girmesiyle bŭtün halkı yiyecek gibi olup, etrafına baktı.
-ržäy	
Yäş saqtağı xataları ũşñn tırhägñn tışläržäy bula Ğilman, lâkin huñ.Ğ/88	Gençliğindeki hataları için pişman olmuş gibi olur Ğilman, lâkin sonra?
-ıržay	
Yŭräğĩ kükräk sitlīgñ vadıržay itip dŭpŭldäy.Ğ/180	Yŭreğĩ göğŭs boşluğunu parçalayacak gibi çarpıyor.
Xatta yäşäw ũşñn ũlirgä lä mŭmkin, äğär hinän huñ güzäl tŭrmüş qalıržay bulha. Ğ /102	Hatta yaşamak için ölmek te mŭmkün, eğer senden sonra güzel bir hayat kalacak gibi olursa.
-ıržäy	
Mä, ağayınā qaytıp hŭylärhññ! — tinĩ ul, bitñn hıypap tŭrğan yiržän qapıl yilīm bumalahın qulına yiläktirgän ũžñn yığtkä tışıržäy itip qarap.Ğ/407	Al, ağabeyine geri dönüp söylersin, dedi, yüzüne sürdüğü yerden, aniden tutkal boyasını eline verdiği uzun boylu delikanlıya delecek gibi bakarak.

Ägär bit hüŷüklü qızı aldında la üşü hüžžärži qabatlaha, ul yir tişğınä <u>inıržay</u> bulıp qıžarasaq.Ä/175	Eğer sevgili kızı önünde de bu sözleri tekrarlarsa, o, yerin altına <u>girmiş</u> gibi kızaracak.
Tüşäkkä hılaşqanda — ay ža qūyaş, bütä yılıhı mınän <u>irütüržay</u> bula. Ğ/115	Döşeğe girince, ay ve güneş, bütün sıcaklığıyla <u>eritecek gibi</u> oluyor.
-üržay	
Xatta qaybır kişi isimdäri qissalağı xäl-vaqiğalarži işaralap <u>türüržay</u> allegorik mäğänä tuta.BÄT/116	Hatta kimi kişi isimleri, kıssadaki olayları <u>işaret eder gibi</u> alegorik bir mânâ taşır.
Qasandır unıñ yaržamın kürgän kişilär bığñ, üsrağanda säläm birıw urınına, uğa qırın küž mınän <u>yütüržay</u> bulıp qarap qalalar. Ä/207	Ne zamandır onun yardımını gören insanlar bugün, karşılaştıklarında selam vermek yerine, ona yan gözle <u>yiyecek gibi</u> bakıyorlar.
Yänüžaqtıñ qızğa <u>yütüržay</u> bulıp qarawı Xuca sültrandıñ iğtibarınan sittä qalmanı. T/192	Yänüžaq'ın kıza <u>yutacak gibi bakması</u> Xuca sultanın gözünden kaçmadı.
Miñä qalha, Ğäläwätadiniñ ğäyibiniñ in žurı- qanatlanıp <u>üsüržay</u> bulıp işläp yürğän iptäštäriniñ käyifin qırırında, xätiržärin qaldırırında. HYQ/102	Bana kalsa, Ğäläwätidin'in ayıbının en büyüğü; kanatlanıp <u>uçacak gibi</u> çalışan arkadaşlarının keyfini kaçırmada, hatırlarını kırmasındadır.
-üržay	
Yalanğa sığıp <u>Yürüržay</u> bulam.	Düzlüğe çıkıp <u>Yürür gibi</u> oluyorum.
Bınaw yığıt şikillı, usıma ultırtıp <u>yürütüržay</u> bula inım min bit unı... HYQ/125	İşte bir yiğit olarak, yanıma <u>oturtacak gibi</u> oluyordum ben onu...

-wİnsA; -IwİnsA Zarf-Fiil Eki

(Kalın ünlülerle biten fiillere ekin **-wİnsA** şekli; ince ünlülerle biten fiillere ekin **-wİnsä** şekli getirilir. Ünsüzlerle biten düz-geniş-kalın, düz~dar-kalın ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ı-** ünlüsü; ünsüzlerle biten düz-geniş-ince, düz-dar-ince ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-İ-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-kalın ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ü-** ünlüsü; ünsüzlerle biten kısa ve yuvarlak-dar-ince ünlülerden sonra ekin başına yardımcı ünlü olarak **-ü-** ünlüsü getirilir.)

1. Fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturur:

-wİnsA	
Mäwsilä uylawİnsa , şuğa şişmälär İrİlİ-vaqlı: yäržärİN-yiržärİN kütüwsİlär žä tİrlü yäştä bulğan. Ğ/11	Mäwsilä'nİN fİkrİne göre , buradaki kaynaklar irilİ ufaklı: Buraları bekleyenler de tİrlü yaşlarda imİş.
Näfisä şular arahında, Züfär uylawİnsa , İñ bİrİnsİ urında tİra. Ğ/55	Näfisä bunların arasında, Züfär'in fİkrİne göre , ilk sırada yer alır.
R. R. Kuzeyev raşlawİnsa , mäytän qarağalpaqtarğa la urtaq bürünğü ırıw häm üşİrgän ırıwı mäytändär mİNän bİnan mİñ yıldaržan aşıw zamanda bİrgä yäşägändär. BÄT/280	R. R. Kuzeyev'in doğruladığı gibi , Mäytän, Karakalpaklarla da ortak eski bir uruk ve Üşİrgän uruğu Mäytänler ile bundan binlerce yıl önceki zamanlarda birlikte yaşamışlar.
XIX bıwat dokumenttarı raşlawİnsa , T. İ. Belyayev üşü pomeşçik TimaşevtİN yİrtİnda xİžmät İtkän.BÄT/389	XIX asır dokümalarının doğruladığı gibi , T. İ. Belyayev bu derebeyi Timaşev'in evinde hizmet etmiş.
Añlawİnsa , yäştär bulaştırğan şİkillİ. Ğ/333	Anlaşıldığına göre , gençler bulaştırmış, herhâlde.

-wınsä	
Ul, Yäğäfärova hižimlāwınsä , bğğün irtük Tawlıqayğa sıgıp kitkäyni.Ğ/252	O, Yäğäfärova'nın sezdiğine göre , bugün çok erken Tawlıqay'a çıkmıştı.
Hüylāwınsä , Zäynäp üqşay hiñä.Ä/253	Söylediğine göre , Zäynäp benziyor sana.
Qutb miraşı, ğalimdar bildälāwınsä , Altın Urza sostavına ingän xalıqtarzan nuğay, başqurt, üzbäk, türkman, qazaq hām qarağalpaqtarziñ äžäbiyättäri tarixında la kürinikli urın ala.BÄT/170	Kutb'un eseri, alimlerin belirttiği gibi , Altın Orda birliğine girmiş halklardan Nogay, Başkurt, Özbek, Türkmen, Kazak ve Karakalpakların edebiyatlarında da önemli bir yer alır.
-ıwınsä	
Azaqtan asıqlanıwınsä , bižžiklärziñ utı düşmandıñ artilleriya bateriyaların, küžätiw punktarn, ğäskäržär tuplanğan urındı sülğap alğan. XBT/ 237	Sonradan ortaya çıktığı gibi , bizimkilerin ateşi düşmanın topçu bataryalarını, gözetleme noktalarını ve askerlerin toplandığı yerleri muhasara etmiş.
Bildäli bulıwınsä , urta bıwattaržağı Künsıgış äžäbiyättäri, ayırıwsa ğäräp, farsı klassikahı, üžžäriniñ metodu, äžäbi yünäliştäri mınän şaqtay tırlı-tırlı. BÄT/517	Açıkça görüldüğü gibi , orta çağdaki Doğu edebiyatları, ayrıca Arap ve Fars klasikleri, kendi metotları ve edebî yönleri ile bir hayli çeşitli.
Mäğlüm bulıwınsä , itti ikmäkhiz aşap bulmay, şulay bit, Xäyrulla İbrahimoviç? Ğ/237	Bilindiği gibi , iti ekmeksiz doyurmak olmaz, öyle, Xäyrulla İbrahimoviç?
M. Qaşğari añlatıwınsä , bında biržämlikkä ündäw motivı bar.BÄT/48	M. Kaşğari'nin anlattığı gibi , burada yardımlaşmaya çağırış motifi var.
Rus ğalimdarınıñ yazıwınsä , Şalgıż yaqi Şalgıyız yıraw -Nuğay urzahınıñ tarqalıw üsüründe yaşäğan hüž üštahı.BÄT/162	Rus alimlerinin yazdığına göre , Şalgıż veya Şalgıyız Yıraw; Nogay Ordası'nın dağılışı sırasında yaşamış bir söz ustasıdır.
-iwınsä	
Küriniwınsä , bıl hüžžär başqurt tılında mäğänäläri üžğärmäyınsä haqlanğan hām äligi künda lä bik aktiv qullanıla. BÄT/45	Görünüşe göre , bu sözlerin anlamları Başkurt dilinde değişmeden korunmuş ve günümüzde hala kullanılmakta.

Legendala <u>hüyläniwinsä</u> , Qırqut yaştan uq, kişi gümiriniñ qışqalığı mınan his rizalaşmay, ülmğa qarşı küräşirgä uylağan. BÄT/70	Rivayette <u>anlatıldığına göre</u> , Korkut daha gençliğinde, insan ömrünün kısalığını kabul etmeyip, ölüme karşı mücadele etmeyi düşünmüş.
Künhılıw <u>äytiwinsä</u> , bıl urmandarža quştaržın gına yžžän aşıw türü bar. XBT/ 237	Künhılıw'ın <u>söylediğine göre</u> , bu ormanlarda kuşların yüzden fazla türü vardır.
Läkin tarix <u>kürhätiwinsä</u> , undayžaržın awıžı gıl gınä bişkän. Ğ/102	Fakat tarihin <u>gösterdiği gibi</u> , öylelerinin ağzı her zaman yanmıştır.
<u>İşitiwinsä</u> , unı haman kolxozga partkom sekretarı itıp quyırğa uylayžar şikillı. Ğ/106	<u>İsittiğine göre</u> , onu hemen kolhoza parti komitesi sekreteri yapmayı düşünüyorlar herhâlde.
<u>Küriniwinsä</u> , fantastik xikäyättäržä tıp geroy gäžättän tış awır şarttarğa quyıla, äžämi zat ütäy almaşlıq hınawžar aldına başa. BÄT/410	<u>Görüldüğü gibi</u> , fantastik hikâyelerde asıl kahraman normalin dışında ağır şartlar altındadır, insanoğlunun yerine getiremeyeceği imtihanlarla karşılaşılır.
Hüžliktiñ, birinsı bitində <u>kürhätliwinsä</u> , avtoržın tulı isimi — Mäxmüt ibn äl-Xüsäyin ibn Muxämmät.BÄT/43	Sözlüğün birinci sayfasında <u>açıklandığı gibi</u> , yazarın asıl ismi Mahmut ibn El-Hüseyn ibn Muhammet'tir
-üwinsa	
Üşü syucettan <u>añlaşılıp türüwinsa</u> , bıl «Uğıznamä»niñ Urta häm Üžäk Aziya, Sibär, Ural buyžarı türki xalıqtarında kiñ taralğan «Alpamişa» syucetı mınan yaqınlığı ap-asıq.BÄT/75	Bu vâkıadan <u>anlaşıldığı gibi</u> , Oğuznâme'nin Orta ve Merkezî Asya, Sibirya, Ural boyu Türk boyları arasında yaygın olarak görülen Alpamişa vâkıasıyla benzerliği apaçık.
Äytäyik, bürüngü hind äžäbiyetündäği ataqlı «Pançatantra» äšäri tırlı äkiyät häm mäšäldärži tuplağan biş žur kitaptan üyüşha, «Vetaldıñ yğirmı biş xikäyätı», isimi ük <u>äytıp türüwinsa</u> , yğirmı biş xikäyätti birläştürä.BÄT/433	Meselâ, eski Hint edebiyatındaki meşhur Pançatantra adlı eser türlü masal ve meselleri bir araya getiren beş büyük kitaptan teşkil ise; Vetäl'in yirmi beş hikâyesi, isminden de <u>anlaşıldığı gibi</u> yirmi beş hikâyeyi bir araya getirmektedir.

-űwınsä	
Mäğüzä apay mınän äsäyimdıñ, kürşı-tirä başqa apayzarzıñ fikir yűrűűwınsä , bıl qäžärı lä sabır häm matur mұxäbbät irtämı, hűñmı bəxıtlı ğayılä qūrūw mınän tamamlanırğa tıyış inı. HYQ/46	Mäğüzä ablayla annemin ve konu komşu başka hanımların düşüncelerine göre , onca sabır ve güzel bir sevgi, eninde sonunda mutlu bir âile kurmakla neticelenmeliydi.

III. BÖLÜM

BAŞKURT TÜRKÇESİNDEKİ ZARF-FİİL EKLERİ VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI

-A, -y Zarf-Fiil Eki

1. -A, -y zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen -A zarf-fiil ekidir.

Aqnüğüş bit bara-bara Ağıžılğa quşıla, ä Ağıžıl arı — diñgizžärgä aşqına... Ğ/13	Aqnüğüş, gide gide Ağıžıl'e katılıyor lâkin Ağıžıl daha ileri, denizlere akıyor...
Taya-taya äkrin ginä atlay.Ğ/248	Kaya kaya yavaşça atlar.

2. -A, -y zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen -ArAk zarf-fiil ekidir.

Üžžäri halqında tuña-tuña uqırğa la rižalar. HYQ/17	Kendileri soğukta üşüyerek okumaya da razılar.
Taştimir ağas arahında sırqıldeşan yūž türlü qūştūn tawışına qūlaq hala-hala şişmä yağına yünäldi.Ğ/31	Taştimir ağaçlar arasında cıvıldaşan yüz çeşit kuşun sesine kulak vererek kaynak tarafına yöneldi.

3. **-A, -y** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Baysura tawı bitın qaplap alğan qalın urmandarža tañ sâxâržân tûrûp hayrağan handuğastaržın mûñlû tawıstarın da, kûndâr buyı <u>arımay-talmay</u> saqırğan kâküktâr tawışın da xâžır awıldın başqa xalqı hağınıp qına hûylâyžâr. Ğ/277	Baysura dağı tarafını saran sık ormanlarda seher vakti kalkıp öten bûlbüllerin hüzünlü seslerini de, günlerce <u>yorulmadan</u> çağırın guguk kuşlarının seslerini de şimdi köyün diğər mensupları özleyerek söylüyorlar.
--	---

4. **-A, -y** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen zarf görevinde isim soylu bir kelimedir.

<u>Tûra-bara</u> Mâwsilânın qıwanısı uğa küstî. Ğ/199	<u>Zamanla</u> Mâwsilâ' nin kıvancı ona geçti.
---	--

5. **-A, -y** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen zarf görevinde bir kelime grubudur.

Ünütülüp <u>yürüy-yürüy</u> žä bıl hüzžâr, bına indî utıž yıl buyı qaytanan äylänip kilip yûrâğın yandıra. Ğ/108	<u>Uzun zaman</u> unutulmuş bu sözler, işte şimdi otuz yıl sonra tekrardan geri gelerek yûreğini yakıyor.
--	---

6. –A, -y zarf-fiil eki sayı isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek miktar bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde zarf görevinde bir kelime grubuyla karşılanır.

Birgäniğiz üziğizgä <u>unlata</u> artıp qaytır,- tigän. TÄ-5/41	“Verdikleriniz size <u>on kat</u> artarak dönecek.” demiş.
İmiş, kolxoz yaqın kiläsäktä säsiwlük mayžandarın <u>ikilätä</u> arttırasaq.Ğ/191	Güya, kolhoz yakın bir gelecekte ekinlik alanlarını <u>iki kat</u> arttıracak.
Qurqma, sığımdarıñdı <u>unlata</u> qaplarmin.Ğ/424	Korkma, masraflarını <u>on kat fazlasıyla</u> kapatırım.

7. –A, -y zarf-fiil eki birleşik fiillerin kuruluşunda görev aldığında Türkiye Türkçesindeki karşılığı umumiyetle –A zarf-fiil ekidir.

Bıybisäniñ yirı unıñ üštünän ikinsı bisä <u>ala almay</u> . BXİ-I/372	Bıybisänin önemi şudur: Onun üstüne ikinci bir hanım <u>alamaz</u> .
Min <u>uqıy bilmäyım</u> bit, qustım. Ä/221	Ben <u>okuyamıyorum</u> , dostum.
Ä yazma äzäbiyät bürüngü däwiržän ük <u>yäsäy kilgän</u> . TÄ-5/68	Yazılı edebiyat çok eski devirlerden beri var <u>olagelmıştır</u> .

8. –A, -y zarf-fiil eki birleşik fiillerden **bar-**, **başla-** ve **tüş-** fiillerinin kuruluşunda görev aldığında Türkiye Türkçesinde **İsim-fiil + Yönelme hâli + başla- fiili** yapısıyla karşılanır.

Ä Sälixtiñ äsähiniñ xälü kündän-kün <u>nasarlana bara</u> . TÄ-6/122	Fakat Sälix'in durumu günden güne <u>kötüleşmeye başlıyor</u> .
Yildin şümlü hızğırwı, burandiñ tırğan hayın qütürüwı äsäyži bik nıq <u>bürsüy</u> <u>başlanı</u> . Ä /130	Rüzgârın korkunç bir şekilde uğuldaması, boranın gittikçe şiddetlenmesi anneyi epey <u>rahatsız etmeye başladı</u> .
Näfisä <u>yänlänä tüştü</u> .Ğ/16	Näfisä <u>canlanmaya başladı</u> .

9. –A, -y zarf-fiil eki birleşik fiillerden **bar-** fiilinin kuruluşunda görev aldığında Türkiye Türkçesinde –p zarf-fiil eki + git- fiili yapısıyla karşılanır.

Balaları, üž äytkändäy, tıwa turalar, <u>ülä</u> <u>baralar</u> . Ä /302	Çocukları, kendi söylediği gibi, doğuyor ve <u>ölüp gidiyorlar</u> .
--	--

10. –A, -y zarf-fiil eki birleşik fiillerden **bar-** fiilinin kuruluşunda görev aldığında Türkiye Türkçesinde **İsim tabanı + yönelme hâli + git- fiili** yapısıyla karşılanır.

Ämmä urın mäsälä hı xäžir <u>awırlaşa</u> <u>bara</u> . Ğ/52	Ama yer meselesi şimdi <u>kötüye gidiyor</u> .
--	--

11. –A, -y zarf-fiil ekini alarak kalıplaşan **yänä, irtä, kürä, ütä** edatlarının Türkiye Türkçesindeki karşılığı –A zarf-fiilidir. Ancak bunlardan sadece **yänä** ve **kürä** edatları her iki şîvede aynı anlamı taşır. **Kürä** edatı Türkiye Türkçesine **için** anlamında da aktarılabilir. **Aşa, bütä, qarata, qayta, qırqa, quşa** ve **qaray** edatları Türkiye Türkçesinde yoktur ve bunların karşılıkları farklıdır.

Asıq täžrälär <u>aşa</u> küñillı awazdar, ır-muñ tawıştarı işitilip tura. Ğ/59	Açık pencerelerin <u>arkasından</u> neşeli sesler ve şarkılar duyuluyor.
Läkin ni tiklīm kabarha la, üž başınan <u>aşa</u> ırgıy almanı.Ä/172	Lâkin ne kadar gerinse de, kendi başından <u>fazla</u> fırlatamadı.
Üž kolxozınıñ <u>bütä</u> xalqı aldında. HYQ/208	Kendi kolhozunun <u>bütün</u> halkı önünde.
Büğün iştarın <u>irtäräk</u> tiwällägäs, şul ferma yulına barıp kütüp ultırırğa niyätlägäyni. Ğ/69	Bugün işlerini <u>erkenden</u> yoluna koyup, çiftlik yoluna gidip beklemek için niyetlenmişti.
Nurixanov, gäžättä , yuqühunan <u>irtä</u> uyana. Ğ/79	Nurixanov, âdetince, uykusundan <u>erken</u> uyanır.

Qämäržin küžindä uğa qarata tärän qızıqınıw uyandı.Ğ/458	Qämär'in gözünde ona dâir derin bir merak uyandı.
Qayta sapqa yaw yaman, gayta sıqqan hüž yaman, gayta kilgän qız yaman.BTH/661	Tekrar saldıran düşman kötü, tekrar çıkan söz kötü, tekrar gelen kız kötü.
Türlühün uylanı, atahı mınan quşa ütken iräwän kündärži işläni lä qabat-qabat hıñıldap ilanı. T/6	Bir başka şekilde düşündü, babasıyla beraber geçirdiği hür günleri hatırladı ve uzun süre iç çeke çeke ağladı.
Yal Habraw säsan mınan quşa kilıwgä hüyündü lä küyündü lä. TÄ-6/74	Yal Habraw Säsan ile birlikte geldiğine hem sevindi hem üzüldü.
Bıl uyınan qırqa kirı qayttı Nurixanov. Ğ/22	Bu fikrinden kesin olarak vazgeçti Nurixanov.
Şuğa kürä täbiğätkä qul hužğan kişilärži yaratmayım. Ğ/238	Bunun için tabiata el uzatan kişileri hoş görmüyorum.
Şuğa kürä hižžän üşü urında qalıwığızı hırayım. T/9	Bunun için sizden burada kalmanızı talep ediyorum.
Min Nayilä apayži ütä lä qızğanam. HYQ/7	Ben Nayilä ablaya çok acıyorum.
Airodromğa yitäräk, yänä täbiğättin ğäcäp matur urınında tuqtanılar. Ğ/43	Piste ulaşarak, yine tabiatın çok güzel bir yerinde beklediler.
Yänä kürşi awılğa yañı bisä ižläp kitä indı. Ğ/38	Tekrar köye yeni bir eş bulmak için gitti.
Äli ğinä Äpkäläy bižžin awılğa kildı, İşimğül qartqa qaray kittı.Ä/74	Şu an Äpkäläy bizim köye geldi, ihtiyar İşimğül'a doğru gitti.

–ArAQ Zarf-Fiil Eki

1. –**ArAQ** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı –**ArAQ** zarf-fiil ekidir. Başkurt Türkçesinde yalnız “bul-” ve “yit-” fiillerinde kalıplaşmış olarak kullanılır.

Qatın kışi <u>bularaq</u> , künläşäm. Ğ/432	Bir kadın <u>olarak</u> , kışkanıyorum.
Büründan kilgän üşü yıla, tuy ütkärw elementı <u>bularaq</u> , başqurttarža äli lä yäşäp kilä.BÄT/46	Eskiden kalma bu adet, düğünün bir bölümü <u>olarak</u> , Başkurtlar arasında halen yaşamakta.
BİZ, qalanıñ sitinä <u>yitäräk</u> , bır kışkäy gınä üy aldına tuqtaldıq. Ä /120	Biz, şehrin kenarına <u>ulaşarak</u> , küçücük bir evin önünde durduk.
Yarğa <u>yitäräk</u> ular ža tuqtaldı. Ä /189	Uçuruma <u>ulaşarak</u> onlar da duraksadı.

-ĞAndA Zarf-Fiil Eki

1. **-ĞAndA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-Inca** zarf-fiil ekidir.

Ul miñä kisäğigä qarağanda la bäläkäylänip qalğan kīwīk bulıp kürindī... Ä/31	O bana dūnkine bakınca küçülmüş gibi göründü.
Şarşaw asılganda , Äpkäläy kilip inä. Ä/85	Perde açılınca Äpkäläy gelir.

2. **-ĞAndA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **-DIQ sıfat-fiili+ İyelik eki + -DA bulunma hâli eki** yapısıyla karşılanır.

İrtäğihñä min attar yanına barğanda , ul harayža inī indī. TÄ-6/ 109	Bir sonraki gün ben atların yanına vardığımda , o saraydaydı.
Qasandır unñ yaržamın kürgän kişilär būğün, üşrağanda sālām birīw urınına, uğa qırın küž mīnän yūtūržay bulıp qarap qalalar. Ä /208	Ne zamandır onun yardımını gören insanlar bugün, karşılaştıklarında selam vermek yerine, ona yan gözle yiyecek gibi bakıyorlar.
Ul tuwğanda atahı yuq inī. Ä /265	O doğduğunda babası yoktu.

3. **-ĞAndA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **-DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + zaman~sırada kelimesi** yapısıyla karşılanır.

Bürüngüler, mūmkinsilik bulmağanda , qābiržī uratıp rāšātkālāmāğandār. BXİ-I/356	Eskiler, imkân olmadığı zaman , kabrin etrafını parmaklıkla çevirmemişlerdir.
---	--

Min başqurttarzı Şvedqa qarşı <u>huğışqanda</u> küržim. T/136	Ben Başkurtları Şved'a qarşı <u>savaştıkları zaman</u> gördüm.
İndi küžžän yuğaldı <u>tiğändä</u> , tuqtap, yänä artına bürüldü.Ğ/15	Gözden kaybobdu <u>dediği sırada</u> , durup, tekrar arkasına döndü.

4. –ĞAndA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen –DIQ sıfat-fiili + bir zamanda~ bir anda~ bir sırada kelimesi yapısıyla karşılanır.

<u>Kütmägändä</u> buldı indī.Ä/108	<u>Beklenmedik bir zamanda</u> oldu.
Artyuxov <u>kütmägändä</u> qapıl qürü ğına hüyäläy başlağanlıqtan, Saşa uğa ğäcäplänip qaranı. TÄ-5/178	Artyuxov <u>beklenmedik bir anda</u> aniden boş konuşmaya başladığı için, Saşa ona hayret ederek baktı.
Yüsuf <u>aşlıq tiyätkändä</u> İbinämin yüğü işinä qimmätli bİR altın hawıt yäşirip tığa. BÄT/108	Yüsuf'un <u>açlık çektiği bir sırada</u> , İbinämin yükünün içine kıymetli bir altın tabağı gizlice koyar.

5. –ĞAndA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen –İr(-mAz) Geniş zaman eki + iken zarf-fiil eki yapısıyla karşılanır.

Fätxi bina şularzı uylap <u>ultırğanda</u> , artına Däwlät kilip baştı.Ä/183	Fätxi işte bunları <u>düşünürken</u> arkasına Däwlät geldi.
Kistäržin bir kisindä, Nayilä apay tüpkü bülmalä yitili lampa yaqtında, başın uslap, <u>kitap uqıp ultırğanda</u> , Xämäyžin bisähı yillänip-dawıllanıp kilip inı. HYQ/9	Bir akşam, Nayilä abla dip odada yedili lambanın ışığında, başını avuçlayarak, <u>kitap okurken</u> , Xämäy'in eşi fırtına gibi gelmişti.
Üštünä yäžrälär <u>yawğanda</u> , hinin yanında bulğım kildı. HYQ/46	Üstüne gülleler <u>yağarken</u> senin yanında olmak istedim.

Ul, his b�r uylamaġanda , ġayil�h�n, y�rt�n, mullal�ġ�n taşlap, x�b�rh�� yuġald�.�/61	O, hiçbir şey d���nemezken , ailesini, evini ve mollal�ġ�n� bırakıp, habersizce ortadan kayboldu.
--	--

6. - AndA zarf-fiil eki bünyesine iyelik eki alarak zaman bildiren zarflar olu turduġunda Türkiye Türkçesindeki kar ılıġ  zarf görevinde bir kelimedir.

B�r kilg�n�nd� , M�ġ�z� apay�ar��n i��k artına b���p, ha�alap t�r��m. HYQ/8	Bir keresinde , M�ġ�z� ablaların kapısı ardına pusup, saklandım.
�tk�n�nd� h����n bırınsı sekretar' Ay�tq�lov ipt�� �uġa riza bulġayn�.�/103	Gecenlerde sizin birinci sekreteriniz Ay�tq�lov yoldaş buna razı olmuştu.

-ĞAndAn Zarf-Fiil Eki

1. **-ĞAndAn** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **-DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + için edatı** yapısıyla karşılanır.

Tik aldan uq kişätäm, bıl hüzžï min artıq balam baržan, yä quyrğa <u>urın tapmağandan</u> äytmäyim. T/55	Yalnız önceden uyarıyorum, bu sözü ben çok çocuğum oduğı için veya bırakmaya <u>yer bulamadığım için</u> söylemiyorum.
Üsraşıw ža <u>uylamağandan</u> buldı. T/119	Karşılaşma da <u>düşünmediği için</u> oldu.
Bıları bit tıwmıştan <u>at üstündä yürügändän</u> tändärï qatqan, tıgıž bula. T/11	Bunlar doğdukları günden itibaren <u>at üstünde oldukları için</u> vücutları katılmış, gelişmiş.

2. **-ĞAndAn** zarf-fiili eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-All** zarf-fiil ekidir.

Un higıž kitaptan tūrğan ul ğilmi tuplamaniñ täwgï tomı <u>sıqqandan</u> alıp yığırmı yıldan aşıw vaqıt użıp kitti. BXİ-I/5	On sekiz kitaptan oluşan bu ilmî derlemenin ilk cildi <u>cıkalı</u> yaklaşık yirmi yıldan fazla zaman geçti.
---	--

3. **-ĞAndAn** zarf-fiil eki **birli** edatını alarak fiil tabanlarına gelip zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **-DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + Ayrılma hâli eki + beri kelimesi** yapısıyla karşılanır.

Mäwsilä mñnän <u>üşraşa başlağandan birli</u> , unıñ üşün xatta Yüzşışmäniñ ittärï lä yaqın inï.Ğ/95	Mäwsilä ile <u>karşılaşmaya başladığından beri</u> , onun için hatta Yüzşışmä'nin itleri de yakındı.
--	--

Yaž başında qalın bűžžar irip <u>taşqandan birli</u> unıñ tınıslıǵın bñr kım dā bűžžanı yuq.Ä/278	Baharın başında kalın buzlar eriyip <u>taştıǵından beri</u> onun huzurunu hiç kimsenin bozduǵu yok.
--	--

4. –ĞAndAn zarf-fiil eki **huñ** edatını alarak fiil tabanlarına gelip zaman bildiren zarflar oluştırdıǵında Türkiye Türkçesinde –DIQ sıfat-fiili + Ayrılma hâli eki + sonra kelimesi yapısıylar karşılanır.

Küž <u>sıǵarǵandan huñ</u> , qaş tűžätiwžññ xäcätı qalmaş. T/98	Göz <u>cıkardıktan sonra</u> , kaş düzeltmenin haceti yok.
Bıl küsñiw Urmanbät bñy <u>ülgändän huñ</u> bula. BÄT/163	Bu göç Urmanbät Bey <u>öldükten sonra</u> olur.

5. –ĞAndAn zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarf görevinde tekrarlar oluştırdıǵında Türkiye Türkçesindeki karşılıǵı –DıkçaA zarf-fiil ekidir.

Ultırış <u>qızǵandan-qıza ğına baržı</u> . Ğ/258	Toplantı <u>kızıstıkça kızıstı</u> .
Bıl xäl Mäskäw urıstarınıñ rizahızlıǵın <u>arttırǵandan-arttıržı</u> . T/107	Bu hal Moskova Ruslarınan itirazını <u>arttırdıkça arttırdı</u> .

-ĖAndAy Zarf-Fiil Eki

1. -ĖAndAy zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde -DIQ ~ -mİş~ -r, -Ar, -Ir sıfat-fiili + gibi edatı yapısıyla karşılanır.

<u>Äytkändäy</u> , Leningradta haqlanğan. BÄT/438	<u>Söylendiği gibi</u> , Leningrad'da muhafaza edildi.
Unıñ bıl uyn <u>hižgändäy</u> , Baygildı şayartıp hıray quyži. Ė/69	Onun bu düşüncesini <u>anlamış gibi</u> , Baygildi alaya alıp sordu.
Bıl xäbär yığıttärži aynıtıp <u>yibärgändäy</u> ittı. Ė/309	Bu haber delikanlıları kendilerine <u>getirir</u> <u>gibi</u> oldu.

-ĞAnĞA Zarf-Fiil Eki

1. **-ĞAnĞA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde umumiyetle **-DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + için edatı** yapısıyla karşılanır.

Bala sağınan birli umı atay yağınan Sıngız xan nâşılı bulmağanğa bitärlänilär. T/37	Çocukluğundan beri onu, baba tarafından Cengiz Han nesline dayanmadığı için dışladılar.
Räşit, Saşanıñ iñ yaqın duşı bulğanğa , unı äli bulha üzi yanında ğına haqlarğa tırıştı bulha kăräk. TÄ-6/ 237	Räşit, Saşa'nın yakın dostu olduğu için , onu nerde olsa kendi yanında korumaya çalıştı herhalde.

2. **-ĞAnĞA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **-mAk İsim-fiili + için edatı** yapısıyla karşılanır.

İlsığä ülim yuq, Fäxri ağay, biž axun xäzrät quşqanğa kildik.Ä/32	Elçiye zevâl yok, Fäxri ağabey, biz hacı hocayı bir araya getirmek için geldik.
--	--

3. **-ĞAnĞA** zarf-fiil eki **kürä** edatını alarak fiil tabanlarına gelip sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **-DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + için edatı** yapısıyla karşılanır.

Ä Yawbaşar isimli kişiniñ tuğandarın, familiyaların bilmägängä kürä , bütünläy tüşmürlämäy.Ğ/107	Fakat Yawbaşar isimli kişinin akrabalarını, âilesini bilmediği için , tam anlamıyla hatırlamıyor.
Bälki, hin sısqan yılında tıwğanğa kürä bäläkäy bulğanhındır.Ä/73	Belki, sen sısqan yılında doğduğun için , küçük olmuşsun.

4. –**ĞAnĞA** zarf-fiili eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-All** zarf-fiil ekidir.

Urta mäktäpti tamamlağanğa yıl ğına bulıp ütti.Ğ/32	Orta okulu tamamlayalı bir yıl geçti.
BİZ awıldan sığıp kittängä nisä yıl ütti äli? Ğ/275	Biz köyden çıkıp gideli kaç yıl geçti?

-ĞAn hayın Yapısı

1. Zarf-fiil eki görevinde kullanılan **-ĞAn hayın** yapısı fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı umumiyetle **-Dikça** zarf-fiil ekidir.

Läkin ul barıp bärilgän hayın , yalqın küsäyži. Ä /179	Lakin o gidip müdahale ettikçe , alevler arttı.
İptäštär, zaman üzgärgän hayın , xalıqtıñ küñkürişi, qulturahı la yañıra, talaptarı la arta. Ğ/134	Arkadaşlar, devir değıstikçe , halkın hayat tarzı ve kültürü de değışiyor, istekleri de artıyor.

2. Zarf-fiil eki görevinde kullanılan **-ĞAn hayın** yapısı fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda bazen Türkiye Türkçesinde **her edatı + Fiil tabanı + -Dik sıfat-fiil eki + İyeli eki + Bulunma hâli eki** yapısıyla karşılanır.

İngän hayın bufettan sigaret almay kitmäy. Ğ /47	Her girdiğinde büfeden sigara almadan gitmez.
Üsraşqan hayın , halmaq qına itip üz türmüşünan bñ vaqığa hıyläp taşlay. TÄ-6/ 252	Her karşılaştığında , ağır başlılıkla kendi hayatından bir olay anlatır.

–ĞAnIIQtAn Zarf-Fiil Eki

1. – **ĞAnIIQtAn** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde –**DIQ** sıfat-fiili + **İyelik eki** + **için edatı** yapısıyla karşılanır.

Karuwansılar tığäyñlängän ilgä imñ-aman barıp yitälär häm unda hatıw itälär, lâkin, tıp xäbär itilä tarixi sıganaqta, ular, müsülman bulğanlıqtan, ara yıraç tip tırmayınsa, xac qılır üsün Mäkkägä kitälär.BÄT418	Kervancılar önceden belirlenen ülkeye sağ salım ulaşırlar ve orada alışveriş ederler lâkin, asıl bilgiler tarihî kaynaklarda verilir, onlar, müslüman oldukları için, aradaki mesafe uzak demeden, hac yapmak için Mekke’ye giderler.
Yullıq aqsahı bulmağanlıqtan, tıwğan yaqqa qayta almayınsa, küp ızalar sigıp, şunda tırlı aş, kəsip mñnän yaşay başlay. BÄT/421	Yol parası olmadığı için, doğduğu yerlere dönemeyip, çok cefâlar çekip, orada çeşitli yemek ve kazançla yaşamaya başlar.

-ĖAnsA Zarf-Fiil Eki

1. -ĖAnsA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde -DIO sıfat-fiili + İyelik eki + gibi edatı yapısıyla karşılanır.

4. –**ĞAnSA** zarf-fiil eki bünyesine iyelik eki alarak fiil tabanlarına gelip hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde –**DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + gibi edatı** yapısıyla karşılanır.

Üžigǝğä mäğlüm <u>bulğanınsa</u> , mäktäp qışqa remonthıž indı. HYQ/38	<u>Bildiğiniz gibi</u> , okul kışa tamiratsız girdi.
--	--

-ĞAnsI Zarf-Fiil Eki

1. -ĞAnsI zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde -IncA zarf-fiili + Yönelme hâli eki + kadar~dek edatı yapısıyla karşılanır.

Mäwsilä şışmä hıwı ağıp <u>yañıman tažarğansı</u> kütüp ultırzı la, künäktärin sumırıp hıw aldı. Ğ/14	Mäwsilä kaynak suyu akıp <u>tekrar duruluncaya kadar</u> bekledi ve kovalarını daldırıp su aldı.
Yañı partkom sekretarın <u>haylağansı</u> bil mäsälä nı xäl itip quyrığa kăräklıktı añlanı ul. Ğ/84	Yeni parti komitesi sekreterini <u>seçinceye kadar</u> bu meselenin halledilmesi gerektiğini anladı.
Min şul yirgä kitäyım dä <u>ülgänsi</u> irıktä yaşäyım. T6/ 40	Ben oraya gideyim de <u>ölünceye dek</u> hür yaşayayım.

2. -ĞAnsI zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek miktar bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen -IncA zarf-fiili + Yönelme hâli eki + kadar~dek edatı yapısıyla karşılanır.

Üşülerzı qılırğa küshüz ikänımdı tüyüp <u>awırtırğansı</u> tişımdı qışa inım. HYQ/47	Bunları yapmak için gücümün olmadığını hissedip <u>acıyuncaya kadar</u> dişimi sıkıyordum.
Himiz itti <u>tuyğansı</u> aşap, batırzar yüqlarğa yatqandar. TÄ-6/ 29	Semiz eti <u>doyuncaya kadar</u> yiyip, bahadırlar uyumak için yatarlar.
Ular Batırşanı, yüz qamsı huğıp, <u>awız-mürününan qan kilğansı</u> tuqmap, kişiliktän sıgarıp, bik alışqa, Uraldıñ kiş ayağı başmağan sır urmanı isinä alıp barıp taşlağandar, ti. TÄ-5/15	Onlar Batırşa'yı, yüz kamçı vurup, <u>ağzından burnundan kan gelinceye dek</u> dövüp ve insanlıktan çıkarıp, çok uzağa, Ural'ın insan ayağı basmamış ıssız bir ormanına götürüp bırakmışlar.

3. **-ĜAnsI** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek miktar bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen de **-DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + Eşitlik hâli eki** yapısıyla karşılanır.

Ämir Yal, kisä <u>qulımdan kilgänsi</u> üžibizžñ ırwıbizğa yaržam itäsäkmñ tigäynñ. T/52	Emir Yal, dün <u>“Elimden geldiğince</u> kendi uruğumuza yardım edeceğim.” demiştin.
--	--

–ĞAs Zarf-Fiil Eki

1. – **ĞAs** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı umumiyetle –**IncA** zarf-fiil ekidir.

Xan tǔrbähinän quǰǰalğas ta Yänužaq atın Qalmaktar dalahına yünältti. T/202	Hanın türbesinden ayrılınca Yänužaq atını Kalmuk bozkırına yöneltti.
Barıhı la Mürat Sǔltandıñ äytkāñı dǔrǔş ikändi raşlağas , ul tǔp hüžgä küstı. T/123	Hepsi de Mürat Sǔltan'ın söylediğinin doğru olduğunu tasdik edince , o asıl konuya geçti.

2. –**ĞAs** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen –**DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + zaman kelimesi** yapısıyla karşılanır.

Bir ülimgä xǔkǔm itilğas , ülirgä mäxkümbiz indı. Ä /83	Bir defa ölüm hükmedildiği zaman , ölmeye mahkûmuz.
--	--

3. –**ĞAs** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen –**DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + Bulunma hâli eki** yapısıyla karşılanır.

Haldatqa alınğas , här vaqıt birgä buldıq. Ä /96	Askere alandığımızda , her zaman birlikte olduk.
İrtäğihinä awılğa tış awğas qına qayttıq. TÄ-6/ 169	Ertesi gün köye ögle olduğunda döndük.

4. –ĞAs zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen de –DIQ sıfat-fiili + Ayrılma hâli eki + sonra edatı yapısıyla karşılanır.

BİR aZ üZİ <u>uqıǵas</u> , ul kitaptı miñä birä. HYQ/145	Biraz <u>okuduktan sonra</u> , o kitabı bana verir.
Äsäyim, qıymaq <u>bışırıp bütürgäs</u> säy äžirläy başlanı. Ä /45	Annem, kuymak <u>pişirdikten sonra</u> , çay hazırlamaya başladı.

5. –ĞAs zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde –DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + için edatı yapısıyla karşılanır.

Üzaqlamay batşa <u>ülip kitkäs</u> , yiyäñi İbrahimdi batşa itkändär. BÄT/249	Çok geçmeden, padişah <u>öldüğü için</u> , yeğeni İbrahim'i padişah yapmışlar.
Bügün, kilini yıyılışqa <u>kitkäs</u> , Yappar minän gınä qaldı. TÄ-6/ 247	Bugün, gelini toplantıya <u>gittiği için</u> Yappar ile kaldı.

6. –ĞAs zarf-fiil eki huñ edatını alarak fiil tabanlarına gelip zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde –DIQ sıfat-fiili + Ayrılma hâli eki + sonra edatı yapısıyla karşılanır.

<u>Ünütmağas huñ</u> , nindäy işkä alıw ul? HYQ/25	<u>Unutmadıktan sonra</u> , nasıl bir hatırlamaktır bu?
---	---

7. –ĞAs zarf-fiil eki ayrılma hâli ekini alarak fiil tabanlarına gelip sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde –DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + için edatı yapısıyla karşılanır.

Hin <u>kitkästän</u> , qanatım qayırıldı. Ä /138	Sen <u>gittiğin için</u> , kanadım kırıldı.
--	---

-ı Zarf-Fiil Eki

1. Başkurt Türkçesinde **tağı** edatında bu ek vardır. Bu edatın Türkiye Türkçesindeki karşılığı **dahi**'dir. Ancak anlamları farklıdır. Başkurt Türkçesinde **yine de**, **yeniden** ve **tekrar** anlamında kullanılır. Türkiye Türkçesinde ise **da**, **de** edatı görevinde kullanılır.

Şağırzıñ tağı la tügır xistäri, äytır hüžžäri qalğan. BÄT/193	Şairin yine de dökecek hisleri, söyleyecekleri kalmış.
Mäžräsä isindä tağı la şaw-şıw quptı. Ä/27	Medresenin içinde yeniden bir gürültü koptu.
Läkin ul miñä bır hüž žä äytmäñi, bır tapqır küžžärin tultırıp qaranı la tağı şälın bürkändi. Ä/41	Lâkin o, bana tek bir söz söylemedi, bir defa gözleri dolarak baktı ve tekrar şalını örtündü.

-İşlAy Zarf-Fiil Eki

1. – **İşlAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **–DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + Bulunma hâli eki** yapısıyla karşılanır.

Bına äli arğı ũsqa <u>kitip barışlay</u> satan Fäxrižñ bisähñ Şäräfi kilindñ ũsrattım. Ä /210	İşte diğər tarafa <u>gittiğimde</u> total Fäxri'nin hanımı Şäräfi geline rastladım.
Minñ bürküttär qırbanın <u>ũsıp barışlay</u> tibä. Ğ/284	Kartallarım kurbanlarını <u>uçtuklarında</u> vurur.

2. –**İşlAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **–r, -Ar, -Ir Geniş zaman eki+ -iken zarf-fiili** yapısıyla karşılanır.

Şul Vălişin bına, Măskăwžăn qaytışlay, Ūfŭgă tıyžñ, duştar yanına.Ä/268	Şu Vălişin işte, Moskova'dan <u>dönerken</u> , Ufa'ya uğradı, dostlarının yanına.
---	--

3. –**İşlAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **–Inca** zarf-fiil ekidir.

Ällä, min qalanan <u>qaytışlay</u> Tawlıqayža tuqtağaynım, unda la kolxoz ũyüşabıž, tip tŭralar inñ. Ä/ 198	Herhâlde, ben şehirden <u>dönünce</u> Tawlıqay'da kalmıştım, orada da kolhozda buluşuruz, diye bekliyorlardı.
--	--

4. – **İşlAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen de-**DIQ sıfat-fiili + İyelik eki + arada kelimesi** yapısıyla karşılanır.

Kütüwgä barıp äylänişlāy şul ikī arala magazinga sıgırğa la ũlgŭrgān. XBT/ 237	Beklemek için gidip döndüğü bu iki arada mağazaya gitmek için de zaman ayırmış.
--	--

5. – **İşlAy** zarf-fiil eki bünyesine iyelik eki alarak fiil tabanlarına gelip zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **-mA İsim-fiili + İyelik eki +ile edatı** yapısıyla karşılanır.

Nurixanovtñ uçastkanı tütüşlayı mñnān üzñä küsirip alğıhı kilä. Ğ/84	Nurixanov'un ülkeyi kontrol etmesiyle ele geçirmek ister.
--	---

6. – **İşlAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen isim soylu bir zarftır.

Bırñsı bab tütüşlay Mŭxämmät pâyğämbärgä bağışlangān. BÄT/235	Birinci bab tamamen Muhammed peygambere bağışlanmış.
---	--

-mAštAn Zarf-Fiil Eki

1. **-mAštAn** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Ūzaq <u>uylap tūrmaštān</u> , baylıǵınıñ küp ũlŭşın yarlılarǵa taratıp bīrgān dā,ti, kŭşŭ yitkān tiklīm altın-kŭmŭş, gāwhār-yaqut, taǵı āllā nindāy hazınalar alıp qaytır yulǵa sıqqān,ti. TĀ-6/ 34	Çok fazla <u>düşünmeden</u> , zenginliğinin büyük bir kısmını fakirlere dağıtmış ve gücü yettiği kadar altın gümüş, cevher yakut ve daha bir çok hazineler alıp, dönüş yoluna çıkmış.
Xatta, ũzi lā <u>hižmäštān</u> , yılmayıp uq yibārži. Ğ/44	Hatta, kendi de <u>farkında olmadan</u> , güldü.

2. **-mAštAn** zarf-fiil ekini alarak kalıplaşan **qaramaštān** edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı **rağmen** kelimesidir.

Şulay bulıwına <u>qaramaštān</u> , aqtıq kŭstārın yıyp, bīrbīrhīn ısqındırmanılar. TĀ-6/ 90	Böyle olmasına <u>rağmen</u> , son güçlerini toplayıp, birbirlerini bırakmadılar.
---	---

3. **-mAštAn** zarf-fiil eki **-r**, **-Ir** sıfat-fiil ekiyle zaman bildiren zarf görevinde kelime tekrarları oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **-r**, **-Ar**, **-Ir...** **-mAz** yapısıyla karşılanır.

Batqaqqa äwīrlīp bŭtkān yirgā <u>tŭşŭr-tŭşmäštān</u> qar yānā irīp bŭttŭ. T/127	Bataklıǵa dönüşen yere <u>düşer düşmez</u> kar yine eridi.
Ul yaşı <u>yitŭr-yitmäštān</u> ũz irki mīnān frontqa kitti hām huǵış bŭttŭr yıldı qultıq tŭbŭnān ũk qulın ũzzŭrŭp qayttı. HYQ/83	O yaşı <u>dolar dolmaz</u> , kendi iradesiyle cepheye gitti ve savaşın bittiği yıl koltuǵa kadar eli kopup geri döndü.

-mAy Zarf-Fiil Eki

1. **-mAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı umumiyetle **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

İngän hayın bufettan sigaret <u>almay</u> kitmäy.Ğ/47	Her girdiğinde büfeden sigara <u>almadan</u> gitmez.
<u>Uylamay</u> äytän — <u>awırmay</u> ülgän tiyžär. Ğ /112	“ <u>Düşünmeden</u> konuşmuş, <u>hasta olmadan</u> ölmüş” derler.
Kolxozsılar külp tuyğas, <u>aşıqtırmay</u> ğına hüž başlanı. Ğ /38	Kolhozcular gülünce, <u>acele etmeden</u> konuşmaya başladı.

2. **-mAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-(mA)Ip** zarf-fiil ekidir.

Saşa iptäštäriniñ artınan <u>küzin dä almay</u> qarap yattı. TÄ-5/179	Saşa arkadaşlarının ardından <u>gözünü alamayıp</u> baktı.
Ural tawızı mäñgi düşmanğa <u>birmäy</u> küž kiwık haqlağan batıržarziñ isimin biräm-biräm hananı. T/78	Ural, dağı ebedi düşmanlara <u>vermeyip</u> gözü gibi koruyan kahramanların isimlerini birer birer saydı.

3. **-mAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-(mA)Ip** zarf-fiil ekidir.

Yawızlıqtarı üşün ağalarının <u>üs almay</u> , atahı xaqına ğäfü itä. BÄT/108	Kötülükleri için ağabeylerinden <u>öc almayıp</u> , babasının hatrına affeder.
Küž tiyiwin <u>kütärä almay</u> , tülpar ülä. BXİ-I/59	Nazar değmesini <u>kaldıramayıp</u> , Tulpar ölür.

4. **-mAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Artıq küñil mäsğül itirlık iş bulmağas, üzaq ta <u>ultırmay</u> , bütäbız žä yuqlarğa yattıq. Ä /42	Artık gönlü meşğül edecek bir iş olmayınca, uzun vakit <u>oturmadan</u> , hepimiz de uyumak için yattık.
<u>Üzaqlamay</u> qunaqtar kilır. Ä /75	<u>Çok geçmeden</u> misafirler gelir.

5. **-mAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-(mA)Ip** zarf-fiil ekidir.

Däwlät küp tä <u>ultırmay</u> sıgıp kitti. Ä /180	Däwlät çok da <u>oturmayıp</u> çıkıp gitti.
Xäzrät tä, üzaq <u>türmay</u> , käyfhızılänip sıgıp kitti. Ä /28	Beyefendi de, uzun <u>kalmayıp</u> , keyfini kaybedip çıkıp gitti.

6. **-mAy** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Bız qala tip awız hıwı tügäbız,— tip <u>uylamayıraq</u> ısqındırzı. Ğ/46	“Biz şehir diye ağzımızın suyunu akıtıyoruz.” diye <u>düşünmeden</u> laf etti.
<u>Uylamayıraq</u> hüž äyttim şikillı... Ğ/197	<u>Düşünmeden</u> konuştum herhalde...

7. **-mAy** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-(mA)Ip** zarf-fiil ekidir.

Ğilman haman <u>añına kilä almayıraq</u> kabinet urtahında başıp tura inı. Ğ/126	Ğilman hemen <u>aklı başına gelemeyip</u> odanın ortasında kala kalmıştı.
<u>Uylamayıraq</u> hüž äyttim şikillı... Ğ/197	<u>Düşünmeden</u> konuştum herhalde...

–mAyInsA Zarf-Fiil Eki

1. –mAyInsA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen –mAdAn zarf-fiil ekidir.

Mazutlı qulın <u>ni işlätirgä bilmäyinsä</u> , aptırap tūrğan yığittñ qulın üñi tütüp aldı Qızıqay. Ğ/72	Mazot bulaşmış olan ellerini <u>ne yapacağını bilmeden</u> , şasıp kalan yığidin elini tuttu Qızıqay.
Ğäfär aqıllım, atıñdı tuğarıp, yähätläp arbağa küsirip yik!- tñi ul küž yäštärin <u>yäşirmäyinsä</u> . HYQ/57	“Ğäfär aqıllım, atının koşumlarını çıkarıp, çabucak arabaya götürüp koş.” dedi o, göz yaşlarını <u>gizlemeden</u> .

2. –mAyInsA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de –(mA)Ip zarf-fiil ekidir.

Räxmät, apay,— tñi ul da, şım ğına ultırıwın <u>kiliştirmäyinsä</u> . Ğ/116	“Teşekkürler, abla” dedi o da, sessizce oturuşunu <u>yakıştıramayıp</u> .
Atayığız mñän birgä <u>hunarğa yūrūmāyinsä</u> , niñä üyžä ultırähñ? TÄ-5/5	Babanızla birlikte <u>ava gitmeyip</u> , ne diye evde oturuyorsunuz?

3. –mAyInsA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı –(mA)Ip zarf-fiil ekidir.

Bir üñi, xalıq fikirñ <u>hanğa huqmayinsa</u> , dünya butay. Ğ/244	Bir tek kendisi, halkın fikrine <u>saygı göstermeyip</u> , dünyayı karıştırır.
Kürtkä batqan ayağın <u>sığara almayinsa</u> ul yūžtübän yığılıp kitti. T/56	Kürtüne batan ayağını <u>çıkaramayıp</u> yüz üstü yığılıp gitti.

4. **-mAyInsA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Bibinur <u>işi lä kitmäyinsä</u> , üştäldä yatqan žur aşxana bısağın tığñä hužñı. Ğ/219	Bibinur <u>aklı başından gitmeden</u> , masada duran büyük mutfak bıçağını diğerine uzattı.
Ğabdraxmanov hüžin <u>äytıp bütmäyinsä</u> tuqtap qaldı. TÄ-6/ 234	Ğabdraxmanov <u>sözünü bitirmeden</u> durup kaldı.

5. **-mAyInsA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-(mA)Ip** zarf-fiil ekidir.

Äžiräk tınıslanğansı başıp tūržü la, Nāfisä yanına <u>tuqtalıp ta tūrmayinsa</u> , tışqa atıldı. Ğ/127	Biraz sakinleşinceye kadar yürüdü ve Nāfisä'nin yanında <u>kalmayıp</u> , dışarı fırladı.
--	---

6. **-mAyInsA** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Üži lä <u>uylamayinsaraq</u> qılandı şul. Ğ/320	Kendisi de <u>düşünmeden</u> yerine getirdi.
---	--

-mAysA Zarf-Fiil Eki

1. -mAysA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen -mAdAn zarf-fiil ekidir.

Ul atmaha, min qūştū Kūẓẓān <u>yaẓlıqturmaysa</u> , Ata halıp ala inīm, Minān alıšlaşqansı. BXİ-V/69	O vurmasa, ben kuşu Gözden <u>kaçırmadan</u> , Vurup alırdım, Benden uzaklaşınca kadar.
Qūrāndī lā <u>almaysa</u> , Yānīnān artıq kürmäysä, Qūrān ūsūn utqa inıp, Üzin şahit <u>qılmaysa</u> , Dünya malın qızğanıp, Qūr'āndī utqa taşlap, Günah-şümlüq tūşşürlük Yaman işti işlägān. BXİ-V/248	Kur'ân'ı da <u>almadan</u> , Canından üstün <u>görmeden</u> , Kur'ân için ateşe girip, Kendini şahit <u>etmeden</u> , Dünya malını esirgeyip, Kur'ân'ı ateşe atıp, Günaha girecek Kötü iş işlemiş.

2. -mAysA zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de -(mA)Ip zarf-fiil ekidir.

Qayhı bīr iptāštār, nasarlıq işlähälär žä, turanan-tura ūẓẓārī <u>tanmaysa</u> , iptāštārīnīñ küẓīnā qarap hūylāp birīrgä qurqıp, ğäyiptārīn yāşırıp yūrūyžār. HYQ/130	Bazı arkadaşlar, kötülük işleseler de, açıkça kendileri <u>inkâr etmeyip</u> , arkadaşlarının gözüne bakarak söylemeye korkup, suçlarını saklamaktalar.
---	--

3. **-mAysA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Läkin tawlı yulda üsürhüñ <u>üşmaysa.</u> Ğ/175	Lakin engebeli bir yolda (daha) <u>düşmeden</u> düşersin.
Ul atmaha, min qüştü Küzžän <u>yažlıqtırmaysa,</u> Ata halıp ala inim, Minän alışlaşqansı. BXİ-V/69	O vurmasa, ben kuşu Gözden <u>kaçırmadan,</u> Vurur idim, Benden uzaklaşıncaya kadar.

4. **-mAysA** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

-Xanım, bıl ildññ xalqın yıyžıq- tip kilip şıbırlanılar Timirlängkä, unuñ tärän uyınan ayırırğa <u>bažnatlanmaysaraq.</u> T/38	“Hanım, bu ülkenin halkını topladık” diye gelip fısıldadılar Timurlenk’e, onu derin düşüncesinden ayırmaya <u>cesaret</u> <u>edemedi.</u>
---	--

-mAysI Zarf-Fiil Eki

1. **-mAysI** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Ällä añlap, ällä <u>añlamaysı</u> , Qulaqtaržıñ ižinä başqan. Ä /142	Bilmem anlayıp, bilmem <u>anlamadan</u> , Kulakların, izinde yürümüş.
Yüqlay inñ qay saq yatqan kilış, <u>Qužğalmaysı</u> , al tañ atqansı. Ä /147	Uyuyordu, bir zaman, yattığı şekilde, <u>Kımıldamadan</u> , kızıl tan atana kadar.

2. **-mAysI** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-(mA)Ip** zarf-fiil ekidir.

Taşlap üyün, sıgıp kitkäs şulay, <u>Kirğihı kilmäysı</u> kolxozğa, Ni bulha la, vaqıt użhın tiyıp, İşkä barıp kırži sovxozğa. Ä /144	Bırakıp evini, çıkıp gidince böyle, <u>Giresi gelmeyip</u> kolhoza, Ne olsa da, vakit geçsin diye, İşe gidip girdi sovhoza.
---	--

3. **-mAysI** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-mAdAn** zarf-fiil ekidir.

Biyžiñ acarın <u>kürmäysı</u> , Attan tüşmäş kişimñ! BXİ-V/49	Beyin gücünü <u>görmeden</u> , Attan inmeyen bir kişiyim.
Alañ üzim <u>kürmäysı</u> , Unıñ sırın <u>bilmäysı</u> , Qul tamırın tütmaysı, Atım mñıp, ikñdññ Arağıžğa şümlü uy Bır küriwžä halmayım, tigän. BXİ-V/269	Açıkça kendim <u>görmeden</u> , Onun sırrını <u>öğrenmeden</u> , Elinin nabzını tutmadan, Atıma binip, ikinizin Arasında endişeli bir fikri Bir defa görmekle bırakmam,demiş.

–mişkä Zarf-Fiil Eki

1. –mişkä zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde –miş Sıfat-fiili + Gibi edatı yapısıyla karşılanır. Başkurt Türkçesinde yalnız “kür-”, “ışıt-”, “bıl-” ve “hiž-” fiillerinin olumsuz şekillerinde ve “halış-” fiilinden önce kalıplaşmış olarak kullanılır.

İkibiz žä sitkä qarap kürmämışkä halışıp uža inik. HYQ/138	İkimiz de dışarıya bakıp görmemiş gibi yaparak yanından geçtik.
Sibägätullina la, xatta baş vraçtıñ üži lä bını ışitmämışkä halıştı. Ğ/336	Sibägätullina da, hatta başhekimin kendisi de bunu ışitmemiş gibi davrandı.
Üži lä hižä, tik hižmämışkä halışa inı, älı unıñ uşu qız mınän hüyläşkähı kilä. Ğ/197	Kendisi de farkederek, lakin farketmemiş gibi davranıyordu, şimdi bu kızla konuşmak istiyor.
Xan bılmämışkä halıştı. T/36	Han anlamamış gibi davrandı.

–mişlây Zarf-Fiil Eki

1. Hâl zarfı oluşturan –mişlây zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde –**Dlk sıfat-fiili + İyelik eki + gibi edatı** yapısıyla karşılanır. Başkurt Türkçesinde yalnız “äyt-” fiilinde kalıplaşmış olarak kullanılır.

Xäžir indī Yŭžšışmälä, kolxoz predsedatelī <u>äytmışlây</u> , tik üž kişilär gñä qaldı, yäğni ısın patriyottar. Ğ/20	Şimdi Yŭžšışmä’de, kolhoz başkanının <u>söylediği gibi</u> , yalnız kendileri kaldı, yani gerçek vatanseverler.
--	---

-p, -Ip Zarf-Fiil Eki

1. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-Ip** zarf-fiil ekidir.

Küñilî büşkârgäs, yîñ hıŷġanıp işkä tütündü. T/7	Gönlü biraz yatışınca, kollarını sıvayıp işe sarıldı.
Yırlasıp , küñil asıp ultıra tûrgäs, kis tûngä awıştı. T/52	Şarkı söyleyip eğlenirken akşam geceye döndü.

2. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-ArAk** zarf-fiil ekidir.

Bınıhın iġtibarlap tıñlaġas, min dâ ayırzım. Ä/96	Bunu dikkâte alarak dinleyince, ben de fark ettim.
Ular artınan biş-altı candarm yäyäwläp uŷŷı. Ä /124	Onların arkasından beş altı jandarma yaya olarak geçti.

3. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de bir kelime grubudur.

Yabalaqlap yawġan yıpşık qar yawrınımdı başa, tübämä lıpaşıp yatıp, başımnı tübäniräk iyä bara. HYQ/3	Lapa lapa yaġan sulu sepken kar omuzlarımı kaplayıp, tepeme birikerek başımı epey eğmeme sebep oluyor.
--	---

4. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-Ip** zarf-fiil ekidir.

Xäžrät tä, ũzaq tũrmay, käyifhĩžlänĩp sıgıp kittĩ. Ä /28	Beyefendi de, uzun kalmayıp, keyfini kaybedip çıkıp gitti.
Bĩr až ultırğas, ayaqtar ũyũp awırtar başlanı. Ä /95	Biraz oturunca, ayaklar uyuşup acıtmaya başladı.

5. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-ArAk** zarf-fiil ekidir.

Tũbü bĩr bulıp ikĩ milli versiyala yäşägän bıl äšär qarağalpaqtarža Asan-Qayğı tulğawı bulıp haqlanha, başqũrttarža ihä avtorı ũnũtũlũp anonim qũbayır räwišĩn alğan. BÄT/161	Orjinali tek olup iki milli versiyondan oluşan bu eser, Karakalpaklar arasında Asan Qayğı tulğawı olarak korunurken, Başkurtlar arasında ise söyleyeni unutulup anonim bir qũbayır şeklini almıştır.
İskändäržĩ, Batıyžı, Aqhaq Timĩržĩ xätĩrgä tũřũrũp , ũžĩnĩñ personajdarın ularžan ũřtũn quya.BÄT/401	İskender'i, Batu'yu, Aksak Timur'u hatırlayarak , kendi şahsiyetini onlardan ũřtũn tutar.

6. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **-mAk İsim-fiil Eki + için edatı** yapısıyla karşılanır.

Yänä kürřĩ awılğa yañı bisä ĩžlāp kitä indĩ. Ğ/38	Tekrar köye yeni bir eş bulmak için gitti.
--	---

7. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-Ip** zarf-fiil ekidir.

Qırawbikägä qarap , hüžin äytıp bütürmäy. Ä /76	Qırawbikä'ye bakıp , bir söz söylemez.
Xan da bığa qul quyıp , İzläwsilärin yıyıp, Bıl qatınğa iyärtıp, Barın şunduq üzatıp , Xüküm işin bütkan, ti. BXI-V/73	Han da buna el koyup , Takipçilerini toplayıp, Bu kadına götürüp, Hepsini hemen uğurlayıp , Kararını vermiş.

8. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-ArAk** zarf-fiil ekidir.

Bında kilip , üyalmay hüž hüyläğan bulahın tağı! Ä /24	Buraya gelerek , utanmadan söz söylemiş olursun yine.
--	---

9. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-A** zarf-fiil ekidir.

Uylap-uylap uyzarınıñ üsüne sığa almay ul.Ğ/274	Düşüne düşünə fikirlerinin sonu gelmez.
İrtäğihñ Vălimă äbïy Talip agayzı ilap-ilap üğütläy häm unday qurqınıs macaralı ıştărgä qatnaşmawın ütinä, ti.Ä/131	Ertesi gün için Vălimă nine ağlaya ağlaya Talip ağabeyi öğütler ve ondan öyle korkunç maceralı işlere katılmamasını ricâ eder.

10. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-ArAk** zarf-fiil ekidir.

Yapparov <u>qızıp-qızıp</u> hūylānī lā hūylānī.Ğ/258	Yapparov <u>kızarak</u> anlattı da anlattı.
Nāfisā unīn <u>şaşıp-tilirip</u> Aqnūğūštā hıw ingānīn kūž aldına kiltirzi.Ğ/167	Nāfisā, onun <u>kendini kaybederek</u> Aqnūğūş'te suya girdiğini gözünün önüne getirdi.

11. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen de **-Ip** zarf-fiil ekidir.

Aq hām Altın Uržanı <u>yimīrip-tapap</u> użzı Aqhaq Timir. T/50	Aq ve Altın Orda'yı <u>ezip</u> geçti Aksak Timur.
Yażmış yildārī unı kūtūwsīnān ayanis qūlğa, qūldan ğāyyār batırğa, batıržan zatlı xanğa tiklīm <u>kūtārip-tūşūrūp</u> , ūyrūltūp yūrūtkān. BĀT/341	Kaderin rüzgārı onu çobandan zavallı köleye, köleden güçlü bahadıra, bahadırdan asil hana kadar <u>çıkarıp indirerek</u> , hâlden hâle çevirmiş.

12. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen isim soylu bir zarftır.

Aqtübā bütūnlāy ūžgārāsāk, sabınlıqtar <u>yaylap-yaylap</u> qūrūyasaq. Ğ/240	Aqtübe tamamen değişecek, çayırliklar <u>sırayla</u> kuruyacak.
Min <u>nıqışıp-nıqışıp</u> baş tarttım. TĀ-6/ 155	Ben <u>ısrarla</u> reddettim.
Partiya ūyūşmahı mīnān, kolxoz idarahı ağzaları mīnān, uqıtıwsılar mīnān, awıl xalqı mīnān, his irīnmāy, <u>tūpsūp-tūpsūp</u> āñgāmālār alıp barzılar. HYQ/43	Parti teşkilatıyla, kolhoz idaresi üyeleriyle, öğretmenlerle, köy sâkinleriyle, hiç üşenmeden, <u>etrafıca</u> sohbet ettiler.

13. **-p, -Ip** zarf-fiil eki fiil tabanalarına gelerek hâl bildiren zarf görevinde tekrarlar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen zarf görevinde bir kelime grubudur.

Üzüp-üzüp telefon şıltıray.Ğ/296	Kesik kesik telefon çalışıyor.
Kistäržññ bir kisindä, Nayilä apay tūpkū bülmlä yitilī lampa yaqtıhında, başın uslap, kitap uqıp ultırğanda, Xämäyžññ bisähı yillänip-dawıllanıp kilip inı. HYQ/9	Bir akşam, Nayilä abla dip odada yedili lambanın ışığında, başını avuçlayarak, kitap okurken, Xämäy'in eşi fırtına gibi gelmişti.

14. **-p, -Ip** zarf-fiil eki birleşik fiillerinin kuruluşunda görev aldığında Türkiye Türkçesine umumiyetle aktarılmaz.

Şul vaqıtta ul miñä lä qarap aldı . Ä /41	O an, bana baktı .
Bınday saqta dini üyrätmälär dünyawi, äžäp-äxläq normaları mınän birläşip kitä .BÄT/462	Böyle devirlerde dini kurallar, dünyevî terbiye normları ile birleşir .
Ul, mañlayına qulın quyıp, bütä yäyläwgä küz yürütüp sıqtı . Ä/281	O, alnına elini koyup, bütün bir yaylaya göz attı .
Bir až qarap yatqandan huñ, awırıw tılgä kildı. Ğ/327	Biraz baktıktan sonra, hasta dile geldi.

15. **-p, -Ip** zarf-fiil eki birleşik fiillerinin kuruluşunda görev aldığında Türkiye Türkçesine bazen **-Ip** zarf-fiil eki olarak aktarılır.

Ällä ikñsı yirgä küstı indı, ällä biräy yiržä ölüp qaldı .Ä/195	Belki başka bir yere gitti, belki bir yerlerde ölüp kaldı .
Näwbät Ğäligä yitkäs, Zülfäqärı mınän bir hıltäwgä, dıyıw başı täğäräp kitä . BÄT/241	Sıra Ali'ye gelince, Zülfikâr'ı ile bir vuruşta devin başı yuvarlanıp gider .

16. **-p, -Ip** zarf-fiil eki “**ta, tä**” edatını alarak fiillerin zarf-fiil şekillerini yaptığında bazen bu edatlar Türkiye Türkçesine aktarılmazlar.

Min unıñ bıl işinä ni tip tä nariq birä almanım. Ä/109	Ben onun bu işine ne diye değer veremedim.
Bınday, tüşünsänñ qayğan kidip sıǵıwı xalıq añında legenda bulıp ta qalğan. BÄT/50	Böylece, düşüncenin nereden kaynaklandığı halkın hafızasında bir rivâyet olarak kalmış

17. **-p, -Ip** zarf-fiil eki “**ta, tä**” edatını alarak birleşik fiillerin kuruluşunda görev aldığında, bu edatlar Türkiye Türkçesine hiç aktarılmazlar.

Qayhı saqta uylap ta quyam? Ä/227	Hangi arada düşüneyim?
Tura ğına tüt!— tip işkärtip tä aldı. Ä/188	“Doğru tut!” diye hatırlattı.
Ul мәžräsälä küpmilr uqıtıp ta alğan. BÄT/470	O medresede çok mu okumuş.

18. **-p, -Ip** zarf-fiil eki sayı isimlerinden **+la-** isimden fiil yapım ekiyle türemiş fiil tabanlarına gelerek miktar zarfları oluşturduğunda Türkiye Türkçesine **kadar, yaklaşık** zarflarıyla karşılanır.

Nemetstar ul şaxtağa utızlap qına kişi kilip ingänin küržilär häm bütä bulğan saralar mınan yığttärži unan qıwıp sıǵarırğa qarar ittilär. TÄ-5/172	Almanlar o maden ocağına otuz kadar kişinin geldiğini gördüler ve mevcut olan bütün imkânlarla yiğitleri oradan atmaya karar verdiler
İrži kiptirip, qäžirläp alğas, gektarınan un bişläp tsentner ğına uñış alğanda la, bıl mñ yarım tsentner üştälmä aşlıq tigändi añlata. Ğ/84	Yeri kurutup hazırlayınca, hektarından yaklaşık on beş kental mahsül alındığında da bu beşyüz bin kental ilâve tahıl anlamına gelir.

-p, -Ip zarf-fiil eki sayı isimlerinden +Ar isimden isim ve +IA- isimden fiil yapım ekiyle türemiş fiil tabanlarına gelerek tarz zarfları oluşturduğunda, Türkiye Türkçesine **üleştirme sayı sıfatlarıyla** aktarılır.

Unarlap hanaw. BTH/472	Onar onar saymak.
Miñärläp maldı kıwžılar, yŭžärläp yändi kıyžılar. BTH/433	Biner biner mal götördüler, yüzer yüzer cana kıydılar.

-p, -Ip zarf-fiil eki sayı isimlerinden +Aw isimden isim ve +IA- isimden fiil yapım ekiyle türemiş fiil tabanlarına gelerek tarz zarfları oluşturduğunda, Türkiye Türkçesine **üleştirme sayı sıfatlarıyla** aktarılır.

Kisın ulı, kilinı, ŭsäwläp bik ŭzaq hŭyläšip ultıržılar. TÄ-6/ 243	Akşamleyin oğlu ve geliniyle, üçü birlike epeyce uzun bir zaman konuştular.
Ular Gülşan minän ikäwläp äybır yıyrğa tütündüler.Ğ/381	Onlar Gülşan'la ikisi birlikte eşya toplamaya koyuldular.

19. -p, -Ip zarf-fiil eki yıl, saat, dakika vb. isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek zaman bildiren zarflar oluşturduğunda, Türkiye Türkçesine **kadar, yaklaşık, her** zarflarıyla aktarılır.

Başqurt äžäbiyätinñ üšış tarixı miñ yıllap däwıržı ŭž isinä ala. TÄ-5/67	Başkurt edebiyatının gelişim tarihi yaklaşık bin yıllık bir dönemi içine alır.
Aqyal batır künläp tügıl, sägätläp üšä tŭrğan bulğan. TÄ-5/15	Aqyal Batır her gün değil, her saat büyüyüp dururmuş.
Bına ŭşŭ qalala, balalar, min qırq yıllap ğümır ittim.Ä/303	İşte bu kalede çocuklar, bin kırk yıl kadar ömür geçirdim.
İndi yartı sägätläp waqıt ütti.Ğ/354	Yarım saat kadar vakit geçti.

Türtmä tıllı Mäğäfür mınan ular xäzır <u>yığırmi yıllap</u> kürşı yaşayžär.Ğ/316	Diken dilli Mäğäfür ile onlar <u>yaklaşık</u> <u>kırk yıl</u> komşu olarak yaşarlar.
---	---

20. -p, -Ip zarf-fiil eki millet ve boy isimlerinden türemiş fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesine aktarılmaz.

Bıl şacärälä lä tırışıp-tırışıp tatarsa küşirgä tırışqan avtor üži hižmäştän yış qına <u>başqurtsalap</u> yažiwğa la tüşüp kitä. BÄT/284	Bu şecerede de itinaayla Tatarca kopya etmeye çalışan yazar, farkında olmadan sık sık <u>Başkurtça</u> da yazar.
-Xoroş,- tinı ul <u>russalap</u> . TÄ-6/ 209	-İyi, dedi o <u>Rusça</u> .

21. -p, -Ip zarf-fiil eki -rAQ derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen -ArAk zarf-fiil ekidir.

<u>Urabıraq</u> barayıq äli, türä-qara küžinä salınıw bığün bik ük käräk tügıl,— tip yılmayzı Nurixanov. Ğ/88	<u>“Etrafını dolaşarak</u> gidelim, idarecilerin gözüne ilişmek bugün pek lâzım değil.” diye gülümsedi Nurixanov.
Xäyrätindin qubarahı üstü, yaq-yağına äylänip qaranı la, tawışın <u>tübänäytibiräk</u> ,— qısırma,- tinı.TÄ-6/ 84	Xäyrätin’in yüzünün rengi uçtu, etrafına dönüp baktı ve sesini <u>alçaltarak</u> “Bağırma” dedi.

22. -p, -Ip zarf-fiil eki -rAQ derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen -Ip zarf-fiil ekidir.

Ğümır <u>ütübiräk</u> kitkän şul... Ğ/277	Ömür <u>gecip</u> gitmiş.
---	---------------------------

23. **-p, -Ip** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen **-Inca** zarf-fiil ekidir.

Äžiräk hawa <u>almaştırıbıraq</u> qaytırhuñ. Ğ/90	Biraz hava <u>değişince</u> dönersin.
--	---------------------------------------

24. **-p, -Ip** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen isim soylu bir kelimedir.

İkî säsän üsraşa ikän, xalıq indî ularžan säsänlik yarışın — äytış hüžžärin kütä, yıyın yäki birär žur mäclis ikän qūbayırzı, yıržaržı, tulğawžaržı <u>kinänibiräk</u> tıñlay. BÄT/525	İki säsän karşılaşırımış, o zaman halk onlardan sesenlik yarışını: atışma sözlerini bekler, yığın veya meclis halindeyken qūbayır, ır ve tulğawları <u>rahatça</u> dinler.
--	---

25. **-p, -Ip** zarf-fiil eki **-rAQ** derecelendirme ekini alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı bazen zarf görevinde bir kelime grubudur.

Xäžir säy isirbiž, <u>yätışläñibiräk</u> ultırığıž,- tinı. T/121	“Şimdi çay içeceğiz, <u>uygun bir şekilde</u> oturunuz” dedi.
Yañı tınıslanğan Vadik, Gūlşandan <u>sitkä</u> <u>küsibiräk</u> ultırıp, täžränı asıp tışqa tüküržü. Ğ/345	Rahata yeni kavuşan Vadik, Gūlşan’dan <u>uzak bir şekilde</u> oturup, pencereyi açıp dışarıya tükürdü.

26. **-p, -Ip** zarf-fiil eki **-kây** unsurunu alarak hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-Ip** zarf-fiil ekidir.

« Kükärïpkây yatqan Ural tawı ata- ulatayzarzıñ tûyägï, şunda ğına yata yawża ülgän batırzarzıñ da hûyägï»- tip şıbırlanı Yänużaq. T/183	“ Yeşerip uzanan Ural dağı ata babaların vatanı, burada yatar savaştā ölen bahadırların bedenleri de.” diye fısıldadı Yänużaq.
Kügärïpkây yatqan kük arqağa At yügirtip sıqhañ kûs bula. Ä /226	Yeşerip uzanan yeşil bozkırda At koşturursan güç olur.

27. **-p, -Ip** zarf-fiil ekini alarak kalıplaşan küp edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı **-p** zarf-fiilidir (*küp~*hep). Ancak bunların anlamları farklıdır. Ayrıca bu zarf-fiille kalıplaşan **ažlap, buylap, başlap, bïrgäläp, ısınlap, küpläp** ve **yaqlap** edatları Türkiye Türkçesindeki karşılıkları farklıdır.

Sälimä täwgï irñän qalğan barlı-yuqlı malın ažlap ürsitip, tırışıp balaların tärbiyäläni.BTH/29	Sälimä ilk eşinden kalan bütün malını azar azar çoğaltıp, çok çalışarak çocuklarını yetiştirdi.
Tänim buylap halqın simırzäw yügırzı. HYQ/3	Bedenimi tamamen soğuk bir titreme kapladı.
Hin yar buylap qısırā-qısırā yügırähñ. HYQ/27	Sen uçurum boyunca bağırā çağırā koşuyorsun.
İşäp komissiyahı tûžülgäs, plenum ağžaları, yañınan saqırğanğa tiklīm, raykom binahı buylap taralıp kitti.Ğ/273	Hesap komisyonu oluşturulunca, zirve toplantısı üyeleri, tekrardan çağırılınca kadar, ilçe parti komitesi binasına doğru dağıldılar.
Başlap üyžägï kişlär mñän Buranbay kürışti, unıñ artınan bız kürışip sıqtıq. Ä/121	Öncelikle evdekilerle Buranbay görüştü, onun ardından biz görüştük.
Aybulat, Vasyanı täw başlap kürgändäy, hūqlanıp, aptırap qaray.Ä/297	Aybulat, Vasya’yı ilk kez görmüş gibi, ona hayrân olup, şaşırarak bakar.

İyi, yırtam, tik bİr şart mİnän: bİğİndän başlap üpkäläşmäy, tatıw ğına yäşäyhİğİž. Ğ /121	Tamam, yırtarım, tek bir şartla: Bugünden İtibaren birbirinize kızmadan, tatlı tatlı yaşarsınız.
Atqarahı İştär küp İnİ— bİrgäläp ...Ğ/43	Yapacağı İşler çoktu, birlikte ...
İsınlap ta , kolxozdıñ irtägä yañı uñıştı yıyıp alıw üsün ülü yaw asırğa tulıhınsa äžİr ikänİ ällä qayžan küžgä bärİlİp tİra. HYQ/212	Ashında , kolhozun yarın yeni mahsülİ toplamak İçin büyük bir savaş açmaya yeteri kadar hazır olduğı, tahmin edilemeyecek kadar göze çarpıyor.
İsınlap ta matur yırlayhıñ, yäy künü Haqmar buyında yırlay-yırlay yiläk yıyğandar İškä tüşüp kittİ.Ä/194	Gerçekten de güzel şarkı söylüyorsun, yaz günü Haqmar boylarında şarkı söyleye söyleye meyve toplayanları hatırlattı.
İsınlap , Başqİrt yİrtİnda qunaqtıñ üžİnän alda atın qäžİrläy başlayžar. BXİ-I /215	Gerçekten , bir Başkurt evinde misafirden önce atına hürmet ederler.
Äğär žä üžİn kürmäy, hüžİn tıñlahañ, ısınlap ta bıl žur kİşİ ikän tip uylarhıñ! Ä /74	Eğer kendisini görmeden, sözünü dinlersen, hakikaten de bu büyük bir adammış, diye düşünürsün.
Yirİ küp , malı küp , bİžžİ yallap İşlätä lä bayıy birä. Ä/295	Toprağı çok , malı çok , bizi karın tokluğuna çalıştırıyor ve zenginleşiyor.
Baqsabıž, İtkändä qıžžar, xuş-yİşİn küpläp säsä.BTH/576	Bahçemiz, geçince kızlar, hoş kokularını daha çok saçar.
Rayüžäkkä İşİmbay yaqlap bik matur yul halalar tigän xäbär yİrİp yata, äğär dİrİş bulha.Ğ/20	Rayüžäk'e, İşİmbay tarafından pek güzel bir yol yapıyorlar, şeklindeki haber yayılıyor, eğer doğruysa.
Bİrläm yul, ülühİnan ayırılıp, qabırğa yaqlap hulğa qayırılı İnİ.Ğ/91	Tali yol ana yoldan ayrılarak, kavşağa doğru sola dönüyordu.

-p, -Ip zarf-fiil ekini alarak kalıplaşan **tip~tiyıp** edatının Türkiye Türkçesindeki karşılığı **diye** edatıdır.

Üsünsühün dä taptım,- tip qısqırzı Matrosov. TÄ-5/178	“Üçüncüsünü de buldum.” diye haykırdı Matrosov.
Xatta qayhı bır ğalimdar türki runik alfavittiñ üzın dä taşqa yazıw üsün maxsus uylap sıǵarılǵan şına yazma tip uylayzar. BÄT/39	Hatta bazı âlimler “Türk run alfabesini, özel olarak, taş üstüne yazmak için oluşturulmuş bir yazı türüdür” diye düşünürler.
Şunda dinñ xaq tiyıp , Dinñä min inäyım. BXİ-V/70	O zaman dinin hak diye , Dinine ben gireyim.
-Raş, Raş!- tiyıp ğırlaştılar. HYQ/92	-Doğru, doğru!, diye bağırdılar.

–rĞA, –IrĞA ve Olumsuzu –mAşQA Zarf-Fiil Eki

1. **–rĞA, –IrĞA ve –mAşQA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde umumiyetle **–mAk İsim-fiili + için edatı** yapısıyla karşılanır.

Arışlan Rāxmātulloviç, hıžgä <u>türäk</u> <u>buhırğa</u> kildim. Ğ/379	Arışlan Rāxmātulloviç, size <u>destek olmak için</u> geldim.
Miñä <u>hıylärgä</u> hüž biržilär.Ä/272	Bana <u>söylemek için</u> söz verdiler.
Yimirlmägän bır gınä yirži lä <u>qaldırmaşqa</u> uylay türğandır indī, — tinī. Ä/180	Yıkılmamış tek bir yer <u>bırakmamak için</u> düşünüyordur şimdi, dedi.

2. **–rĞA, –IrĞA ve –mAşQA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek sebep bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **–mA İsim-fiili + İyelik eki + için edatı** yapısıyla karşılanır.

Tañ harıhınan türüp, yığittär attarži ülän <u>utlarğa</u> yibärži. T/142	Sabahın alaca karanlığında kalkıp, delikanlılar atları çayıra <u>otlamaları için</u> saldılar.
Olesya uğa äytip <u>bütürürgä</u> lä irık birmäni. HYQ/201	Olesya ona <u>söylemesi için</u> imkân vermedi.

–ržAy, –IržAy ve Olumsuzu –mAštAy Zarf-Fiil Eki

1. **–ržAy, –IržAy ve Olumsuzu –mAštAy** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde **–r, –Ir, –Ar ~ –AcAk~ –mİş Sıfat-fiili + gibi edatı** yapısıyla karşılanır.

Fäxri babay, şulay asıwlanıp inŋw mŋnän, bütä xalıqı aşaržay bulıp, tirä-yağına qarap aldı.Ä/25	Fäxri dede, böyle kızıp girmesiyle bütün halkı yiyecek gibi olup, etrafına baktı.
Yalanğa sıǵıp Yürüržäy bulam.	Düzlüğe çıkıp Yürür gibi oluyorum.
Yäş saqtagı xataları üşün tırhäğŋ tışläržäy bula Ğilman, lâkin huñ.Ğ/88	Gençliğindeki hataları için pişman olmuş gibi olur Ğilman, lâkin sonra?

-wİnsA, -IwİnsA Zarf-Fiil Eki

1. **-wİnsA, -IwİnsA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen **-Dİk sıfat-fiili + İyelik eki + gibi edatı** yapısıyla karşılanır.

<u>Kürİnwİnsä</u> , fantastik xikâyättärzä tıp geroy gäzättän tış awır şarttarğa quyıla, äžämi zat ütäy almaşlıq hınawžar aldına başa. BÄT/410	<u>Görüldüğü gibi</u> , fantastik hikâyelerde asıl kahraman normalin dışında ağır şartlar altındadır, insanoğlunun yerine getiremeyeceği imtihanlarla karşılaşılır.
Hüžlİktİñ, bİrİnsİ bitİñdä <u>kürhätİlwİnsä</u> , avtoržİñ tulı isİmİ — Mäxmüt ibn äl-Xüsäyİn ibn MUXämmät.BÄT/43	Sözlüğün birinci sayfasında <u>açıklandığı gibi</u> , yazarın asıl ismi Mahmut ibn El-Hüseyn ibn Muhammet'tir

2. **-wİnsA, -IwİnsA** zarf-fiil eki fiil tabanlarına gelerek hâl bildiren zarflar oluşturduğunda Türkiye Türkçesinde bazen de **-Dİk sıfat-fiili + İyelik eki + Yönelme hâli eki + göre edatı** yapısıyla karşılanır.

<u>İşİtwİnsä</u> , unı haman kolxozga partkom sekretarı itİp quyırğa uylayžar şİkillİ. Ğ/106	<u>İşittiğine göre</u> , onu hemen kolhoza parti komitesi sekreteri yapmayı düşünüyorlar herhâlde.
---	---

SONUÇ

Çalışmamızın sonucunda tarama yaptığımız metinlerden Başkurt Türkçesine ait şu zarf-fiil ekleri tespit edilmiştir:

-A,-y; -ArAQ; -ı; -İşlAy; -ĞAndA; -ĞAndAn; -ĞAndAy; -ĞAnĞA; -ĞAn hayın; -ĞAnlıQAtAn; -ĞAnsA; -ĞAnsI; -ĞAs; -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAy; -mAyİnsA; -mAysA; -mAysI; -mişkä; -mişläy; -p, -Ip; -rĞA, -IrĞA; -rŽA, -IrŽAy; -wİnsA

Ayrıca şu zarf-fiil ekleri Başkurt Türkçesi gramerlerinde yer almayıp tarama yaptığımız metinlerden tespit edilmiştir:

-ArAQ; -I; -ĞAndA; -ĞAndAn; -ĞAndAy; -ĞAnĞA; -ĞAn hayın; -ĞAnlıQAtAn; -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAysI; -mişkä; -rĞA, -IrĞA; -rŽAy, -IrŽAy

1. Başkurt Türkçesinde Yer Alan Zarf-Fiil Eklerinin Kullanım Sıklığının Tespiti:

Taraman metinlerde Başkurt Türkçesine ait şu zarf-fiil eklerinin daha sık olarak kullanıldığı görülmüştür:

-a, -ä; -y

-p(-may, -mäy; -mayınsa; -mäyİnsä; -maştan, -mäştän)

-ğanda, -gändä, -qanda, -kändä

-ğandan, -gändän, -qandan, -kändän

-ğanday, gändäy, -qanday, -kändäy

-ğan hayın, -gän hayın, -qan hayın, -kän hayın

-ğansa, -gänsä, -qansa, -känsä

-ğansı, -gänsİ, -qansı, -känsİ

-ğas, -gäs, -qas, -käs

2. Başkurt Türkçesindeki Zarf-fiillerin Türkiye Türkçesindeki Zarf-Fiillerle Benzer ve Farklı Olma Bakımından Karşılaştırılması:

2.1. Ses Yapısı Bakımından:

Benzer Olanlar:

Başkurt Türkçesindeki **-A**, **-y** zarf-fiil eki ile Türkiye Türkçesindeki **-A** zarf-fiil eki ses bakımından birbirine benzemektedir. Ancak Başkurt Türkçesinde sonu ünlü ile biten fiillere Türkiye Türkçesinden farklı olarak **-y** getirilmektedir. Bu zarf-fiil *al-* yardımcı fiiliyle kullanıldığında zarf-fiilin **-a**, **-e** şekliyle yardımcı fiilin ünlüsü birleşir.

Başkurt Türkçesindeki **-ArAQ** eki ile Türkiye Türkçesindeki **-ArAk** eki aynıdır. Çok küçük bir fark olarak, Başkurt Türkçesinde kalın ünlülerin yanında arka damak “q,,sı yer alır.

Başkurt Türkçesinde kalıplaşmış olarak *tağı* “dahi,tekrar” kelimesinde görülen **-ı**, zarf-fiilinin Türkiye Türkçesinden farklı olarak yuvarlak şekilleri bulunmaz.

Başkurt Türkçesindeki **-p**, **-Ip** zarf-fiil eki ile Türkiye Türkçesindeki **-Ip** zarf-fiil eki fonetik bakımından birbirine çok yakındır. Başkurt Türkçesinde bu zarf-fiil eki yardımcı ünlü olarak da ünlü uyumlarına uymaktadır. Yalnız Türkiye Türkçesinden farklı olarak, Başkurt Türkçesinde sonu ünlü ile biten fiillerden sonra ek **-p** şeklinde eklenir. Başkurt Türkçesindeki bu zarf-fiil ekinin olumsuz şekli ise Türkiye Türkçesindekinden tamamen farklıdır. Bu zarf-fiil eki Başkurt Türkçesinde **-mAy**; Türkiye Türkçesinde ise olumsuzluk ekine eklenerek **-mAyIp** şeklindedir.

Farklı Olanlar:

Başkurt Türkçesindeki; **-ğanda**, **-gändä**, **-qanda**, **-kändä**; **-ğandan**, **-gändän**, **-qandan**, **-kändän**; **-ğanday**, **-gändäy**, **-qanday**, **-kändäy**; **-ğangä**, **-gängä**, **-qanğa**, **-kängä**; **-ğan hayın**, **-gän hayın**, **-qan hayın**, **-kän hayın**; **-ğanlıqtan**, **-gänliktän**; **-ğansa**, **-gänsä**, **-qansa**, **-känsä**; **-ğansı**, **-gänsi**, **-qansı**, **-känsi**; **-ğas**, **-gäs**, **-qas**, **-käs**; **-ışlay(ı)**, **-ışläy**, **üşlay**, **üşläy**; **-maştan**, **-mäštän**; **-may**, **mäy**; **-mayınsa**, **mäyinsä**; **-maysa**, **mäysä**; **-maysı**, **mäysi**; **-mişkä**; **-mişläy**; **-rğa**, **-rgä** (**-maşqa**, **-mäškä**);

-ržay, -ržäy; -ıržay, -ıržäy, -üržay, -üržäy (maštay, -mäštäy); -wınsa, -wınsä, -ıwınsa, -ıwınsä, -üwınsa, -üwınsä zarf-fiil ekleri Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır.

2.2. Fonksiyonları Bakımından Karşılaştırılması:

Benzer Olanlar:

Eski Türkçedeki **-A** zarf-fiil eki her iki lehçede de aynı fonksiyonda kullanılır. Her iki şivede de kalıplaşmış kelimeler dışında tek başlarına zarf-fiil oluşturmazlar. Fiilleri ancak zarf-fiil tekrarlarında zarflaştırırlar.

Yine her iki lehçede birleşik fiil yapımında bağlayıcı zarf-fiil olarak kullanılır. Tek farklı kullanım *başla-*, *bar-* ve *tüş-* fiiliyle yapılan birleşik fiillerde görülür. Türkiye Türkçesinde **isim-fiil + datif** eki (**-maya**; **-mağa başla-**) kalıbıyla yapılırken Başkurt Türkçesinde, Eski Türkçede olduğu gibi zarf-fiille (**-A**, **-y başla-** ~ *bar-* ~ *tüş-*) yapılır.

-A -y zarf-fiil ekinin diğer bir farklı fonksiyonu da Başkurt Türkçesinde sayı isimlerinden türemiş fiil gövdelerinden zarflar türetmesidir. *İkilätä*, *unlata* gibi. Bu tür bir kullanım Türkiye Türkçesinde yoktur.

Ayrıca **-A -y** zarf-fiil eki kalıplaşmış kelimeler yapımında da kullanılır. *Kürä(göre)*, *irtä(erte)*, *ütä(öte)* gibi bazı kelimeler her iki lehçede de ortaktır. Bunlardan yalnız *kürä(göre)* edatı her iki lehçede de aynı anlamı taşır. Bunun dışında Başkurt Türkçesinde *aşa*, *bütä*, *qarata*, *qayta*, *qırqa*, *quşa*, *qaray* gibi birçok örnekle karşılaşmak mümkündür.

-I ortak zarf-fiil ekinin her iki lehçede de kullanım alanı daralmıştır. Türkiye Türkçesinde tezlik ifadesi veren birleşik fiil çekiminde bu ek kullanılır (*gel-i-verdi*), Başkurt Türkçesinde birleşik fiil çekiminde dâima düz şekiller kullanılır (*tüş-ä-biržī*).

Bu zarf-fiille yapılmış olan Eski Türkçe *tak-ı* kelimesi her iki lehçede de yaşamaktadır. Türkiye Türkçesinde **dahi**, “*da, de*” edatı fonksiyonunda kullanılan bu kelime, Başkurt Türkçesinde **tağı** “*tekrar, yine*” anlamlarını verir.

Eski Türkçede görülmeyen **-arak, -erek** zarf-fiili her iki lehçede de tarz zarfı yapımında kullanılmaktadır. Yalnız bu ek Türkiye Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılırken, Başkurt Türkçesinde *bul-* ve *yit-* fiillerinde kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır.

-p, -(I)p zarf-fiil eki her iki lehçede ortak olan bir zarf-fiil ekidir. Fonksiyon olarak iki lehçe arasında pek fazla bir farklılık görülmez. Sebep, zaman ve hâl zarfı oluşturmak için kullanılır.

Yine ortak bir özellikleri zarf-fiil tekrarları oluşturmalarıdır. Yalnız bu zarf-fiil ekiyle zarf-fiil tekrarlarının yapılmasına Başkurt Türkçesinde daha sık rastlanılır.

Bu zarf-fiil ekinin farklı fonksiyonları da vardır: Başkurt Türkçesinde sayı; yıl, saat, dakika; millet, boy isimlerinden türemiş fiil gövdelerine gelerek zarflar oluşturur. *İkäwläp, miñärläp, säğätläp, Başkürtsalap* gibi. Bu tür bir kullanım Türkiye Türkçesinde yoktur.

-p, -(I)p zarf-fiil ekinin bir özelliği de daha çok **-rAq** karşılaştırma ekini ve bir örnekte de (*kügäripkäy*) **-käy** yapısını almasıdır. **-rAq** eki zarf-fiilin verdiği anlamı pekiştirmek, güçlendirmek için kullanılır.

Başkurt Türkçesinde **-p, -(I)p** zarf-fiiliyle yapılmış bir çok kalıplaşmış kelime mevcuttur. *Ažlap, buylap, başlap, bīrgäläp, ısnlap, küp, küpläp, tip-tiyip, yaqlap* v.b. **-p, -(I)p** zarf-fiilinin bu fonksiyonu Türkiye Türkçesinde görülmez. Ancak **kop<küp** **<hep** değişimini savunanlarda vardır.

Farklı Olanlar:

-ĞAndA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-(i)ken**, **-IncA** zarf-fiil ekleriyle ve **-DIğ(In)dA**, **-DIK (bir) anda**, **-DIğ(I) (bir) zaman(da)**, **-DIğ(I) sırada** yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin zamanını bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAndAn zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-DIğ(I) için** yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin sebebini bildiren zarflar oluşturur. “*birli*” ve “*huñ*” edatlarını alarak yüklemdeki fiilin zamanını bildiren zarflar oluşturur. “*asılğandan-asıldı*” örneğinde olduğu gibi aynı fiil tabanlarından tekrarlar oluşturur. Bu zarf-fiil eki “*Bir kilgânîndä*” “*Mäğlüm bulğanınsa*” örneğinde de görüldüğü gibi bünyesine iyelik eki alabilmektedir.

-ĞAndAy zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-mİş gibi**; **-r**, **-Ar**, **-İr gibi**; **-DIğ(I) gibi**, **-DIğI(n)A göre** yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiille ilgili hâl bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAnĞA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-DIğ(I) için** yapısı ve **-AlI** zarf-fiil ekiyle karşılanır. Yüklemdeki fiilin sebebini ve zamanını bildiren zarflar oluşturur. “*kürä*” edatını alarak yüklemdeki fiilin sebebini bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAn hayın yapısı Türkiye Türkçesinde **-DıkçaA** zarf-fiil ekiyle ve **Her...DIğ(In)da** yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin zamanını bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAnIqtAn zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-DIğ(I) için** yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin sebebini bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAnsA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-DIğIncA** zarf-fiil eki ve **-DIğ(I) gibi**, **-DIğ(I) kadar** **-DIğ(In)A göre** yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin yapılaş tarzını ve miktarını bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAnsI zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-IncAyA**, **-IncAyA kadar**, **-IncAyA dek** yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin miktarını ve zamanını bildiren zarflar oluşturur.

-ĞAs zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-IncA** zarf-fiil ekiyle ve **-DIğ(I) zaman**, **-DIktAn sonra** **-DIğ(In)da**, **-DIğ(I) için** yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin sebebini ve zamanını bildiren zarflar oluşturur. “*huñ*” edatını alarak zaman bildiren zarflar oluşturur. “**-dAn**” ablatif ekini alarak sebep bildiren zarflar oluşturur.

-İşlAy zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **- DIğ(In)da**, **-DIğ(I) arada**, **-IncAyA kadar** yapılarıyla ve **-(i)rken** zarf-fiil ekiyle karşılanır. Yüklemdeki fiilin zamanını bildiren zarflar oluşturur. “*Uçastkanı tütüşlayı mñän*” örneğinde de görüldüğü gibi bünyesine iyelik eki alabilmektedir.

-mAşqA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-mAk için** yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin sebebini bildiren zarflar oluşturur.

-mAştAn zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-mAdAn** zarf-fiil ekiyle karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur. **-r**, **-Ar**, **-Ir** sıfat-fiil ekiyle kelime tekrarları oluşturur. Türkiye Türkçesinde **-(I)r...-mAz** yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin zamanını bildiren zarflar oluşturur.

-mAştAy zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-r**, **-Ar**, **-Ir**; **-(y)AcAk**; **-mİş** gibi yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur.

-mAy; **-mAyInsA**; **-mAysA**; **-mAysI** zarf-fiil ekleri Türkiye Türkçesinde **-mAdAn**, **-(mA)y Ip** zarf-fiil ekleriyle karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur. Bunlardan **-mAy**; **-mAyInsA**; **-mAysA** zarf-fiil ekleri **-rAQ** karşılaştırma ekini alarak tarz bildiren zarflar oluşturur. **-rAQ** eki zarf-fiilin verdiği anlamı pekiştirmek, güçlendirmek için kullanılır.

-mĩškä zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-mİş** gibi yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur.

-mĩřläy zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-Dİğ(I)** gibi, **- Dİğ(In)A** göre yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur.

-rĞA, -(I)rĞA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-mAk için** yapısıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin sebebini bildiren zarflar oluşturur.

-rşAy, -(I)rşAy zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-r, -Ar, -Ir; -(y)AcAk; -mİş** gibi yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur.

-(I)wInsA zarf-fiil eki Türkiye Türkçesinde **-A göre, -Dİğ(In)A göre ve -Dİğ(I)** gibi yapılarıyla karşılanır. Yüklemdeki fiilin tarzını bildiren zarflar oluşturur.

ÖNERİLER-YENİ PROBLEMLER

Sonuç bölümünden de anlaşılacağı gibi zarf-fiil ekleri bakımından Başkurt Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur.

Öncelikle her iki şivede de ortak olarak kullanılan zarf-fiil ekleri mevcuttur. Bu tür zarf-fiil eklerinin ses düzenleri, kullanım özellikleri ve fonksiyonları bakımından, küçük farklılıklar dışında, benzerlik arz ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Başkurt Türkçesinde, Türkiye Türkçesinde bulunmayan bazı zarf-fiil eklerinin de bulunduğunu yine tezimizin Sonuç bölümünde belirtmiştik. Biz bu çalışmamızda bu zarf-fiil eklerinin de ses düzenlerini, kullanım özelliklerini ve fonksiyonlarını vermeye çalıştık. Ancak tezimizde tespit etmiş olduğumuz zarf-fiil eklerinin etimolojik olarak incelenmesine yer vermedik. Yapılacak bu tür bir çalışmanın zarf-fiil eklerinin kullanım özelliklerini ve fonksiyonlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Başkurt Türkçesinde yer alan bu eklerden bir kısmı cümle içerisinde yalnız zarf-fiil eki olarak kullanılmakta, bir kısmı da aslında başka gramer yapıları iken zarf-fiil eki olarak kullanılmaktalar. Türkiye Türkçesinde de karşılaştığımız bu durumun örneklerini Başkurt Türkçesinde daha çok görmekteyiz. Başkurt Türkçesinde tespit ettiğimiz bir çok zarf-fiil eki aslında sıfat-fiillere gelmiş hâl eklerinden oluşmaktadır. Konu bu yönüyle de değerlendirilirse Başkurt Türkçesindeki zarf-fiil ekleri yine daha iyi anlaşılacaktır.

Bunların yanında Başkurt Türkçesinin daha bir çok yönden incelenmesi gerekmektedir. Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine yaptığımız aktarmalar sırasında gördük ki, özellikle Başkurt Türkçesinde Eski Türkçeye göre meydana gelmiş bulunan değişiklikler sonucu, Başkurtları meydana getiren farklı boyların ve coğrafyanın da etkisiyle bu şive Türkiye Türkçesiyle, oldukça uzaklaşmış bir durumdadır. Dolayısıyla Başkurt Türkçesi, özellikle fonetik yönden olmak üzere, incelenmelidir.

KAYNAKÇA

1. AGİŞEV, İ.M., BİYİŞEV, Ä.Ğ., ZÄYNULLİNA, G.D., İŞMÜXÄMMÄTOV, Z.Q., KUSİMOVA, T.X., URAQSİN, Z.Ğ., YARULLİNA, U.M., Başqurt Tiliñiñ Hüžligi, Rossiya Fändär Akademiyahı Ural Bülgi Başqurtüstan Ğilmi Üžägi Tarix Tıl Häm Äžäbiyät İnstitutı, Mäskäw 1993
2. AKALIN, M., Tarihî Türk Şîveleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1998
3. ARAT, R.R., Makaleler Cilt I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987
4. BÜLÄKOV, D., Ğumir Bir Ğinä, Kitap, Ufa 1994
5. ERCİLASUN, A.B.(Komisyon Başkanı), Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991
6. ERĞİN, M., Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım, İstanbul 2000
7. GABAIN, A.V., Eski Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995
8. İŞÄNGÜLOV, F., Hämmähî Lâ Yiržä Qala, Başqurtüstan Kitap Nāşriyätî, Ufa 1981
9. İŞBAYEV, K.F., İŞBİRŽİN, E.F., YÜSÜPOV, X.Ğ., QAHARMANOV, Ğ.Ğ., PSYANÇIN, V.Ş., SÄYİTBATTALOV, Ğ.Ğ., TİKİYEV, D.S., URAZBAYEVA, Z.Ğ., URAQSİN, Z.Ğ., Xäžirgi Başqurt Tili, Başqurtüstan Kitap Nāşriyätî, Ufa 1986
10. İŞBULATOV, N.X., ZÄYNULLİN, M.V., Xäžirgi Başqurt Äžäbi Tili, Başqurt Däwlät Universiteti, Ufa 1987
11. KARAMANLIOĞLU, A.F., Kıpçak Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994
12. KORKMAZ, Z., Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, Ankara 1969
13. MÄĞÄSÜMOVA, B.M., ZAYLALOVA, S.X., ÄXMÄTYÄNOV, Q.Ä., SÜLÄYMÄNOV, Ä.M., Tuğan Äžäbiyät 5. Tom, Başqurtüstan Kitap Nāşriyätî, Ufa 1984

14. ÖNER, M., Bugünkü Kıpçak Türkçesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998
15. SÜLÄYMÄNOV, Ä.M., ARALBAYEV, Q., BİKBAYEV, R., Başqurt Xalıq İcadı 1.Tom, Kitap,Ufa 1995
16. Türkçe Sözlük, 2.c., Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. baskı, Ankara 1999
17. UĞURLU, M., Memlûk Türkçesinde Zarf-Fiilli Parçaların Dizimi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998
18. UŽİLBAYÄV, M.X., SÜLÄYMÄNOV, Ä.M., YULMÛXÄMMÄTOV, M.B., Tuğan Äžäbiyät 6. Tom, Başqurtüstan Kitap Näşriyätï, Ufa 1992
19. ZARİPOV, N., Başqurt Xalıq İcadı 5.Tom, Kitap, Ufa 1990
20. ZİNNÄTULLİNA, X., BAYİMOVA, R.,Äžäbiyät, Başqurtüstan Kitap Näşriyätï, Ufa 1979
21. XİSAMOV, Ğ., Täftiläw, Kitap, Ufa 1999
22. XUASAYİNOV, G.B., ŞAQUROV, R.Z., ŞARİPOVA,Z.Y., Başqurt Äžäbiyätï Tarixı, Başqurtüstan Kitap Näşriyätï, Ufa 1990

ÖZET

Bu çalışmamızda Başkurt Türkçesine âit zarf-fiil eklerini tespit ederek, bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını vermeye çalıştık. Bunun için, öncelikle Başkurt Türkçesiyle yazılmış “Hämmähî Lă Yiržă Qala”, “Ġumîr bîr ġnă”, “Tăftilăw”, “Başqurt Xalıq İcadı I”, “Başqurt Xalıq İcadı V” , “Tuġan Äžäbiyät 5”, “Tuġan Äžäbiyät 6”, “Başqurt Äžäbiyätî Tariyxı”, “Xäžirġi Başqurt Tili” ve “Başqurt Tiliniñ Hüžliġi” isimli metinlerden zarf-fiil eki örneklerini içinde geçtiği cümlelerle birlikte tespit ettik. Tespit ettiğimiz bu zarf-fiil eki örneklerini içinde geçtiği cümlelerle birlikte Türkiye Türkçesine aktardık.

Tespit ettiğimiz ve Türkiye Türkçesine aktardığımız zarf-fiil eklerini tasnif ederek bu zarf-fiil eklerinin ses düzenlerini, çeşitli kullanılış şekillerini ve fonksiyonlarını ele aldık.

Özetle Başkurt Türkçesine âit olan zarf-fiil ekleri ile ilgili şu durumları tespit ettik:

Tarama yaptığımız metinlerden Başkurt Türkçesine ait şu zarf-fiil ekleri tespit edilmiştir:

-A,-y; -ArAQ; -ĠAndA; -ĠAndAn; -ĠAndAy; -ĠAnĠA; -ĠAn hayın; -ĠAnIIQtAn; -ĠAnsA; -ĠAnsI; -ĠAs; -ı; -IşlAy; -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAy; -mAyInsA; -mAysA; -mAysI; -mişkä; -mişläy; -p, -Ip; -rĠA, -IrĠA; -ržA, -IržAy; -wInsA

Ayrıca şu zarf-fiil ekleri Başkurt Türkçesi gramerlerinde yer almayıp tarama yaptığımız metinlerden tespit edilmiştir:

-ArAQ; -I; -ĠAndA; -ĠAndAn; -ĠAndAy; -ĠAnĠA; -ĠAn hayın; -ĠAnIIQtAn; -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAysI; -mişkä; -rĠA, -IrĠA; -ržA, -IržAy

Bu zarf-fiil eklerinden **-A, -y ; -ArAQ; -ı; ve -p, -Ip** zarf-fiil eklerinin ses düzenleri bakımından büyük ölçüde Türkiye Türkçesiyle ortak olduğu tespit edilmiştir.

Bu zarf-fiil eklerinden **-ĞAndA; -ĞAndAn; -ĞAndAy; -ĞAnĞA; -ĞAn haym; -ĞAnIIQtAn; -ĞAnsA; -ĞAnsI; -ĞAs; -İşlAy(ı); -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAy; -mAyInsA; -mAysA; -mAysI; -mişkä; -mişläy; -rğA, -IrĞA; -ržAy, -IržAy; -wInsA** zarf-fiil eklerinin ise Türkiye Türkçesinde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Fakat, Başkurt Türkçesinde tespit ettiğimiz bu zarf-fiil ekleri, Türkiye Türkçesiyle ister ortak olsun ister olmasın, cümle içerisinde daima benzer kullanım özelliklerine ve fonksiyonlara sahiptirler. Başkurt Türkçesindeki zarf-fiiller Türkiye Türkçesinde olduğu gibi cümle içerisinde birleşik fiil yapımında ve hâl, sebep, zaman, miktar zarfları oluşturmakta kullanılırlar.

Ayrıca vardığımız neticeleri tezimizin Sonuç bölümünde özetledik.

ABSTRACT

In our work we translated the gerunds belonging to Bashkir Turkish and gave the meanings in Turkey Turkish. For this first of all we found out the sentences which have the examples of gerund suffixes in works in Bashkir Turkish; “Hämmähä Lă Yiržä Qala”, “Ğumır bîr ğinä”, “Täftiläw”, “Başqurt Xalıq İcadı I”, “Başqurt Xalıq İcadı IV”, “Tuğan Äžäbiyät 5”, “Tuğan Äžäbiyät 6”, “Başqurt Äžäbiyät Tariyxı”, “Xäžirği Başqurt Tili” ve “Başqurt Tiliniñ Hüzligi”. We translated the examples of gerund suffixes with their sentences into Turkey Turkish.

We classified the gerund suffixes which are translated into Turkey Turkish and we handle their syntax, various usage and functions.

If we summarize, we found out these situations in the gerund suffixes in Bashkir Turkish.

These gerund suffixes which belonging to Bashkir Turkish are found out in combed texts:

-A,-y; -ArAQ; -ĞAndA; -ĞAndAn; -ĞAndAy; -ĞAnĞA; -ĞAn hayın; -ĞAnIIQtAn; -ĞAnsA; -ĞAnsI; -ĞAs; -ı; -IşlAy; -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAy; -mAyInsA; -mAysA; -mAysI; -mişkä; -mişläy; -p, -Ip; -rĞA, -IrĞA; -rŽA, -IržAy; -wInsA

Otherwise these gerund suffixes which aren't in Bashkir Turkish found out in combed texts:

-ArAQ; -I; -ĞAndA; -ĞAndAn; -ĞAndAy; -ĞAnĞA; -ĞAn hayın; -ĞAnIIQtAn; -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAysI; -mişkä; -rĞA, -IrĞA; -ržAy, -IržAy

-A, -y ; -ArAQ; -ı; ve -p, -Ip gerund suffixes syntax are generally the same with Turkey Turkish.

It is found that **-ĞAndA; -ĞAndAn; -ĞAndAy; -ĞAnĞA; -ĞAn hayın; -ĞAnIIQtAn; -ĞAnsA; -ĞAnsI; -ĞAs; -IşlAy(ı); -mAşQA; -mAştAn; -mAştAy; -mAy; -mAyInsA; -mAysA; -mAysI; -mişkä; -mişläy; -rĞA, -IrĞA; -ržAy, -IržAy; -wInsA** gerund suffixes aren't in Turkey Turkish.

However the gerund suffixes which are found out in Bashkir Turkish have the same usage and functions in sentences, if they are the same or not. The gerund suffixes in Bashkir Turkish, as in the Turkey Turkish, are used to make compound verb; adverbs of manner, adverbs of reason, adverbs of time, adverbs of degree.

These results are summarized in the end of our thesis.

